

Fagbevægelsens historie

Niels Finn Christiansen

Fagbevægelsens historie

Et temahæfte udgivet af FIU

Forfatter: Niels Finn Christiansen, historiker, dr. phil.

Grafisk design og produktion: Inge-Lise Hartz Grafisk Design

Foto: ABA, Arbejderbevægelsens Bibliotek, Polfoto, Scanpix

Tryk: Atlas-Plæhn

FIU, marts 2012

ISBN: 978-87-7840-003-1

Fagbevægelsens historie

Niels Finn Christiansen

Indhold

- 5 Indledning**
- 6 En arbejderbevægelse i et bondesamfund (1848-1880)**
 - 7 Marksøkonomi og begyndende industrialisering
 - 8 En borgerlig arbejderbevægelse
 - 9 Det socialistiske gennembrud
 - 11 Blad og strejker
 - 12 Faglig kamp og organisering
 - 13 Strejkebryderne
 - 14 Kvinderne og fagbevægelsen
 - 15 Nedgangstider
- 16 Genopbygning, klassekamp og arbejdsret (1880-1920)**
 - 16 Fagbevægelsen genrejses
 - 17 Lockout af smedene
 - 19 Fagforbund eller industriforbund
 - 20 De ufaglærte
 - 21 Strejkeregulering og overenskomster
 - 22 Strejkernes resultater
 - 23 De samvirkende Fagforbund (1898)
 - 25 Storlockout (1899)
 - 26 Septemberforlig
 - 28 Tillidsmænd og forligsmænd
 - 29 Kvinderne organiserer sig
 - 31 Ny lovgivning
 - 33 Grænsestridigheder og strukturdiskussioner
 - 34 Karteller
 - 35 Fagoppositionen
 - 36 Syndikalisternes organisering
 - 37 Arbejderne i offensiven
 - 39 Splittelse
- 40 Fagbevægelsen under pres (1920-1945)**
 - 40 Den borgerlige offensiv
 - 41 Skruebrækkere
 - 42 Indre splid i fagbevægelsen
 - 44 Storkonflikt i 1925
 - 46 Tugthuslov
 - 46 Verdenskrise
 - 48 Statsindgreb
 - 49 Nye faggrupper
 - 51 Fagbevægelsen under besættelsen
 - 53 Folkestrejker og frihedskamp
- 54 Fagbevægelsen og velfærdsstaten (1945-2011)**
 - 54 Efterkrigstidens kampår
 - 56 Kvinde- og familiepolitiske initiativer
 - 57 Fagbevægelsen og velfærdspolitikken
 - 58 Konflikten i 1956
 - 60 Højkonjunktur og sociale forandringer
 - 62 Hovedaftale og konflikter
 - 64 Venstrefløj og vilde strejker
 - 65 "De syv fede år"
 - 65 Velfærd og krise
 - 68 Nye internationale rammevilkår for fagbevægelsen
 - 72 Opbrud i organisations- og forhandlingsformer
 - 74 En ny fagbevægelse
 - 75 Ledelse, medlemmer og holdninger
 - 77 Tillidsrepræsentanter og medlemmer: nye udfordringer
 - 79 Spændingsforhold mellem ledelse og medlemmer
 - 81 Nyt LO
 - 82 Kampen for ligestilling og ligebehandling
 - 83 En fagbevægelse i stadig forandring
- 87 Anvendte forkortelser for organisationer m.v.**
- 88 Litteratur om fagbevægelsen**

Indledning

Danmark har igennem de seneste godt 100 år haft en af de stærkeste fagbevægelser i verden, og trods en vis svækkelse i de seneste år har den stadig en betydningsfuld position både i Danmark og i international sammenhæng. Der er mange forklaringer på denne styrke. Den vigtigste er, at der meget tidligt blev skabt en tradition for, at lønarbejderne organiserede sig, og at denne tradition løbende er blevet fulgt af de nye sociale grupper, der er opstået som følge af ændringer i produktionen, i samfundets institutioner og sociale indretning. Det har ikke mindst været tilfældet blandt de mange offentligt ansatte kvinder og mænd, der er kommet til under opbygningen og udviklingen af velfærdsstaten efter den anden verdenskrig.

En anden forklaring er, at vi har haft en lige så lang tradition for en enhedsfagbevægelse. Det har betydet, at de danske faglige organisationer indtil de seneste år ikke har været under alvorligt pres fra "gule" fagforeninger – kristelige, liberalistiske eller hvad de nu måtte være – som det ellers har været tilfældet mange steder i udlandet. Selv om dette nu til en vis grad er fortid, så har enhedsfagbevægelsen i Danmark betydet, at de stridigheder, som i andre lande er blevet udkæmpet som åbne konflikter mellem forskellige organisationer, er blevet ordnet som interne anliggender hos os. Det gælder f.eks.

store og vigtige spørgsmål som den løbende strukturdiskussion, grænsestridigheder mellem forbundene samt spørgsmål om uddannelse og faglig kompetence – ikke mindst i forhold til den teknologiske udvikling.

En tredje forklaring på den danske fagbevægelses styrke kan være det tætte samarbejde mellem den politiske og

1. maj demonstrationen i 1914 passerer Social-Demokraternes hus i Nørre Farimagsgade i København.
I spidsen ses en række af arbejderbevægelsens ledere – bl.a. Thorvald Stauning og Emil Wiinblad.
Bag parolerne om 8 timers arbejde, 8 timers hvile og 8 timers frihed kan man ane krav om en grundlovsreform og afskaffelse af valgretsprivilegierne.

den faglige del af arbejderbevægelsen – også selv om nogen måske vil hævde, at netop dette samarbejde i forskellige situationer har hæmmet fagbevægelsens udfoldelsesmuligheder.

Endelig hører det med i billedet af den danske fagbevægelses position, at modparten – arbejdsgiverne – også må siges at være velorganiserede, hvis man sammenligner med de fleste andre lande. Parterne har meget tidligt vidst, hvor man havde hinanden, og at man var nødt til at finde problem- og konfliktløsninger, der kunne accepteres af begge parter.

Samlet har alle disse elementer både historisk og aktuelt skabt det danske arbejdsmarkeds særlige karakter. Det er velorganiseret og gennemsyret af skrevne og uskrevne regler, og det har sin rygrad i et altomfattende system af kollektive overenskomster suppleret med en speciel retslig regulering af forholdet mellem parterne. Samtidig har det politiske system til de fleste tider anerkendt parternes ret og evne til at ordne deres egne anliggender. Men alt dette er ikke kommet af sig selv. Det har krævet bitre klassekampe, afsavn og nederlag – især i fagbevægelsens første årtier. Men sejrene har igennem årene været flere end nederlagene, og det er det, der har ført til næsten konstant social-økonomisk fremgang og tryghed og ikke mindst en anerkendt position i det danske samfund for den samlede fagbevægelse og dens medlemmer.

En arbejderbevægelse i et bondesamfund

1848 - 1880

Da de første arbejderorganisationer i Danmark blev dannet i slutningen af 1840'erne, var samfundet på vej igennem en voldsom forandring. Man befandt sig i en overgang fra en feudal til en kapitalistisk produktionsmåde. Endnu levede og arbejdede ca. $\frac{3}{4}$ af befolkningen på landet i et stærkt klassesdelt landbosamfund.

Ved stavnsbåndet ophævelse i 1788 havde bønderne opnået personlig frihed, og i den mellemliggende periode var de fleste af dem blevet besiddende gårdmænd ved køb af deres tidligere fæstegårde. Det betød konkret, at de ikke længere skulle yde afgifter eller arbejde (hoveri) til godsejerne eller kongen. De var nu selvstændige producenter, der skulle finde ud af at fungere på det frie markeds betingelser. Samtidig skabte landboreformerne og en kraftig befolkningstilvækst en stor klasse af småbesiddende husmænd og helt besiddelsesløse landarbejdere, der var tvunget til at arbejde for godsejerne – og i en vis udstrækning også for gårdmændene – for overhovedet at kunne skaffe det fornødne til familiens opretholdelse. Husmands- og landarbejderklassen blev den største klasse i landet, og samtidig var det en klasse, hvor alle medlemmer af fami-

I Danmark oplevede vi det bemærkelsesværdige, at den første og største klasse af lønarbejdere opstod på landet, men at det var i byerne, at den første arbejderbevægelse blev skabt.

lien – mand, kone og børn – var tvunget til at arbejde. For kvindernes vedkommende oftest både med det daglige husarbejde i hjemmet og med lønarbejde uden for hjemmet.

Det var ikke mindst disse husmænd og landarbejdere, der gennem deres ufattelige slid skabte den store økonomiske fremgang, som det danske landbrug og samfundet som helhed oplevede igennem det meste af 1800-tallet. Samtidig var det også dem, der igennem hele århundredet var den hårdest udbyttede og mest undertrykte del af arbejderklassen. Økonomisk var de helt overladt til godsejernes og gårdmændenes nåde, og politisk havde de ingen indflydelse – hverken lokalt eller nationalt. Kun de allerbedst stillede husmænd havde valget til sognerådene, og de mange, der i perioder var tvunget til at modtage fattighjælp for at overleve, blev frataget alle politiske og personlige rettigheder. Den grundlov, der blev vedtaget i 1849, udelukkede alle, der ikke havde selvstændig husstand fra politisk deltagelse, og endnu tænkte ingen på at tildele kvinderne stemmeret.

De samme begrænsninger i rettighederne gjaldt for gruppen af tyende – f.eks. karle og piger på gårdene og godserne – der

Danmark var i 1800-tallet spækket med små og store bondegårde. På billedet ses et mindre familiebrug, der ud over familien omfatter en karl, et spand heste og en flok køer. Det var også i 1800-tallet, at andelsbevægelsen opstod. Den sikrede de danske bønder en stor konkurrenceevne på verdensmarkedet og var dermed med til at bevare selvejendelsen for også de små og mellemstore landbrug.

efter Tyendeloven af 1854 også fortsat var undergivet deres husbonds hustugt og altså kunne straffes korporligt. Hvilket de ganske ofte også blev. Både for landarbejderne og tyendet var mulighederne for at organisere sig og derigennem kæmpe for deres sociale og politiske rettigheder endnu et fjernt perspektiv i midten af 1800-tallet. Den daglige kamp for at overleve optog hele tilværelsen og levnedeganske enkelt ikke det overskud, der skal til for, at man orker at organisere sig selv og andre. Mange blandt tyendet opfattede deres stilling som et led i forberedelsen til at overtage en gård, et husmandssted eller – for kvindernes vedkommende – til at blive gift og overtage ansvaret for en husholdning.

Derfor oplevede vi i Danmark det bemærkelsesværdige, at den første og største klasse af lønarbejdere opstod på landet, mens det var i byerne, at den første arbejderbevægelse så dagens lys. I midten af 1800-tallet var kernen blandt byernes arbejdere de faguddannede håndværkere, der hidtil havde været organiseret i laug med århundrede gamle traditioner for bl.a. at kontrollere tilgangen til fagene, uddannelsen af nye håndværkere, arbejdets kvalitet, lønninger, priser mv. Samtidig var laugene også en slags socialt sikkerhedsnet for deres medlemmer, og de blev af og til brugt af svendene til at sikre bedre lønninger. Mestre, svende og lærlinge indgik imidlertid i et tæt forhold til hinanden, der på mange måder kunne minde om en bondehusholdning på lan-

På billedet ses en husmandsfamilie fra Tåstrup i årene umiddelbart efter 1900. De fleste af familiens 10 børn blev sikkert lønarbejdere – og dermed medlemmer af en faglig organisation – i den nærliggende hovedstad som voksne.

det, og det normale mønster var, at næsten alle svende på et eller andet tidspunkt blev mestre, hvorefter de stiftede familie. Håndværksmesterens hustru var "madmor" for de tilknyttede svende og lærlinge, og hvis et håndværk blev udøvet i et værksted i tilknytning til hjemmet, deltog hun i nogle fag som medhjælper i arbejdsprocessen. Hvis mester døde før hustruen, var det almindeligt, at hun overtog og videreførte virksomheden.

Markedsøkonomi og begyndende industrialisering

I første halvdel af 1800-tallet begyndte laugstraditionerne at gå i opløsning. Der blev efterhånden flere og flere svende for hver mester, og dermed blev det sværere og sværere for svendene selv at slå sig ned som mestre. Man kan også sige det på den måde, at svendene blev proletariseret, og symbolet på dette var bl.a., at de begyndte at gifte sig som svende. Heri lå en klar markering af, at de ikke forventede selv at blive mestre. De var i stedet blevet faglærte lønarbejdere, som skulle forsørge en familie.

Kobbersmedene var et stort og agtet fag, da billedet blev taget i 1879. Men de var ikke særligt respekterede i den tidlige fagbevægelse, fordi de af og til optrådte som strejkebrydere – også inden for andre fag.

Brumleby med legende børn fra 1917. Bebyggelsen hed oprindeligt Lægeforeningens Boliger, fordi den blev opført i 1850'erne på initiativ af læger, der var bekymrede over de sundhedsskadelige virkninger af de uhumske, usunde og små lejligheder, som datidens arbejdere var stuvet sammen i i hovedstadens baggårde. Der var en streng disciplin i de nye boliger, og man risikerede at blive smidt ud af de attraktive huse, hvis man overtrådte reglementet.

Foto: Brumlebys Historiebog, Nationalmuseet, 1979.

Efterhånden fik mange af dem arbejde i de industrielle virksomheder, der ganske langsomt voksede frem fra 1840'erne. I første omgang var det bl.a. smede og tømrere, som fik arbejde på de mange nye jernstøberier, der grundlagdes i disse år, men arbejdspladsen kunne også være det store nye skibsværft Burmeister og Wain, der hurtigt blev en dominerende virksomhed i hovedstaden. I løbet af kort tid kom der også nye fag til på disse virksomheder og på de store bygge- og anlægsarbejder som havne og jernbaner, der blev bygget fra midten af 1800-tallet. De muliggjorde en hurtig udveksling af varer og arbejdskraft over det ganske land. Det drejede sig også om den ikke faguddannede medhjælper eller håndlanger. Det gjaldt også i en vis udstrækning i brancher som tekstil- og tobaksindustriene, der især voksede frem fra 1840'erne til 1870'erne, og som i vid udstrækning blev baseret på kvinders og børns arbejdskraft. Allerede her kan man på det danske arbejdsmarked se tegningen til den stærke kønsopdeling, som har præget det lige siden. I brancher med fysisk lettere og ofte monotont arbejde blev kvinders arbejdskraft et dominerende islæt, og uden undtagelse til en ringere løn, end deres mandlige kolleger fik. I denne tidlige fase af industrialiseringen var det udelukkende mændene, de faglærte håndværkere, der havde mulighed for at indgå i en organisation, nemlig svendelaugene. I 1857 besluttede Rigsdagen imidlertid at ophæve laugstvangen fra og med 1862. Håndværkerne kæmpede indædt mod denne liberalisering af arbejdsmarkedet. Men forgæves, og ophævelsen betød, at håndværkerne nu på lige fod med de ikke faguddannede og kvinderne blev kastet ud på det frie kapitalistiske markedes vilkår for køb og salg af arbejdskraft.

I nogle fag forsøgte håndværkerne at videreføre laugene som sociale hjælpe-kasser, selskabelige foreninger eller i enkelte tilfælde som egentlige faglige kamporganisationer, der kunne bruges mod mestrene og virksomhedsejerne. Men i flere årtier var der blandt en del håndværkere en tendens til at se tilbage på laugstiden som en gylden fortid, som man måtte arbejde for at genskabe. De måtte imidlertid erkende, at sådanne ønsker blev mere og mere urealistiske, efterhånden som den liberalistiske markedsøkonomi vandt frem.

Til gengæld var der en anden værdifuld arv fra laugstiden, der levede videre langt ind i de nye faglige organisationer. Det handlede om fagstoltheden, glæden og æren ved at udføre et godt stykke arbejde – også selv om muligheden for at se det samlede resultat blev stadig ringere i takt med udviklingen af den industrielle arbejdsdeling.

En borgerlig arbejderbevægelse

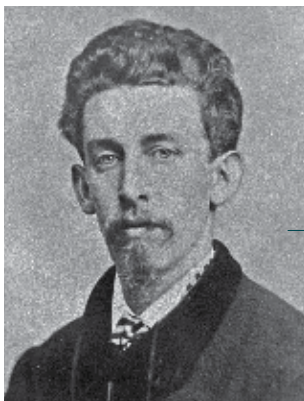
Overalt i Europa førte bekymringer over arbejderklassens hurtige vækst til, at borgerskabet i løbet af 1800-tallet forsøgte at tage brodden af social uro ved at organisere arbejderne i borgerligt ledede arbejderforeninger. Det skete også i Danmark, hvor den ene forening efter den anden med det formål at gøre arbejderne til gode borgere dukkede frem fra slutningen af 1840'erne. At være "gode borgere" betød især, at de skulle acceptere kapitalismen som den naturlige verdensorden og borgerskabet som deres politiske ledere.

Det var altså ikke foreninger skabt af arbejdere for arbejdere. De var skabt af borgere for arbejdere og havde det klare mål at fylde arbejderne med borgerlig, nationalistisk dannelse, hvorved de kunne udgøre en befolkningsmæssig basis for borgerskabets politiske magt. Formålet var, som Louis Pio senere udtrykte det, at gøre arbejderne til "viljesløse nikkedukker" for kapitalen.

Dog lå der også et ægte socialt engagement bag nogle af foreningsdannelserne. Formålet var som nævnt at forhindre, at arbejderne blev socialister, og hvis det mål skulle nås, krævede det bl.a. grundlæggende forbedringer af arbejderfamiliernes levevilkår. Derfor blev der bl.a. gennem foreningerne taget initiativ til at bygge gode og billige arbejderboliger, hvoraf mange stadig står den dag i dag. Der blev også oprettet brugsforeninger – den første fra 1866 hed ligefrem Thisted Arbejderforening – og der blev stiftet arbejderforeninger, der skulle løse alle arbejderklassens sociale problemer ved at organisere deres forbrug gennem de nye forbrugsforeninger. En af foreningerne oprettede også et pantelånerkontor, der kunne hjælpe arbejderfamilierne med at komme ud af kløerne på nogle af deres værste plageånder nemlig de private pantelånere og ågerkarle.

Det var et vigtigt mål for de borgerlige arbejderforeninger at holde arbejderne langt væk fra de internationale socialistiske ideer, der blev betragtet som usunde tanker, som blot ville fordærve den sunde danske arbejder. Det lykkedes imidlertid ikke helt.

I midten af 1860'erne blev der nemlig skabt kontakt mellem den 1. Internationale, som i 1864 var blevet stiftet med Karl Marx som en af frontfigurerne, og den forholdsvis lille – men politisk radikale – Københavns Arbejderforening af 1856. Der sad et par danskere i ledelsen af den 1. Internationale, og de tog kontakt til den københavnske forening for at få dem til at overbevise danske arbejdere om, at de skulle lade være med at fungere som

Louis Pio (1841-94) ledede kun den danske arbejderbevægelse i ca. fire år, men han satte et stærkt præg på både den organisatoriske opbygning og den politisk-ideologiske agitation, der skabte gennembruddet for den socialistiske bevægelse i Danmark.

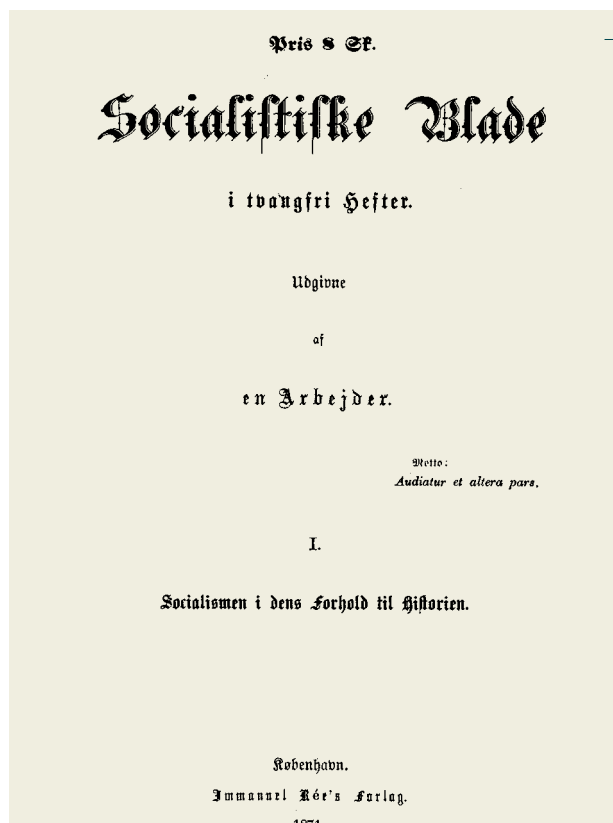
Satire over Internationalen i et borgerligt blad. Den fordrukne arbejder går til møde i Internationalen, og imens må hans kone og barn pantsætte familiens ejendele hos en pantelåner.

strejkebrydere ved nogle store arbejds konflikter i England og Skotland. Derved blev danske arbejdere for første gang inddraget i den problemstilling, som 1. Internationale først og fremmest tog sig af: Det udbredte internationale strejkebryderi.

Der var dog ikke tale om en varig forbindelse mellem den danske forening og Internationalen på organisatorisk plan, selv om enkelte danskere lader til at have holdt sig løbende orienteret om Internationalens politik. Denne inspiration fik afgørende betydning, da grunden til en dansk socialistisk bevægelse blev lagt i sommeren 1871.

Det socialistiske gennembrud

Da Louis Pio i sommeren 1871 – umiddelbart efter den blodige nedkæmpelse af Pariserkommunen i Frankrig – første gang udsendte sine "Socialistiske Blade", fik det danske borgerskab et chok. Det utænkelige var sket: Den udanske socialisme var alligevel kommet til Danmark.

Titelbladet fra det første nummer af "Socialistiske Blade", der udkom i 1871. Louis Pio gemte sig bag forfatternavnet "en Arbejder", og det var først flere måneder senere, at det blev kendt i offentligheden, at det var ham, der var hovedmanden bag den socialistiske bevægelse.

tralkomite. Pio blev formand for hele organisationen med den prangende titel "stormester".

Organisatorisk var foreningen særlig derved, at den var en fælles organisation for både den faglige og den politiske kamp. Den danske afdeling af Internationalen var altså fra starten en politisk og faglig enhedsorganisation, hvor parti og fagbevægelse var samlet inden for den samme ramme. Det var en organisationsstruktur, som man holdt fast i gennem alle de dramatiske år for arbejderbevægelsen i 1870'erne.

Pios budskab var enkelt: Arbejderne skulle bryde med alle de gamle organisationsformer i laug og arbejderforeninger, og de skulle så i stedet organisere sig selvstændigt med deres egen ledelse. Det var kun derigennem, at de kunne gøre sig håb om at bryde "kapitalens åg" og opnå de nødvendige økonomiske, sociale og politiske reformer. Og det var også kun derigennem, at de i et bredere perspektiv ville være i stand til at omforme Danmark til et socialistisk samfund.

Forbilledet for organisationsdannelsen var dels de engelske fagforeninger, der havde eksisteret i næsten 50 år, og dels en række af de politiske organisationer, der var tilknyttet 1. Internationale. Konkret førte det til, at Pio midt under en af de første større strejker herhjemme – en arbejdsnedlæggelse på B&W – indkaldte til stiftelse af en dansk afdeling af 1. Internationale. Den blev grundlagt den 15. oktober 1871 med grundorganisationer bestående af sektioner for de enkelte fag og med en fælles ledelse bestående af de enkelte fagsektioners formænd i en cen-

Ved stiftelsen oprettede man 6 fagsektioner: Snedkere, murere, tømrere, skræddere, smede samt en blandet sektion for ufaglærte og medlemmer, der ikke var arbejdere. Der var mulighed for individuelt, hemmeligt medlemskab for dem, der frygtede borgerskabets og/eller myndighedernes sanktioner. I løbet af de første to leveår oprettede man i alt 20 fagsektioner. En særlig kvindelig sektion fik kun meget kort levetid. Den første danske arbejderbevægelse var et udpræget mandefænomen. Det var Pio, der tog det afgørende skridt til at stifte den nye organisation, men den blev båret af de mange arbejdere i håndværk og industri, der med risiko for store politiske og personlige omkostninger alligevel valgte at tilslutte sig Internationalen.

Tidligere tendens til fagegoisme blev afløst af en ny klassesolidaritet på tværs af faggrænserne

fast i håndværkersvendenes traditionelle laugssolidaritet og bevare det bedste i den, samtidig med at tidligere tendenser til fagegoisme blev afløst af en ny klassesolidaritet på tværs af faggrænserne – ikke mindst i forhold til de mange kvinder og børn, der arbejdede i industrien, men som i den første fase ikke blev en del af organisationsbevægelsen. Ideen var, at uden en klassebevidsthed, der brød med snævre sektions- og faginteresser, ville det være umuligt for arbejderne at opnå både de umiddelbare forbedringer og de mere langsigtede mål.

Det vigtigste formål med enhedsorganisationen var, at man på den måde forsøgte at holde

Blad og strejker

En vigtig faktor til at binde hele den tidlige arbejderbevægelse sammen var bladet Socialisten, der startede som et ugeblad, men som allerede i april 1872 begyndte at udkomme som dagblad. I 1874 tog det navneforandring til Social-Demokraten, og under skiftende navne – bl.a. Aktuelt – udkom det indtil foråret 2001, hvor det blev lukket.

Gennem en utrættelig agitation om organiseringsnødvendighed blev bladet en af de væsentligste grunde til den eksplosive medlemstilgang, som den danske afdeling af Internationalen oplevede i sine første år. Det var imidlertid ikke kun et agitationsblad, men rummede også meddelelser om møder og grundige mødereferater, og det blev det centrale organ i den strejkebevægelse, der rullede ind over København efter Internationalens indtog på dansk grund. I løbet af få måneder oplevede man flere strejker, end der sammenlagt havde fundet sted i alle de foregående år.

Som strejkeform brugte man den såkaldte omgangs-skruer (skrue er det gamle danske ord for strejke), hvor arbejderne på en enkelt virksomhed besluttede sig for at strejke, mens alle andre støttede dem gennem

Denne forside af Socialisten indeholder indkaldelsen til det møde på Nørrefælled – tæt ved det nuværende Sankt Hans Torv på Nørrebro – der førte til "Slaget på Fælleden". Nederst på siden ses indledningen til Pios berømte artikel "Målet er fuldt", der var det nærmeste i forhold til trusler om en egentlig revolution, man endnu havde oplevet i Danmark.

indsamlings og andre former for hjælp. Når der igennem sådan en strejke var opnået resultater på den første arbejdsplads, tog arbejderne over på den næste og krævede de

samme forbedringer her, og sådan fortsatte man hele vejen rundt. Ved hjælp af denne metode fik fagene tilkæmpet sig betydelige forbedringer allerede i bevægelsens første år.

Der var to vigtige forudsætninger for de gode resultater. For det første oplevede Danmark i denne periode en økonomisk højkonjunktur med lav arbejdsløshed og mange nye virksomheder, hvilket stillede arbejderne i en gunstig forhandlings- og kampposition. For det andet blev arbejdsgiverne nærmest taget på sengen. De var så optaget af den liberalistiske konkurrence, at det i første omgang var umuligt for dem at blive enige om at organisere sig og dermed skabe et modtræk til arbejderne organisationer.

Det hele gik dog ikke uden problemer for den unge arbejderbevægelse. Selv om medlemstallet voksede voldsomt, var det stadig kun et lille mindretal af arbejderne, der var medlemmer. Derfor var det som oftest let for arbejdsgiverne at finde mange villige

Borgerlig satire, der viser strejkende medlemmer af Internationalen. "Skrue" var den oprindelige danske betegnelse for strejke, og den noget råt udseende arbejder skruer sig derfor ind i kapitalisten fra B&W, der allerede dengang var en af de største danske virksomheder, og hvor arbejderne var nogle af de fagligt mest aktive.

skruebrækkere under strejkerne – enten hentet ind fra landet eller fra de ufaglærtes rækker. Mange arbejdsgivere nægtede også konsekvent at anerkende de faglige organisationer som forhandlingsmodpart, og tilsvarende nægtede mange at ansætte organiserede arbejdere og forsøgte at skille sig af med dem, de allerede havde ansat.

Til disse problemer kom, at politiet infiltrerede organisationerne med stikkere, som løbende indberettede alt, hvad der foregik, og hvad der planlagdes af aktioner, til myndighederne. Værts-husholdere, der lagde lokaler til Internationalens møder, fik diskrete henstillinger fra politiet om, at de ville blive ramt af forskellige former for sanktioner, hvis de fortsat gav plads til de samfundsomstyrtende kræfter. Ligeledes blev bogtrykkere, der trykte "Socialisten" og bevægelsens pjecer og løbesedler, forfulgt af myndighederne.

Midt under en omfattende murerstrejke i april-maj 1872 rettede statsmagten et slag mod arbejderbevægelsen, der havde til hensigt at knuse den én gang for alle. Pio havde indkaldt til et stort møde på Københavns Fælled for at støtte de strejkende, men politiet forbød mødet, indførte forbud mod fremtidige forsamlinger og arresterede Pio og to af hans vigtigste medkæmpere, Poul Geleff og Harald Brix.

Den 5. maj strømmede arbejderne alligevel til Fælleden, og det kom til et heftigt sammenstød mellem arbejderne på den ene side og politiet samt de særligt indkaldte husarer på den anden. I eftertiden har der måske nok været en tendens til at gøre "Slaget på Fælleden" lidt voldsommere, end det i virkeligheden var, men det var under alle omstændigheder et umiskendeligt signal fra den borgerlige stat til arbejderne om, at den var klar til at slå hårdt ned på alle modstandere. For yderligere at understrege dette fik de fængslede ledere hårde straffe, og i august 1873 forbød Højesteret Internationalen, hvilket fik de danske myndigheder til at tro, at de én gang for alle havde fået udryddet arbejderbevægelsen på dansk grund.

Billedets titel er "Også en Fælledidyl", og det forestiller husarer og politi, der hugger ind på arbejderne den 5. maj 1872. Der blev ikke lagt fingre imellem fra nogle af siderne, og i baggrunden kan man se de sårede blive plejet. Fælledslaget var langt fra det eneste eksempel fra disse år på, at politiet greb håndfast ind mod politisk og fagligt aktive arbejdere.

Faglig kamp og organisering

De danske myndigheder forventede, at arbejderbevægelsen ville falde sammen som et korthus, når først lederne var i fængsel. Det viste sig imidlertid at være en total fejlvurdering. Tværtimod ekspanderede fagbevægelsen i de kommende år nærmest eksplosivt, og det skete vel at mærke gennem arbejdernes egen indsats. De viste, at de ikke var afhængige af enkelte ledere, men at de udmærket var i stand til selv at opbygge og lede deres egne klasseorganisationer.

I det år, der gik fra Fælledslaget, og indtil Internationalen blev forbudt, blev der stadig oprettet nye fagsektioner, og samtidig startede man en ny form for organisationsdannelse: De selvstændige fagforeninger. Efter forbuddet omdannede man fagsektionerne til fagforeninger, eller man sluttede sig sammen med de nydannede foreninger, der efterhånden også optog de laugsorganisationer, der havde overlevet.

Hvor mange fagforeninger, der eksisterede i disse år, er noget usikkert, men i hvert fald i København blev næsten alle fag organiseret, og fagforeningerne begyndte også at skyde op i en række provinsbyer. Medlemstallet er også svært at bedømme, men vi ved,

at det kulminerede i 1876, hvor i hvert fald 6.000 arbejdere var fagligt organiseret. I forhold til det samlede antal arbejdere var det fortsat beskedent, og mange arbejdere var stadig på dette tidspunkt tiltrukket af de borgerlige, liberalistiske foreninger, der havde myndighedernes bevågenhed, hvilket til gengæld betød, at de slet ikke havde fagforeningernes kampkraft.

Det samlede antal kendte strejker i 1870'erne var 261, hvoraf langt de fleste blev vundet indtil 1876. Som tidligere nævnt lykkedes det gennem en dygtig anvendelse af omgangsskruen at opnå betydelige forbedringer af lønnen, og i begrænset omfang gennemtvang man også en nedsættelse af den meget lange arbejdstid. 12-14 timer 6 dage om ugen og halv arbejdstid om søndagen var det normale i industrien, mens mange bygningshåndværkere arbejdede fra solopgang til solnedgang om sommeren, mens de til gengæld ofte gik arbejdsløse i vintermånederne. Hovedmålet i kampen for en nedsættelse af arbejdstiden var i disse år den såkaldte "slavetime" mellem kl. 6 og 7 om aftenen, som arbejderne ønskede afskaffet, så de dog havde lidt tid sammen med familien inden sengetid.

På andre områder som arbejdsvilkår, sikkerhed og sundhed på arbejdspladserne var resultaterne ubetydelige, men der blev dog oprettet sygekasser for arbejderne i forbindelse med enkelte overenskomster. Generelt herskede arbejdsgiverne dog fortsat enevældigt over arbejdsforholdene, og der blev udkæmpet mange kampe mellem arbejderne og arbejdsformænd af slavepiskertypen.

Der var en snæver sammenhæng mellem kampbevægelse og organisationsdannelse i disse pionerår. Indmeldelse i en fagforening betød først og fremmest tilslutning til en strejkekasse og skete hyppigt i direkte forbindelse med forberedelsen af en lønaktion. Tilsvarende meldte mange sig også ud igen efter en konflikt – især hvis den blev tabt. Det krævede ganske enkelt flere erfaringer, før de fleste indså nødvendigheden af et permanent medlemskab af en fagforening.

Den normale arbejdstid i industrien var 12-14 timer 6 dage om ugen og halv arbejdstid om søndagen. Mange bygningshåndværkere arbejdede fra solopgang til solnedgang om sommeren, mens de til gengæld ofte gik arbejdsløse i vintermånederne.

Den sorte tavle fra café "Skindbagen" i Svendborg. Her skrev man navnene på de foragtede skruibrækkere, som ingen ordentlig arbejder måtte omgås eller arbejde sammen med. På tilsvarende vis offentliggjorde man under konflikter ofte lister med navne – og i nogle tilfælde adresser – på skruibrækkere i den socialdemokratiske presse.

Strejkebryderne

Det største problem i 1870'ernes arbejdskampe var strejkebryderne. Det var kun inden for de færreste fag, man opnåede en sådan grad af organisering, at mestrene ikke kunne tilkalde uorganiserede. Samtidig kunne de også udnytte den bitre nød, der herskede i mange familier – især blandt de ufaglærte og måske nyligt indvandrede landarbejdere – til at skaffe sig den nødvendige arbejdskraft. Det gjaldt i særlig grad i provinsbyerne, hvor det var relativt enkelt for mestrene at tilkalde uorganiseret arbejdskraft fra landdistrikterne eller nabobyerne.

Som et modtræk forsøgte fagforeningerne at sætte hårdt ind mod skruibrækkerne. I den socialistiske presse blev de hængt ud med navns nævnelse, og i mange fagforeningslokaler blev der ophængt "sorte tavler" med deres navne. Alt i alt var de udsat for de øvrige arbejders dybeste foragt, og ingen hæderlig arbejder burde eller ville have noget med dem at gøre.

Ved strejkeramte arbejdspladser forsøgte arbejderne med blokader, trusler og af og til med fysisk magt at forhindre strejkebryderne i at komme ind. Det førte til sammenstød med politiet, som ofte blev tilkaldt af arbejdsgiverne for at sikre, at de "arbejdsvillige" ikke blev forhindret i at arbejde. Som et modtræk forsøgte fagforeningerne allerede på dette tidlige tidspunkt at tvinge arbejdsgiverne til at indgå aftaler om, at de kun måtte anvende organiserede arbejdere, men det viste sig at være forgæves.

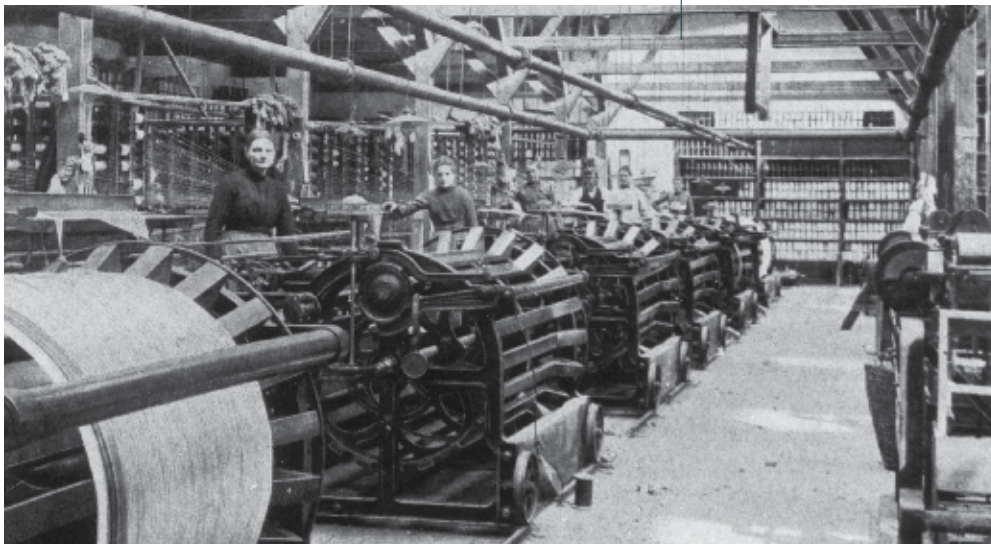
Kvinderne og fagbevægelsen

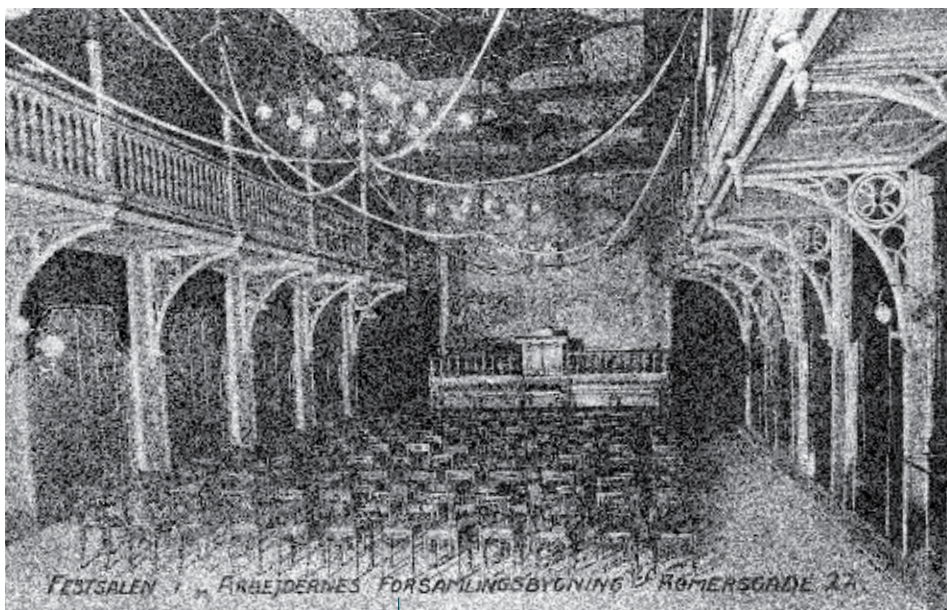
Under strejker og lockouter blev der lagt store byrder på arbejderkvinderne. De skulle sørge for at holde sammen på familien, få de begrænsede midler til at slå til over længere tid, og de skulle fungere som moralsk støtte til de strejkende eller lockoutede. Det krævede styrke. Til gengæld spillede kvinderne kun en meget beskeden rolle i selve den faglige organisationsbevægelse i 1870'erne. Det skyldtes ikke mindst, at de fleste kvinder, der arbejdede både på en arbejdsplads og i hjemmet, simpelthen ikke havde det overskud, der skulle til for at organisere sig. Arbejdsmarkedet var også i vid udstrækning kønsopdelt med en stor koncentration af kvinder inden for bestemte brancher. Mange kvinder arbejdede i forskellige former for hjemmeindustrier, hvor de gifte kvinder med små børn kunne forene arbejde med børnepasning. En stor del af de arbejdende kvinder var imidlertid ugifte, unge piger, enker, fraskilte eller forladte. Ca. en tredjedel af alle familier i København havde kun én forsørger i denne periode.

Kvindernes løn var væsentligt lavere end mændenes. Omkring 1880 tjente en kvindelig arbejder ca. halvdelen af en ufaglært arbejdsmands løn. Mange mænd tog denne lønforskel som anledning til at anklage kvinderne for at være løntrykkere i de fag, hvor de kunne erstatte mændene. Arbejdsgiverne bidrog også til dette ved kynisk at udnytte kvindernes trængte situation og bruge dem som strejkebrydere. Et hårdt presset område var f.eks. tobaksindustrien, hvor mænd og kvinder arbejdede side om side, men til vidt forskellig løn. Mændene forsøgte energisk at begrænse kvindearbejdet, og tobaksarbejderens fagforening forbød en overgang deres medlemmer at uddanne de kvindelige arbejdere. Derfor var der mange gode grunde til, at kvinderne skulle organisere sig, men det skete altså kun i meget begrænset omfang, og der kendes kun få eksempler på kvindestrejker fra fagbevægelsens tidlige historie.

Samtidig var der også uenighed om organisationsformen, hvilket heller ikke gjorde organiseringen af kvinderne lettere. Skulle kvinderne f.eks. organisere sig sammen med mændene eller skulle det ske i selvstændige foreninger? I enkelte fagforeninger – bl.a. i tobaksarbejdernes fagforening "Enigheden" – blev der oprettet særskilte kvindesektioner, men generelt forblev problemet uafklaret.

Beklædningsindustrien var et af de områder af arbejdsmarkedet, hvor der arbejdede mange kvinder. Billedet er fra Crome & Goldschmidts store fabrik i Horsens, og det er taget i 1885. Som man kan se, arbejdede der både ældre og yngre kvinder. Den enlige mand på billedet har formentlig været en arbejdsleder.

Festsalen i Forsamlingsbygningen i Rømersgade i København, som den oprindelig så ud. Den var udført i meget smukt håndværk, der stadig kan nydes efter den seneste restaurering.

Nedgangstider

Enheden mellem parti og fagbevægelse, som havde eksisteret siden dannelsen af Internationalen på dansk grund, blev bevaret, da de nye fagforeninger skød frem. I 1874 dannede man "De frie Fagforeningers Centralbestyrelse", der byggede på et klart socialistisk program, og hvor man betonede enheden mellem den politiske og den sociale kamp. Der var interne diskussioner om vægtningen mellem de to sider af kampen, men enheden blev også fastholdt på arbejderbevægelsens første kongres, Gimlekongressen i 1876, hvor bevægelsens første samlede program blev vedtaget.

På det tidspunkt havde en alvorlig økonomisk krise imidlertid allerede ramt det danske samfund. Krisen gik især hårdt ud over landbruget, og på længere sigt blev den baggrunden for omlægningen af landbrugsproduktionen fra korn til animalske produkter og dermed for organiseringen af forarbejdningen i andelsvirksomheder. Også byerhverv som byggebranchen og industrien blev imidlertid præget af krisen i perioden fra 1875 til begyndelsen af 1880'erne med mange konkurser og massearbejdsløshed som de direkte konsekvenser.

Samlet betød det en svækkelse af den unge fagbevægelse, og fra 1876 begyndte den første store strejkebølge at ebbe ud. De få strejker, der gennemførtes i

de efterfølgende år, blev alle tabt, lønniveauet faldt, og arbejderne begyndte at melde sig ud af fagforeningerne. Den ene fagforening efter den anden måtte opløses, og det var kun ganske få, der overlevede krisen – og i så fald kun med et minimalt medlemstal.

Som om det ikke var nok, kom der yderligere et slag mod arbejderbevægelsen midt i nedgangsperioden. De to pionerer og ledere inden for bevægelsen, Pio og Geleff, blev efter pres fra myndighederne og finansieret af nogle storkapitalister tvunget til at forlade bevægelsen og landet for at emigrere til Nordamerika. Herefter var der kun nogle få faglige ledere tilbage til at føre arbejderbevægelsen gennem dens hidtil alvorligste økonomiske og organisatoriske krise.

Det lykkedes dog at beholde Social-Demokraten som et vigtigt samlingspunkt, og på det allermest kritiske tidspunkt lykkedes det også de få tilbageværende fagligt organiserede at samle deres kræfter til at bygge en forsamlingsbygning i Rømersgade i København. Det er den bygning, der i dag udgør de ydre rammer om Arbejdermuseet. Men på trods af disse små lyspunkter var der ved udgangen af 1870'erne alligevel meget, der tydede på, at borgerskabets håb om, at den socialistiske bevægelse aldrig for alvor ville få fodfæste i Danmark, ville gå i opfyldelse.

Genopbygning, klassekamp og arbejdsret

1880 - 1920

Fagbevægelsen genrejses

1880'erne og 1890'erne var den egentlige gennembrudsperiode for dansk fagbevægelse. Her blev den struktur for fagforeninger, forbund og arbejdsmarkedet generelt, som vi i store træk stadig kender i dag, grundlagt. Og det skete gennem et stort og sejt arbejde fra arbejderne selv og gennem utallige konflikter, forhandlinger og indre stridigheder. Men på trods af alle de problemer, som den unge fagbevægelse måtte kæmpe med, skabte man allerede i 1898 – kun 20 år efter bevægelsens første alvorlige krise – en slagkraftig, landsdækkende faglig organisation.

**Allerede i 1885
var ca. en tredjedel
af alle arbejdere
i København
organiseret**

Udgangspunktet for fagbevægelsens genopbygning i de sidste årtier af 1800-tallet var en beslutning fra 1878 om at opdele den hidtidige enhedsorganisation i et socialdemokratisk parti (der indtil 1961 hed Socialdemokratisk Forbund) og en selvstændig fagbevægelse. Bag den beslutning lå en erkendelse af, at det var vanskeligt at organisere arbejderne bredt i en faglig organisation, hvis en sådan organisering uden videre indebar, at man også skulle tilslutte sig en socialistisk politisk målsætning. Derfor blev det partiets opgave at organisere de bevidste socialister, mens fagforeningerne sideløbende skulle organisere alle arbejdere, uanset hvilken holdning til socialismen de havde.

Mester sammen med lærlinge og svende på et stort snedkerværksted i 1898. Snedkerne var blandt pionererne i den faglige organisering og kamp helt fra 1870'ernes begyndelse, og Snedkerforbundet blev stiftet i maj 1885. Det udgør i dag en del af Forbundet Træ-Industri-Byg (TIB).

Både de politiske og de faglige ledere var dog fortsat enige om, at det var nødvendigt med en snæver sammenhæng mellem den politiske og den faglige kamp. Konkret udmøntede det sig i en gensidig repræsentation i de to organisationers ledende organer, hvor lederen af fagforeningerne blev næstformand i partiets forretningsudvalg, mens partilederen indtog en tilsvarende plads i fagforeningernes centralbestyrelse. Efter adskillelsen mellem parti og fagbevægelse indledte man derfor et tæt samarbejde med redaktionen på Social-Demokraten som yderligere en aktiv deltager i opbygningen af partiafdelinger og fagforeninger rundt om i landet. Dette arbejde startede fra bunden, da der i begyndelsen af 1880'erne næppe var mere end 200 organiserede arbejdere.

I 1881 begyndte den økonomiske krise imidlertid at lette noget, og agitationen blev genoptaget med fuld kraft. På

byggepladser, værksteder, fabrikker, anlægsarbejder, værtshuse og i arbejderhjemmene opsøgte både nogle af de erfarne folk fra 1870'erne, og også nye og yngre folk arbejderne for at overbevise dem om, at det var nødvendigt at organisere sig. Og samtidig oplyste de dem også om, hvordan man skulle forholde sig ved forhandlinger eller strejker og lockouter.

Organisatorisk blev genopbygningen indledt i 1881 med dannelse af foreninger inden for byggefagene i København. Snart kom de øvrige fag med, og som noget nyt begyndte også de ufaglærte – især i byggefagene og ved anlægsarbejderne – at organisere sig.

Den nye organisationsbevægelse var mindre dramatisk end 1870'ernes, og den viste sig trods enkelte tilbageslag at være langt bedre rodfæstet blandt arbejderne. Og den gav snart arbejderne den nødvendige styrke til at gennemføre konflikter for at forbedre lønnen og sætte arbejdstiden ned.

Allerede i 1885 var ca. en tredjedel af alle arbejdere i København organiseret, og i de større provinsbyer som Ålborg, Århus, Horsens, Odense og Helsingør stiftede man nye fagforeninger. Dog var organiseringen uden for København endnu i 1880'erne af forholdsvis beskedent omfang, og det var derfor kun muligt at gennemføre nogle få strejker.

I 1885 stiftedes den første egentlige kvindefagforening, Det kvindelige Arbejderforbund i København, som især organiserede vaske- og rengøringskoner. De første år blev ingen succes, men fra 1894 tog organiseringen fart med organiseringen af de kvindelige arbejdere på Tuborgs fabrikker, med hvem man i 1896 indgik den første lønftale. I de følgende år fulgte kvinderne på en lang række andre store virksomheder. Det blev spiren til det senere Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark (se s. 29). I 1886 udkæmpede ca. 225 uorganiserede kvinder på Rubens Dampværker på Frederiksberg en hård og lang arbejdskamp. Men selv om de meldte sig ind i Tekstilarbejderforbundet og fik støtte herfra, endte konflikten med et nederlag. Organiseringen af kvinderne vandt dog frem, og i slutningen af 1890'erne var ca. 20 pct. af kvinderne i industrien fagligt organiserede. Det kvindelige tyende, tjenestepigerne, var til gengæld særdeles vanskelige at organisere. Dels var de underlagt tyendeloven, der påbød absolut lydighed over for herskabet, og dels boede og arbejdede de spredt. Men i 1899 tog Marie Christensen initiativ til stiftelsen af Københavns Tjenestepigeforening. Den udviklede sig senere til Husligt Arbejderforbund, der senere blev en del af Forbundet af Offentligt Ansatte (FOA), i dag Fag og Arbejde.

Smede på B&W i 1890'erne. Det var i den samme periode, der skete en gennemgribende modernisering af virksomheden, som gjorde den til et af verdens mest avancerede skibsværfter og producent af dieselmotorer. I mange arbejderfamilier arbejdede flere generationer på B&W. Solidariteten mellem arbejderne på værftet var traditionelt meget stærk, men af og til blev den alligevel truet af grænsestridigheder mellem fagene og mellem de faglærte og ufaglærte.

Lockout af smedene

Antallet af konflikter voksede støt gennem den første halvdel af 1880'erne, og det kulminerede i 1885 med 107. Heraf var kun de tre lockouter, men det var til gengæld nogle af de største og principielt mest afgørende konflikter for fagbevægelsen.

Et af de afgørende sammenstød var en fem måneder lang smedelockout i sommeren og efteråret 1885. De velorganiserede smede og maskinarbejdere i København havde nedlagt arbejdet på en enkelt fabrik, hvor de krævede en mindsteløn på 27 øre i timen. De blev imidlertid mødt med en lockout på 24 virksomheder fra den første effektive arbejdsgiverforening, Foreningen af

Tobaksarbejdere på A.V. Bruns fabrik i Kolding 1894. Langt over halvdelen er kvinder og børn, der ofte tog sig af det hårde arbejde, mens de faglærte tobaksarbejdere koncentrerede sig om at rulle og sortere cigarerne. For børnene betød arbejdet ofte, at der ikke var tid og kræfter til skolegang, men deres løn var tit nødvendig for familiens overlevelse.

Jernfabrikanter i København. Blandt arbejdsgivernes krav var, at arbejderne skulle melde sig ud af deres fagforening.

Konflikten blev en af de hidtil hårdeste arbejds- og klassekampe, både fordi den rummede en række principielle spørgsmål, og også fordi den fik politiske overtoner. For at styrke deres krav om udmeldelse oprettede fabrikanterne en ny "gul" fagforening for de "arbejdsvillige" og organisationen "Arbejdernes Værn", der skulle samle de mange strejkebrydere, der under politibeskyttelse tog på arbejde i de konflikt-ramte virksomheder.

Det politiske element kom ind i konflikten, fordi Højreregeringen længe havde ønsket at rette et knusende slag mod den unge fagbevægelse og derigennem ramme den nye politiske alliance, der var opstået mellem Venstre og Socialdemokratiet med det formål at få indført folketingsparlamentarisme. Alliancen med Venstre medførte imidlertid også, at der blev givet omfattende støtte fra bønderne til de lockoutede ar-

bejdere og deres familier under den lange konflikt. Mange smede fik høstarbejde på de sjællandske gårde, og gennem det nyoprettede "Børnenes Kontor" blev der arrangeret mange ferieophold på gårdene for børnene i smedefamilierne.

Fra fagbevægelsens side var det et spørgsmål om både mindsteløn og om at få anerkendt retten til at organisere sig principalsager. Man blev imidlertid nødt til at opgive kravet om mindsteløn, men til gengæld resulterede den lange kamp i en anerkendelse af arbejdernes ret til at organisere sig, da arbejdsgiverne opgav deres krav om, at arbejderne skulle melde sig ud af deres fagforeninger. Og på længere sigt skulle det vise sig at være af overordentlig stor betydning.

Smedene vandt altså en begrænset sejr, men samtidig havde arbejdsgiverne demonstreret, hvor effektivt et våben lockouten kunne være mod arbejdernes omgangsskrue. Det kom til at præge de følgende 15 års arbejdskampe.

Fagforbund eller industriforbund

I midten af 1880'erne foregik der overalt i fagbevægelsen diskussioner om organisationsstrukturen. Skulle man organisere sig efter uddannelse og fag, eller skulle det være arbejdsplads og branche, der var kriteriet? Skulle man organisere sig på tværs på lokalt plan eller efter fag på landsplan? Og skulle organisationerne være centraliserede eller decentraliserede?

En skandinavisk arbejderkongres i 1886 diskuterede disse spørgsmål, og herfra anbefalede man, at der skulle oprettes centraliserede fagforbund med samarbejdsorganer på tværs af fagene. Men i Danmark blev organisationsformen med få undtagelser organiseret efter fag, hvilket blandt andet hang sammen med den relativt lave grad af industrialisering. Det var endnu i mange år de faglærte håndværkere, der var kernen i byernes arbejderklasse – og dermed i organisationsbevægelsen. Dertil kom også, at den industri, der var opstået, i vid udstrækning brugte faglært arbejdskraft, selv om enkelte brancher beskæftigede en del ufaglærte, og nogle beskæftigede næsten udelukkende kvinder og børn. Der var altså kort sagt intet grundlag for at opbygge fagbevægelsen på basis af industriforbund. Derfor var det kun arbejderne i de få allerede gennemindustrialiserede brancher som tekstilarbejderne, tobaksarbejderne, de keramiske arbejdere og papirfabriksarbejderne, der fra begyndelsen organiserede sig i industriforbund.

I årene fra 1885 til 1899 oprettede man ca. 50 landsdækkende fagforbund, der især i København og i de større købstæder organiserede størstedelen af arbejderne inden for deres fag. Omkring år 1900 var i hvert fald halvdelen af de faglærte organiserede, hvilket sandsynligvis på det tidspunkt var den højeste organisationsgrad i verden.

Organisationsformen med en opdeling efter fag og uddannelse førte til store forskelle i størrelsen mellem forbundene. I de store byggefag og i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund var der mange tusinde medlemmer, mens der var under hundrede inden for fag som forgyldere og stenarbejdere. Og den industrielle udvikling i de kommende årtier medførte yderligere forskydninger i størrelsesforholdet mellem forbundene.

I den samme periode sluttede fagforeningerne i de enkelte byer sig også sammen i Fællesorganisationer, der skulle varetage de lokale faglige interesser på tværs af fagene. Den største af disse fællesorganisationer var De samvirkende Fagforeninger i København, der blev stiftet i 1886. Den varetog i de første ti år efter sin stiftelse samordningen af hele arbejderbevægelsens politiske og faglige aktivitet sammen med den socialdemokratiske partiledelse.

Michael Christian Lyngsie (1864-1931) var drivkraften bag den landsdækkende organisering af arbejdsmændene. Han var både en dygtig agitator og organisator, og når han kæmpede for de ufaglærte mænds interesser, var han ofte skånselsløs over for både arbejdsgivere og andre faggrupper.

Natmændene havde det hårdeste og mest uhumske arbejde med at hente og tømme byernes lokumsspande. I 1892 gennemførte Lyngsie en kort og effektiv strejke for at organisere dem. Det lykkedes, selv om arbejdsgiverne forsøgte at indsatte strejkebrydere.

De ufaglærte

Den struktur, som fagbevægelsen fik, endte med at efterlade en stor gruppe ufaglærte kvinder og mænd, som ikke umiddelbart passede ind i organisationsformen. Derfor blev det en helt afgørende opgave for fagbevægelsen i slutningen af 1880'erne og op gennem 1890'erne at opbygge selvstændige faglige organisationer for denne del af arbejderklassen. Det var ikke alene nødvendigt for at forbedre gruppens egne arbejds- og levevilkår. Det var også nødvendigt for at sikre, at de ikke optrådte som strejkebrydere i forbindelse med konflikter og som løntrykkere generelt som følge af deres lave lønniveau.

Organiseringen af arbejdsmænd og -kvinder blev vanskeliggjort af den stadige indvandring af ny og villig arbejdskraft fra landet til byerne i 1880'erne og 1890'erne. Fagbevægelsen gjorde, hvad den kunne, for så hurtigt som muligt at overbevise disse tusinder af tilvandrere om, at de burde organisere sig, men det var ikke altid lige let. Mange kom fra indremissionske eller udpræget liberalistiske og selvbevidste gårdmandsmiljøer, og ville ikke vide af den "spændetroje" på deres personlige frihed, som de mente, en organisering indebar.

På den anden side blev organiseringen gjort lettere af de hårde vilkår, dårlige lønninger, lange arbejdstider og den store risiko for arbejdsulykker, som arbejdsmændene var udsat for. Men organisering var

ikke nok i sig selv. Man måtte også kæmpe en hård kamp mod både private og offentlige arbejdsgivere, hvor de offentlige under Højre-regeringerne ofte var de værste i forhold til forfølgelse og afskedigelse af faglige aktivister.

Det fik bl.a. den farverige og frygtløse dynamo i arbejds-

Arbejderne på billedet kom fra sukkerraffinaderiet i Larsbjørnsstræde i det indre København. I 1897 meldte de sig ind i Det kvindelige Arbejderforbund i København, men efterfølgende blev de med en forhøjelse af ugelønnen på 50 øre lokket til at melde sig ud igen. Som tak for lønforhøjelsen købte de en buket roser til mesteren, men 14 dage senere blev lønforhøjelsen indtaget igen. Først i 1911 blev kvinderne på fabrikken igen organiseret.

mændenes organisationsarbejde, M.C. Lyngsie at føle. Han blev som kun 27-årig valgt som formand i 1891 for "Centralforbundet for Arbejdsmænd i Danmark", der var blevet grundlagt tre år tidligere. Forbundet skulle først og fremmest samle en række sammenlutninger af arbejdsmænd, der var dannet i Jylland, på Sjælland og i København, men der gik adskillige år, før modsætningerne mellem landsdelsorganisationerne var dæmpet så meget, at der kunne stiftes et landsdækkende Dansk Arbejdsmands Forbund (DAF) i 1897.

Dette forbund blev fra starten langt det største af fagforbundene, men det var samtidig også et forbund med store indre problemer, fordi det organiserede arbejdere fra vidt forskellige arbejdspladser. Der var alle grupper lige fra "natmændene" – dem der tømte byernes mange lokumsspande – til de efterhånden højt specialiserede "tillærte" arbejdere i metalindustrien.

Vanskeligst af alle i forhold til at organisere sig havde kvinderne det imidlertid. De fleste af dem havde ud

over deres lønarbejde også ansvaret for, at hjemmet fungerede. Mange af dem var enlige forsørgere, og kun de færreste havde derfor det nødvendige overskud af tid og penge til at organisere sig. Desuden arbejdede de – bortset fra inden for enkelte udprægede kvindeindustrier – meget spredt, og mange vaskede og gjorde rent for herskaber, som ikke ville vide af organiserede kvinder.

I endnu højere grad end mændene måtte kvinderne kæmpe mod arbejdsgivere, der nægtede at anerkende deres ret til at organisere sig. Men efter nogle spæde forsøg i 1880'erne kom der dog i midten af 1890'erne mere gang i organiseringen efter nogle hårde arbejdskampe. Og endelig i 1901 kunne kvinderne stifte Det kvindelige Arbejderforbund med den stærke Olivia Nielsen som formand.

Strejkeregulering og overenskomster

Det vigtigste argument for forbundsannelsen og dermed for centraliseringen af fagbevægelsen var nødvendigheden af at regulere strejkeaktiviteterne. Allerede tidligt havde man slået fast, at der ikke burde iværksættes strejker, hvis ikke arbejderne var fagligt organiserede, og alle fredelige midler var afprøvet. Og hovedmålet for De samvirkende Fagforeninger i København var således også "at tilstræbe en for arbejderne formålstjenlig regulering af strejkebevægelsen".

Reguleringen skete gradvis i årene efter 1890, men under nogle store arbejdskampe i 1889-90 var strejkestøtten internt i forbundene og mellem forbundene stadig alene en frivillig, moralsk forpligtelse.

I den tidlige fagbevægelse var tjenestepigerne en overset gruppe, men i 1899 stiftede de med Marie Christensen i spidsen Københavns Tjenestepigeforening. På billedet taler hun ved en demonstration i Søndermarken i 1909. Foreningens hovedkrav var afskaffelsen af den nedværdigende tyendelov og generelt ordnede arbejdsforhold for medlemmerne. Senere udvilede foreningen sig til Husligt Arbejder Forbund (HAF), der i dag er en del af Forbundet af Offentligt Ansatte (FOA).

Noget af det første man gjorde som nystartet fagforening var, at anskaffe en fane, og de var ofte meget flotte og kunstneriske. På billedet ser man eksempelvis bødkernes fane. Faget var stadig stort i slutningen af 1800-tallet, men i dag er det næsten uddødt, fordi produkterne er blevet udkonkurreret af industrielt fremstillet emballage.

I 1892 vedtog man imidlertid de første regler for planmæssig strejkeunderstøttelse baseret på faste bidrag fra de ikke-strejkende arbejdere, men der var stadig ikke nogen forpligtelse til at yde gensidig støtte mellem fagforeningerne. Det blev først indført i 1895, hvor De samvirkende Fagforeninger fik bemyndigelse til i konfliktsituationer at pålægge de enkelte medlemsforeninger understøttelsesbeløb, der skulle betales.

I forbindelse med indførelsen af den obligatoriske strejkeunderstøttelse krævede man også, at De Samvirkendes ledelse skulle godkende eventuelle strejker, før de blev iværksat. Det var en naturlig konsekvens af, at andre fagforeninger nu blev inddraget økonomisk i konflikterne. En strejke kunne således ikke indledes, før alle forhandlingsmuligheder var udtømt.

Centraliseringen af beslutningerne om at strejke og den fælles understøttelse blev også nødvendiggjort af arbejdsgivernes foretrukne våben mod enkeltstrejker - nemlig den almindelige lockout, der kastede alle arbejdere inden for et fag på gaden. Sådanne modtræk fra arbejdsgiversiden havde sin baggrund i, at de også var begyndt på en omfattende organisationsindsats, hvor der blev dannet mesterforeninger i alle håndværksfagene og brancheopdelte arbejdsgiverforeninger inden for fabriksindustrien og på entreprenørområdet.

De ledende organisationsfolk blandt arbejdsgiverne forsøgte ligesom fagbevægelsen at gennemføre en centralisering af beslutningsprocesserne, og i 1896 samlede man en række arbejdsgiverorganisationer i Dansk Mester- og Arbejdsgiverforening, der sammen med den meget senere organisation Dansk Industri har været fagbevægelsens vigtigste modpart. Arbejdsgiverorganisationerne satsede helt fra deres start på en endnu stærkere centralisering og binding af de enkelte medlemsorganisationer og virksomheder end fagbevægelsen.

Strejkernes resultater

Strejkerne var selvfølgelig ikke et mål i sig selv. De var også i det sidste årti af 1800-tallet vigtige eksempler på praktisk solidaritet – ikke mindst for de mange tusinder, der fortsat vandrede fra landet ind til byerne, hvor de skulle organiseres. Det første og vigtigste mål for fagbevægelsen var anerkendelse af en forhandlingsret med arbejdsgiverne for alle arbejdere. Og som følge heraf accept af indgåelse af kollektive overenskomster i stedet for individuelle aftaler om løn og arbejdsvilkår. I løbet af 1890'erne blev der da også i flere og flere fag indgået kollektive overenskomster, der dækkede et ret stort antal arbejdspladser og fagforeninger, men der var alligevel langt fra tale om en fuldstændig overenskomstdækning.

De indholdsmæssige krav fra fagbevægelsens side handlede først og fremmest om forbedringer af lønsatserne, og på dette område blev der nået betydelige fremskridt i årene op til århundredeskiftet. Et andet hovedkrav var nedsættelse af arbejdstiden.

I 1889 blev den 2. Socialistiske Internationale stiftet. Det var en bred sammenslutning af de enkelte landes arbejderbevægelser, og den danske var med fra stiftelsen. I hele perioden frem til Internationalens sammenbrud i 1914 i forbindelse med udbruddet af den 1. verdenskrig var den danske afdeling et meget aktivt medlem. Sammen med de øvrige skandinaviske fagforbund var den danske fagbevægelse i 1901 initiativtager til dannelsen af den Faglige Internationale, som dog før 1. verdenskrig kun opnåede begrænset gennemslagskraft.

På stiftelseskongressen i 2. Internationale vedtog man 8-timers arbejdsdag som et internationalt fælleskrav, og det blev tilsvarende besluttet, at alle de nationale

arbejderbevægelser hvert år den 1. maj skulle holde internationale solidaritetsdemonstrationer, hvor man agiterede for dette krav. Der gik alligevel 30 år, før kravet blev gennemført i Danmark, men 1. maj blev overalt fejret som et symbol på den praktiske internationalisme, som også dansk fagbevægelse som nævnt var en aktiv deltager i.

1890'erne var alt i alt et årti med et meget højt konfliktniveau. Der var praktisk talt ingen fag, der ikke gik i strejke for at udnytte de gunstige økonomiske konjunkturer og den forstærkede industrialisering, der nu for alvor også begyndte at slå igennem i provinsen. De største og mest principielle konflikter opstod imidlertid i forbindelse med arbejdsgivernes lockouter, hvor de endnu forsøgte at standse arbejderne faglige organisering. Og hvor de dermed også forsøgte at imødegå fagforeningernes ønske om en ret til at forhandle løn, arbejdstid og arbejdsvilkår.

Ligesom i 1880'erne var konflikterne i jernindustrien nogle af de hårdeste. Her stod de aggressive "jernmænd", som arbejdsgiverne kaldte sig selv, over for de velorganiserede smede og maskinarbejdere. Arbejderne inden for faget var begyndt at oprette værkstedsklubber, der lokalt krævede indflydelse på timeløn, akkordsatser og især på de forhadte værkstedsregler, som indtil da ensidigt var blevet fastlagt af fabrikterne og mestrene.

I 1897 udkæmpede man en fire måneder lang lock-out, der på de fleste områder sluttede med en sejr for Smede- og Maskinarbejderforbundet. Fabrikkerne blev tvunget til at forhandle med arbejderne om værkstedsreglerne og give smedene mulighed for lokalt at forhandle løn. Samtidig blev det slået fast, at fremtidige stridsspørgsmål skulle afgøres ved en voldgift.

Reelt var der tale om en endelig godkendelse af smedenes organisationer som en ligeberettiget part fra arbejdsgivernes side. Til gengæld måtte arbejderne acceptere fremover ikke at nedlægge arbejdet, før der var forhandlet og eventuelt mæglet. Og samtidig blev det besluttet at oprette en domstol, der kunne træffe afgørelser i forbindelse med faglige stridigheder. Flere af bestemmelserne i denne overenskomst pegede således direkte frem mod septemberforliget, der blev indgået to år senere.

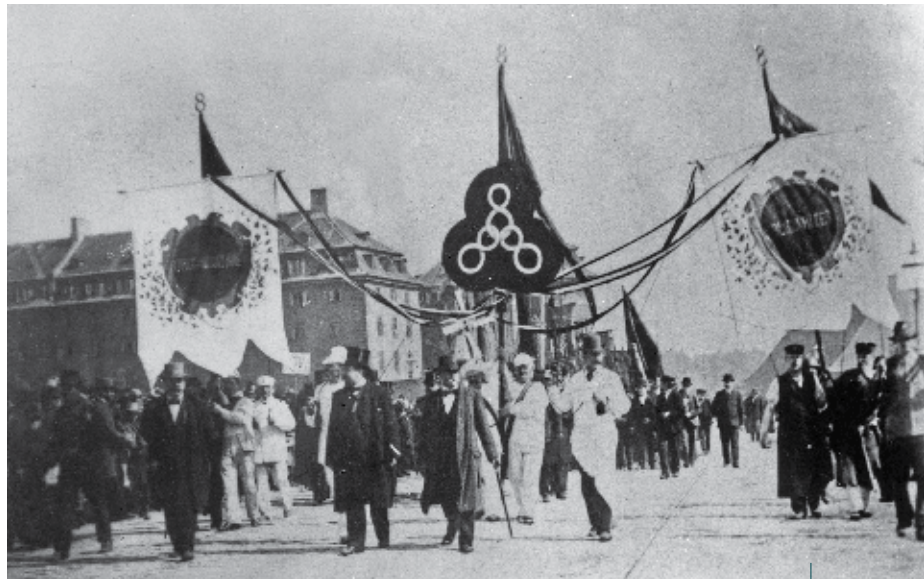
Som det fremgår af skibstømrernes 25 års jubilæumsfane, var de blandt de allerførste af de danske arbejdere til at organisere sig. Det var midt under deres første strejke i 1871, at den danske afdeling af Internationalen blev stiftet.

De samvirkende Fagforbund (1898)

I den anden halvdel af 1890'erne var der mange elementer der pegede på behovet for at skabe en overbygning til de landsdækkende fagforbund. Blandt de vigtigste var udviklingen af en fælles, bindende strejkestøtte, de mange store arbejdskonflikter og arbejdsgivernes samling i en centraliseret landsorganisation. Men det blev igen en skandinavisk arbejderkongres, der blev den direkte anledning til at tage dette vigtige næste skridt.

På en kongres i Stockholm i 1897 besluttede man nemlig, at grundformen for den faglige organisering burde være en fælles, landsdækkende organisation for alle forbund. Og samtidig pegede man på, at industriforbund ville blive den naturlige organisationsform, efterhånden som storindustrien trængte frem. Det blev imidlertid kun den første af beslutningerne, der fik betydning i Danmark.

I januar 1898 var man nået så langt, at 400 delegerede, der tilsammen repræsenterede ca. 70.000 arbejdere, mødtes i København for at stifte De samvirkende Fagforbund (DsF). Der var mange indgående diskussioner, men det lykkedes bl.a. at vedtage et sæt love, der fastlagde kompetenceforholdene mellem de

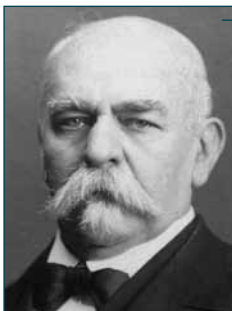
1. maj demonstration fra 1900. Beslutningen om at fejre 1. maj som international kamp- og festdag blev truffet på en international kongres i 1889, men i de første år derefter måtte de danske arbejdere fejre dagen den nærmeste søndag for at undgå afskedigelse. Fra slutningen af 1890'erne accepterede arbejdsgiverne imidlertid, at arbejderne kunne få fri på selve dagen.

enkelte forbund og DsF. Det var især vigtigt i forhold til strejkeområdet, hvor både finansiering og beslutningsproces var afgørende spørgsmål.

Man fik også valgt et repræsentantskab på 21 medlemmer med en fyldig repræsentation fra provinsen. Det var langt fra noget tilfælde, da det ikke mindst var her, man havde været ivrige for at få en landsorganisation op at stå, der kunne støtte arbejderne i de mange små virksomheder, hvor mestrene var uvillige til at anerkende organisationerne og dermed indgå overenskomster. Til gengæld blev kun 2 kvinder valgt til repræsentantskabet, Olivia Nielsen og formanden for de kvindelige herreskræddere i København Andrea Nielsen. Kvinderne fik ikke plads i forretningsudvalget. Som formand for forretningsudvalget valg-

te man maleren Jens Jensen, mens forretningsføreren (formanden) for Socialdemokratiet, P. Knudsen, blev næstformand.

Med den kraftige organisationsbevægelse blandt arbejdsgiverne som et stærkt argument opfordrede DsF alle faglige organisationer til at støtte forbundenes indmeldelse i den nye hovedorganisation. Det resulterede i, at 38 forbund med 870 afdelinger og godt 59.000 medlemmer samt 25 enkelte fagforeninger, der ikke var medlem af et forbund, havde meldt sig ind ét år efter stiftelsen. Samlet omfattede DsF i foråret 1899 godt 61.000 medlemmer, og det skulle snart vise sig, at der ville blive god brug for den nye organisations kampkraft.

Peter Knudsen (1848-1910) var uddannet handskemager og var allerede i 1870'erne medstifter af et nordisk Handskemagerforbund. I 1882 blev han valgt som forretningsfører (formand) for Socialdemokratiet. Han stod i spidsen for opbygningen af partiet, indtil Stauning efterfulgte ham i 1910. Peter Knudsen var en af de første i Danmark, der satte sig ind i marxismen og forsøgte at formidle den til arbejderne.

Jens Jensen (1859-1928) var uddannet maler. Han var en af de ledende personligheder i fagbevægelsens opbygning i 1880'erne, og i 1898 blev han valgt som den første formand for DsF. I 1903 blev han den første socialdemokratiske borgmester i København, og i mere end 20 år havde han en afgørende indflydelse på byens udvikling.

Storlockout (1899)

Dannelsen af de to hovedorganisationer på henholdsvis arbejdsgiver- og arbejdersiden var den foreløbige slutning på en lang og vanskelig organiseringsproces – ikke mindst for arbejderne. Spørgsmålet blev nu, hvorledes forholdet mellem de to parter ville udvikle sig. Ville den lange, forudgående konfliktperiode fortsætte i forstærket form? Eller ville det vise sig muligt at finde fredelige løsninger på konflikterne, der kunne tilfredsstille begge parter? Svaret kom i 1899, og det blev et både-og.

Smedelockouten i 1897 og en stor malerkonflikt i 1898 illustrerede begge "krigslysten" hos arbejdsgiverne, og i deres agitation for at få mestrene til at melde sig ind i DA fremhævede de da også den nærliggende mulighed for at kunne vinde over arbejderne. I foråret og sommeren 1899 kom det derfor til en afgørende styrkeprøve mellem organisationerne og dermed til en klassekamp af hidtil uset omfang og bitterhed i Danmark.

Den direkte anledning var en række mindre snedkerstrejker i nogle jyske byer, hvor arbejderne forkastede

et overenskomstforslag, mens arbejdsgiverne vedtog det. DA gjorde DsF ansvarlig for en vedtagelse af forslaget, og de stillede et ultimatum om, at DsF også skulle sikre, at snedkerne gik i arbejde igen. Det var imidlertid en myndighed, som DsF slet ikke havde. Reaktionen fra

DA blev derefter en lockout af alle snedkere i hele landet, og da DsF ikke kunne acceptere DA's krav om, at hovedorganisationerne skulle have et direkte ansvar for underorganisationernes indgåede overenskomster, besluttede DA også at lockoute arbejderne i et meget stort antal andre fag.

Tilsammen blev det starten på en konflikt, der varede fra midten af maj til begyndelsen af september, og hvor begge parter mobiliserede støtte fra klassefæller

I foråret 1899 startede en konflikt, der varede fra maj til september. De lockoutede medlemmer fik betydelig økonomisk hjælp fra kolleger i de nordiske lande samt England og Tyskland. De danske bønder gav ligeledes deres støtte til de lockoutede arbejdere og deres familier.

Mange tusinde arbejdsmænd tog på en udflugt til Dyrehaven midt under storlockouten i 1899. De blev gengivet på dette fotografi, der teknisk er lidt af en bedrift, da alle deltagere skulle holde sig fuldstændig i ro i et par minutter, for at det blev vellykket. Midt i den daglige kamp var udflugten uden tvivl en vigtig opmuntring, men man kan undre sig over, at kvinderne og børnene, der også led hårdt under konflikten, ikke var med.

i både ind- og udland. De lockoutede arbejdere fik betydelig økonomisk hjælp fra deres kollegaer i de øvrige nordiske lande og fra Tyskland og England. Samtidig var de danske bønder stadig indstillede på at betragte arbejdernes kamp som et side-stykke til deres egen politiske kamp, hvorfor de også ydede materiel støtte til de lockoutede og deres familier. Til gengæld opnåede DA tilsagn fra arbejdsgiverne i nabolandene om, at de ikke ville beskæftige danske arbejdere, så længe konflikten stod på.

Sammenholdt med landets størrelse blev konflikten den hidtil mest omfattende, som den internationale fagbevægelse havde været igennem, og den var derfor genstand for stor opmærksomhed og solidaritet fra udlandets side. Samtidig ydede de danske arbejdere, der ikke selv var ramt af konflikten, store ofre for at hjælpe deres kammerater. Og de enkelte forbund gjorde også en stor indsats for at fastholde kampberedskabet og holde humøret oppe hos medlemmerne, efterhånden som konflikten trak ud. F.eks. arrangerede DAF en opsigtsvækkende udflugt for mange tusinde arbejdere til Dyrehaven nord for København.

Også de partiforeninger, der blev stiftet i 1880'erne og 1890'erne, anskaffede sig faner. Her ses fanen fra Ravnsborg, 4. kreds, der var en af de mest udtalte københavnske arbejderkredse.

Septemberforlig

Parterne stod under hele storlockouten stejlt over for hinanden, men efter ugelange forhandlinger lykkedes det endelig ved hjælp af mægling udefra at afslutte konflikten. Den 5. september kunne ledelserne for DA og DsF således underskrive septemberforliget, der ikke alene gjorde en ende på lockouten, men som også i mange årtier derefter fastlagde rammerne for det danske arbejdsmarked.

Det grundlæggende i forliget var de to hovedorganisationers gensidige anerkendelse af hinanden som forhandlings- og konfliktberettigede parter. Dermed var det også den endegyldige accept fra arbejdsgiverne af arbejdernes ret til at organisere sig. Derudover fastlagde man regler for varsling og iværksættelse af strejker og lockouter, og man indførte en pligt for organisationerne til ikke at godkende eller støtte konflikter, der blev iværksat i modstrid med de gældende regler.

Arbejdsgiverne fik også – trods stor tøven fra DsF – gennemtvunget, at hovedorganisationerne blev ansvarlige for overholdelsen af alle indgåede overenskomster. Yderligere fik DA også anerkendt arbejdsgiverne "ret til at lede og fordele arbejdet" samt til at anvende den efter "deres skøn til enhver tid passende arbejdskraft". Uenigheder om tolkningen af indgåede lønftaler skulle afgøres ved faglig mægling og eventuelt ved voldgift. Man fastsatte en frist for opsigelse af indgåede overenskomster, og det blev besluttet, at arbejdsformænd ikke skulle være organiserede. Endelig indeholdt forliget også en bestemmelse om, at spørgsmål i forbindelse med brud på septemberforliget skulle afgøres ved en civil domstol. Det blev imidlertid ændret året efter, idet sådanne spørgsmål nu blev henvist til en nyoprettet "permanent voldgiftsret", der var grundlaget for det specielle retssystem for arbejdsmarkedet, der efterfølgende blev stærkt udbygget.

Forliget blev vedtaget i DsF's repræsentantskab, men der var en betydelig modstand mod det. 128 stemte for og 98 imod, og i meget lang tid derefter var forliget fortsat et af de mest omstridte dokumenter internt i fagbevægelsen. Diskussionen gik ganske enkelt på, om forliget var en sejr eller et nederlag for fagbevægelsen.

Det er i den diskussion flere gange blevet fremhævet, at det i det store og hele var DA's forhandlingsudspil, der kom til at ligge til grund for forliget. Og at forliget med sin tendens til centralisering og fastlæggelse af et organisationsansvar, med de stramme regler for varsling af konflikter og den faktiske fredspligt i overenskomstperioderne satte så snævre grænser for arbejdernes aktionsmuligheder, at det blev unødigt svært for dem at kæmpe for deres egne interesser. Til listen af kritikpunkter kom også godkendelsen af arbejdsgivernes uindskrænkede ledelsesret på arbejdspladserne og de første skridt hen mod et arbejdsretsligt system.

På den anden side fremhævede tilhængerne af forliget betydningen af, at organisationerne blev anerkendt, samt retten til at indgå kollektive overenskomster og erklære konflikt, når det var umuligt at opnå enighed. Samtidig så man blot anerkendelsen af arbejdsgivernes ledelsesret som en konstatering af, at arbejderne skulle fungere i et kapitalistisk samfund, hvor kapitalejerne havde magten. Og derfor så man også

For at holde nøden fra døren og samtidig hjælpe deres lockoutede kammerater tog mange danske arbejdere til udlandet for at få arbejde under storlockouten. Her ses en gruppe bygningsnedkere, der fandt arbejde i Christiania, som Oslo hed dengang.

indførelsen af et retssystem på arbejdsmarkedet som en beskyttelse af arbejderne, der på det pågældende tidspunkt stadig var den svage part. Endelig så man på mange punkter blot forligets indhold som en bekræftelse af bestemmelser, der allerede var indeholdt i tidligere indgåede overenskomster mellem de enkelte forbund og deres arbejdsgivere.

Uanset de meget modstridende holdninger til indholdet blev septemberforliget udgangspunktet for udviklingen af forholdet mellem arbejdsgivere og fagbevægelse. Og samtidig kom det til at danne baggrund for den fagopposition, der kort efter 1900 begyndte at vise sig i den danske arbejderklasse.

I årene omkring 1900 tog man i den ene provinsby efter den anden ideen om at fejre 1. maj op. Her er det fællesorganisationens demonstration i Slagelse i 1908, og billedet giver et godt indtryk af dagen både som kampdag for politiske og faglige krav og som en festdag for hele familien. I dette arrangement deltog også fagforeninger fra de nærliggende byer Sorø og Skælskør.

Tillidsmænd og forligsmænd

I de første år efter storkonflikten i 1899 og det efterfølgende septemberforlig kunne man spore en vis afmatning i fagbevægelsen. Forbundene under DsF oplevede således en mindre medlemstilbagegang, mens de forbund og fagforeninger, der stadig stod udenfor, til gengæld havde fremgang. Fra 1905 tog væksten i antallet af medlemmer dog til igen, og der skete en stadig forøgelse, så antallet af medlemmer i DsF ved 1. verdenskrigs udbrud i 1914 var 52 forbund. Tilgangen blev heller ikke i nogen væsentlig grad hæmmet af dannelsen af et nyt "moderne" gult fagforbund "Kristelig dansk Fællesforbund for Arbejdsgivere og Arbejdere" (1899), der havde sin rod i Indre Mission, og som byggede på en opfattelse af, at arbejdsgivere og arbejdere grundlæggende havde de samme interesser.

Når det kristelige forbund ikke fik nogen større fremgang, hænger det ikke mindst sammen med, at der i kølvandet på septemberforliget blev afsluttet kollektive overenskomster på stort set alle fagområder, og at det i disse overenskomster efterhånden lykkedes for arbejderne at forhandle eller konflikte sig frem til væsentlige forbedringer af løn og arbejdstid. I forhold til den detaljerede udformning af overenskomsterne blev ikke mindst jernindustrien forbillende for de øvrige brancher. I 1900 blev der på dette område indgået en meget omfattende overenskomst, der ikke alene omhandlede løn og lønformer, men som også fastlagde regler for arbejdsformændenes forhold til de faglige organisationer, tog fat på læringspørgsmålet og problemerne i forhold til brugen af faglært og ufaglært arbejdskraft, samt sikrede oprettelsen af værkstedsclubber og valg af tillidsmænd.

Det blev anbefalet i overenskomsten, at man i jernindustrien over hele landet gik over til den samme minilmalløn på værkstederne, og det er et princip, der har været gældende lige siden inden for jernindustrien.

Det blev også bestemt, at arbejdsgiverne ikke uden videre kunne trække de dygtigste arbejdere ud af fagforeningerne blot ved at udnævne dem til formænd, som ikke skulle være fagligt organiserede. I det meget ømtålelige spørgsmål om brugen af faglært eller ufaglært arbejdskraft måtte parterne nøjes med at konstatere, at de var uenige. Arbejderne fastholdt på deres side, at arbejdsopgaver, der hidtil havde krævet en faglig uddannelse, ikke måtte overdrages til ufaglærte. Men arbejdsgiverne hævdede som modsvar deres ret til at anvende ufaglært eller tillært arbejdskraft, efterhånden som den teknologiske udvikling efter deres mening gjorde det muligt. Dette spørgsmål blev i det hele taget et af de kommende års alvorligste udfordringer for fagbevægelsen - både i forhold til arbejdsgiverne og også internt.

Bestemmelserne om tillidsmænd var et særligt vigtigt gennembrud for fagbevægelsen. Arbejdsgiverne anerkendte i jernindustriens overenskomst arbejderne ret til frit at vælge tillidsmænd, som skulle fungere som arbejderne talsmænd over for arbejdsgiverne og formændene. Den eneste begrænsning var, at de valgte skulle have arbejdet på den samme arbejdsplads i mindst to år. Det blev også besluttet, at tillidsmanden var født formand, hvis der blev oprettet en værkstedsklub på arbejdspladsen.

Alle disse bestemmelser overførtes gradvist til overenskomsterne inden for de øvrige brancher, og tillidsmandsinstitutionen udviklede sig efterhånden til at blive rygraden i den faglige organisationsstruktur.

Arbejderne fastholdt på deres side, at arbejdsopgaver, der hidtil havde krævet en faglig uddannelse, ikke måtte overdrages til ufaglærte.

Kvinderne organiserer sig

Tre år efter dannelsen af DsF gjorde formanden Jens Jensen og hans efterfølger (fra 1903) Martin Olsen i en omfattende bog status over fagbevægelsens historie og dens resultater. Her kom de også ind på problemerne med at organisere kvinderne. De var klar over, at stadig flere kvinder ville søge arbejde især i den hastigt voksende industrisektor. Men, skrev de, "for en meget stor dels vedkommende betragtes dette arbejde kun som et overgangsled. De unge piger skal jo giftes og håber på forsørgelse herigennem, mange arbejderhustruer søger lidt beskæftigelse for at hjælpe på mandens fortjeneste." Dertil kom, at kvinder fra "finere" familier søgte biindtægter ved hjemmearbejde, men holdt det skjult. Hele denne "sociale misere" var til ubodelig skade for de tusinder af kvinder, som var henvist til at ernære sig udelukkende ved deres eget arbejde. Og de to forfattere sluttede med et hjertesuk: "Hvordan skal man organisere kvinder, som sidder hver i sit hjem spredt over hele byen. Og hvoraf en meget stor del føler sig hævet langt over arbejderklassen, og dog er dette i de sidste år lykkedes i langt større udstrækning end man på forhånd skulde tro."

De to faglige ledere udtrykte tidens traditionelle kvindesyn. I deres optik var en arbejder og et medlem af DsF slet og ret en mand. Kvindernes eventuelle arbejde var kun en livsfase på vej til giftermål med en mand, der kunne forsørge dem. Men samtidig måtte de jo erkende, at mange og stadig flere kvinder måtte tage lønarbejde, fordi de enten var eneforsørgere eller var nødt til at bidrage til familiens eksistens. Der var samtidig næsten uoverstigelige forhindringer for en effektiv organisering. Alligevel kunne de øjne nogle tegn på, at kvinderne ville og kunne organisere sig. Og det gjorde de.

I marts 1901 mødtes 25 fagligt aktive kvinder, de fleste fra København, til en stiftende kongres af et Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark. Kernen i den nye organisation var det københavnske kvindelige fagforbund fra 1885, og langt de fleste organiserede kvinder arbejdede i hovedstaden og omegn. Men det var deltagernes udtrykkelige hensigt at organisere kvinderne over hele landet og samle dem i det nye forbund for at fremme og værne deres fælles interesser. Det var endvidere formålet at regulere lønforholdene, således at de stod i et passende forhold til arbejde og livsfornødenheder og i samarbejde med Socialdemokratiet at arbejde for en maksimalarbejdsdag. Endelig ville man oprette en strejkekasse til støtte for medlemmer, der kom i konflikt med arbejdsgiverne. Kongressen besluttede tillige at søge forbundets optagelse i DsF. Til forretningsfører (formand) valgtes Olivia Nielsen, som blev støttet af en hovedbestyrelse med repræsentanter fra de større københavnske

kvindearbejdspladser. I 1907 blev Olivia Nielsen medlem af DsF's forretningsudvalg, en klar anerkendelse fra de øvrige forbunds side af, hvor betydningsfuldt det var at få kvinderne organiseret. Således lykkedes det også i 1909 med et lån fra arbejdsmandsforbundet at få oprettet en arbejdsløshedskasse for kvinderne.

Politisk gik KAD sammen med en lang række andre kvindeorganisationer i årene efter systemskiftet i 1901 ind i kampen for kvindernes stemmeret. Den blev opnået, først til menighedsrådene i 1903, i 1908 til kommunalvalgene, og endelig med grundlovsændringen i 1915 fik kvinderne stemmeret til Rigsdagen.

Omtrent samtidig med KAD's stiftelse rejstes i Rigsdagen en sag, der siden har været et permanent stridspunkt, spørgsmålet om kvinders ret til barselsorlov, hvor længe og under hvilke økonomiske betingelser.

Det kvindelige arbejderforbund havde imidlertid ikke fået nogen flyvende start. På en agitationsrejse i provinsen i 1901 lykkedes det ganske vist Olivia Nielsen at oprette en del lokale afdelinger i de større byer. Men medlemstallet var i en årrække meget svingende. Mange kvinder havde sæsonarbejde og meldte sig ind om sommeren og ud om vinteren. Samtidig søgte en del mandlige fagforeninger at trække kvinderne over i deres organisationer, og de første år blev præget af adskillige grænsestridigheder mellem det kvindelige og de mandlige fagforbund. Alligevel fik forbundet

efterhånden støt fremgang og talte i 1915 ca. 3000 medlemmer, og i de følgende år oplevede forbundet i lighed med den øvrige fagbevægelse en eksplosiv tilgang, således at medlemstallet i 1920 var på ca. 13.000.

Næsten samtidig med KAD's stiftelse tog handels- og kontormedhjælperne de første forsigtige skridt til en organisationsdannelse. Med undtagelse af ekspeditricer i enkelte butiksområder var feltet endnu et mandsdomineret område. I september 1900 blev love og program for Centralorganisationen af danske Handels- og Kontormedhjælperforeninger vedtaget, og Axel Gundel valgt til dens første formand. Her som i andre fagforeninger spillede "damespørgsmålet" en rolle. Inden for kontor og handel var det endnu mere udpræget end i andre brancher, at unge kvinder betragtede butiks- og kontorjobs som en midlertidig overgang til ægteskabet. De var derfor vanskelige at organisere og bibringe forståelse af at aktionere for højere løn og bedre arbejdsvilkår. Der skulle gå adskillige årtier, før kvinderne i 1930'erne og især fra 1960'erne blev en centralt islæt i HK.

Kvindeligt Arbejderforbunds 4. kongres
25-27 juli 1909, som fandt sted i Folkets Hus
på Jagtvej. I baggrunden ses bl.a.
Olivia Nielsen sammen med Lyngsie
fra Arbejdsmandsforbundet.

Ny lovgivning

Også på lovgivningsområdet opnåede man resultater i tiden før 1. verdenskrig. Den første Fabriksløvslov blev gennemført allerede i 1873, men den indførte kun nogle beskedne begrænsninger af det udbredte børnearbejde. Aldersgrænsen for børns arbejde i industrien blev fastsat til 10 år, og det blev i 1901 hævet til 12 år. Endelig i 1913 indførte man et generelt forbud mod børns arbejde i industrien, hvis ikke de var udskrevet af skolen – dvs. indtil de fyldte 14 år.

En betydelig del af det arbejde, der tidligere var blevet udført af børn, blev overtaget af kvinder. Og man skal også være opmærksom på, at loven kun gjaldt for industrien – der blev således ikke lagt nogen form for begrænsning på landbrugets brug af børnearbejde.

Fabriksløvsloven af 1873 indeholdt også de første beskyttelsesforanstaltninger mod arbejdsulykker – især i forhold til afskærmning af maskiner og de dødsensfarlige drivremme. Reglerne blev kraftigt skærpet i Maskinbeskyttelsesloven i 1889, og fra dette tidspunkt styrkede man også kontrollen med, om reglerne blev overholdt. I 1898 vedtog man en lovpligtig ulykkesforsikring for arbejdsgiverne i håndværk og industri, men endnu engang blev landbruget holdt udenfor.

I forbindelse med revisionen af Fabriksløvsloven i 1901 rejste Socialdemokratiet og en række reformpolitikere fra andre partier spørgsmålet om beskyttelse af de kvindelige industriarbejdere og deres børn i forbindelse med fødslen, og Fabriksløvsloven af 1901 rummede følgende bestemmelser om barselshvile. Retten tilfaldt kvinder ansat i industri- eller håndværksvirksomheder med mere end 5 ansatte; kvinderne blev forbudt at arbejde 4 uger efter fødslen; arbejdet kunne dog genoptages tidligere, såfremt en læge ville attestere, at moder og barn ikke led skade; endelig kunne der under barselshvilen udbetales fattighjælp efter trang og skøn, uden at kvinden mistede sine rettigheder. Loven var et betydeligt fremskridt for de kvindelige arbejdere, og den blev indledning til en lang kamp for udvidelse af deres rettigheder i forbindelse med fødsel. I første omgang viste det sig, at mange kvinder ikke udnyttede loven, enten på grund af ukendskab til den eller fordi de ikke havde råd til barselshvilen; mange vægrede sig mod at underkaste sig den nedværdigende behandling i fattigvæsenet. Ved en ændring af loven i 1913 blev udbetaling af understøttelse overført fra fattigvæsenet til sygekasserne. Der skulle gå et halvt århundrede, før barselsoverloven blev udstrakt til alle kvindelige lønmodtagere.

Arbejdsløsheden var gennemgående høj i denne periode, og der var lange diskussioner om at forbedre støtten til de arbejdsløse – en opgave der hidtil udelukkende havde ligget hos fagforeningerne. I 1907 var man nået så langt, at der blev vedtaget en lov om oprettelse af statsanerkendte arbejdsløshedskasser, hvortil staten skulle yde tilskud. Til gengæld blev det også besluttet, at A-kassernes økonomi skulle frigøres fra fagforeningerne, så de statslige midler ikke risikerede at blive brugt i en konfliktsituation. A-kasserne blev dog bevaret inden for fagbevægelsen, og selv om understøttelsen langtfra var stor nok til at sikre en families eksistens, så var reformen alligevel en betydelig sejr for arbejderklassen.

Hverken septemberforlig, nye overenskomster eller reformer inden for lovgivningen kunne dog forhindre, at der i tiden frem til 1. verdenskrig fortsat var et højt konfliktniveau. Derfor var der også hele tiden borgerlige røster i samfundsdebatten, der krævede en stærkere indsats for at undgå strejker og lockouter. Inden for fagbevægelsen blev den modsatte tendens repræsenteret af en syndikalistisk fagopposition, der kritiserede septemberforliget for at hæmme mulighederne for faglige aktioner, og som generelt mente, at DsF var alt for moderate.

Efter en omfattende konflikt i de grafiske fag i 1908 og med truslen om storlockout hængende over hovedet greb Venstre-regeringen ind og fik bilagt konflikten. Og efter et sviende nederlag i en konflikt i byggefagene måtte DsF gå med til, at regeringen nedsatte det såkaldte "Augustudvalg" bestående af arbejdere og arbejdsgivere. Udvalget skulle udarbejde forslag til, hvordan man kunne forebygge konflikter og samtidig komme med forslag til regler for behandling af faglige stridigheder.

I 1910 afgav udvalget sin betænkning, hvor man fremsatte tre forslag, der skulle blive afgørende for arbejdsmarkedet i mange år frem over:

1. **Norm for regler for behandling af faglig strid.**
2. **Lov om oprettelse af en stående voldgiftsret.**
3. **Lov om udvælgelse af forligsmænd i arbejdsstridigheder.**

Sammen med septemberforliget udgjorde de tre forslag en helhed i forhold til regulering af forholdene på arbejdsmarkedet.

”Augustudvalget” fastlagde en sondring mellem ”interessekonflikter” og ”retskonflikter”, hvor de første omfattede konflikter, der ikke var dækket af en overenskomst, mens retskonflikterne modsat dækkede de områder, der allerede var reguleret af overenskomster, og hvor det derfor udelukkende handlede om brud på eller uoverensstemmelser om fortolkning af gældende overenskomster.

I Normen (forslag 1 s.31) forudsatte man, at når der var indgået en overenskomst, så var der også ”fredspligt” mellem parterne. Uenigheder mellem parterne om fortolkningen af overenskomsterne skulle derfor først søges bilagt gennem forhandlinger på arbejdspladsen. Hvis ikke det lykkedes at blive enige ved en sådan lokal forhandling, skulle der tilkaldes mæglingmænd – for det meste bestående af stedlige organisationsrepræsentanter – og hvis de kunne blive enige, var den indgåede mæglingsskifte bindende for begge parter. Mæglingmændene kunne således træffe afgørelser hen over hovedet på dem, der var direkte involveret i konflikten på arbejdspladsen.

Hvis mæglingen ikke lykkedes, var næste skridt afholdelsen af såkaldte ”organisationsmøder” med repræsentanter for landsorganisationerne. Og hvis de heller ikke kunne finde frem til en enighed, blev sagen henvist til afgørelse ved en faglig voldgift, der normalt var sammensat af 4-6 personer, der blev valgt ligeligt af parterne, som også i fællesskab udpegede en opmand.

Augustudvalget, der bestod af arbejdere og arbejdsgivere skulle udarbejde forslag til hvordan man kunne forebygge konflikter og komme med forslag til regler for behandling af faglige stridigheder.

Den faste Voldgiftsret (fra 1964 Arbejdsretten) blev oprettet ved lov i 1910. I modsætning til septemberforligets permanente voldgiftsret, der alene kunne dømme i sager, der handlede om brud på septemberforliget, fik Den faste Voldgiftsret kompetence til at dømme i alle sager, der handlede om brud på indgåede overenskomster. Den faste Voldgiftsret fik dermed status som en særlig domstol for arbejdsmarkedet. Der var – og er – almindelig vidnepligt og vidneansvar, men dens domme kunne ikke ankes til andre instanser. Sanktionsmulighederne, hvis man konstaterede et brud på en overenskomst, var idømmelse af bod til den part, der havde foretaget bruddet.

I ”Augustudvalgets” arbejde var det forudsat, at strejker og lockouter ikke kunne anvendes ved retskonflikter. Disse kampmidler skulle ifølge udvalget udelukkende tages i brug ved interessekonflikter, hvilket typisk ville sige i forbindelse med overenskomsters udløb eller ved konflikter på områder, der ikke var dækket af en overenskomst. Selv om begge parter i mange år havde været fortalere for oprettelsen af mæglings- og voldgiftsinstanser, der kunne skride ind i sådanne konflikter, så var det alligevel først efter pres fra regeringsmagten med partiet Venstre i spidsen, at denne principielle overbygning til septemberforliget kom på plads. Som repræsentanter for landbrugets interesser så Venstre sig selv i denne periode som en uafhængig tredjepart, der kun oplevede at blive ramt af konflikterne mellem kapitalinteresser og arbejdere. Og i spørgsmålet om indførelse af en forligsmandsinstitution, som blev gennemført med Forligsmandsloven af 1910, gik de på en række punkter videre, end arbejdsgiverne ønskede.

Ifølge loven skulle forligsmanden udnævnes efter indstilling fra ”Den faste Voldgiftsret”. Han var ikke forpligtet til at gribe ind i interessekonflikter, og han kunne ikke tvinges til at gøre det – hverken af regeringen eller af andre. Når forligsmanden selv skønnede, at vigtige ”samfundsinteresser” var truet, kunne han gribe ind og forsøge at forlige parterne for derved at undgå strejker og lockouter. Forligsmanden kunne ikke gribe ind, før der havde været forhandlet mellem parterne, men når han valgte at gribe ind, havde parterne pligt til at møde op og til at tage stilling til et eventuelt mæglingsforslag. Hovedorganisationerne kunne vælge at anbefale deres medlemmer at vedtage eller forkaste et mæglingsforslag, men hvis forslaget blev forkastet, kunne forligsmanden først gribe ind igen, hvis der forelå ”en ny situation”.

Forligsmandsloven indeholdt oprindeligt intet om afstemningsregler i forbindelse med mæglingsforslag, og hvert forbund kunne derfor anvende de bestemmelser, som de havde i deres egne love – hvilket for det meste betød uraf-

En gruppe tømrere, der arbejdede på opførelsen af Københavns Hovedbanegård i 1909. Den imponerende og smukke konstruktion krævede store håndværksmæssige færdigheder, og da dele af bygningen skulle genopføres efter en brand i 1980'erne, kneb det med at finde tilstrækkeligt med kvalificerede tømrere.

stemninger. På dette område var der klare forskelle mellem DA og DsF, idet DA havde en langt mere centraliseret beslutningsprocedure og hele tiden prøvede at presse fagbevægelsen i en tilsvarende centralistisk retning. De fleste forbund var imidlertid modstandere af en sådan udvikling, da de ønskede at bevare så stor selvstændighed som muligt.

Med Septemberforliget, Normen (jf. s. 31), Den faste Voldgiftsret og oprettelsen af forligsmandsinstitutionen var rammerne for det danske arbejdsmarked helt frem til vore dage lagt fast. Men de fromme ønsker om at dæmpe konflikternes antal og omfang, der lå til grund for reformerne, blev til gengæld ikke opfyldt i de første mange år derefter.

Grænsestridigheder og strukturdiskussioner

Dannelsen af De samvirkende Fagforbund var den foreløbige afslutning på den første store organiseringsfase i dansk fagbevægelses historie. Men selv om organisationsprocenten efterhånden var blevet ganske høj, stod der endnu et omfattende arbejde tilbage med at organisere nye, unge arbejdere, de mange uorganiserede i provinsen og de tilvandrede fra landbruget.

I tiden fra midten af 1890'erne til 1. verdenskrigs udbrud skete der en stærk stigning i industriens produktion, hvilket ikke mindst skyldtes en voksende mekanisering og en stadig udvikling af arbejdsde-

Der opstod i denne periode mange bitre konflikter om grænserne mellem arbejdsområderne for medlemmer fra forskellige forbund.

lingen. Det betød imidlertid også, at de gamle håndværksfag blev truet på deres eksistens, fordi mange arbejdsfunktioner i industrien efterhånden kunne varetages af ufaglærte eller tillærte mænd og kvinder. Som det blev beskrevet i forbindelse med omtalen af overenskomsten i jernindustrien, var arbejdsgiverne ivrige efter at erstatte faglært arbejdskraft med ufaglært. Og det skabte – ikke overraskende – store problemer og konflikter mellem forbundene i den fortsatte organisering, hvilket gjorde det vanskeligt at få DsF til at fungere som et "samvirkende" organ.

Der opstod igennem hele denne periode mange konflikter om grænserne mellem arbejdsområderne for medlemmer fra de forskellige forbund, og om hvilke områder der skulle organiseres af hvilke forbund. Internt i fagbevægelsen handlede grænsekonflikterne mellem to eller flere forbund om, hvilke medlemmer der havde ret til at udføre bestemte arbejdsprocesser og om retten til at organisere bestemte grupper af arbejdere. Konflikterne opstod især mellem de faglærte i metalindustrien på den ene side og de ufaglærte i Arbejdsmandsforbundet og Kvindeligt Arbejderforbund på den anden side. Og konflikterne blev ofte udkæmpet med betydelig bitterhed – både i lokalafdelingerne og på centralt plan.

I 1903 vedtog man de første regler for overflytning af medlemmer mellem forbundene, men antallet af grænsestridigheder steg fortsat så meget, at DsF i 1911 måtte ned sætte et særligt udvalg, der skulle afgøre uoverensstemmelserne.

J.A. Hansen (1867-1926) blev kort før storlockouten i 1899 valgt som formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund. Efterfølgende udbyggede han forbundet til et af de mest betydningsfulde i fagbevægelsen. Han var en ivrig tilhænger af ideen om industriforbund, men på dette område mødte han hård modstand fra de ufaglærte. Han blev i 1912 formand for det nydannede metal-kartel, og han var meget aktiv i udformningen af regler, der kunne løse grænsestridighederne. Han blev på grund af sine moderate holdninger kraftigt kritiseret af syndikalisterne i årene omkring 1. verdenskrig.

Karteller

Der var flere måder, hvorpå man kunne løse grænsestridighederne internt i fagbevægelsen. En af dem var, at forbundene udviklede sig til "blandede" forbund, hvilket faktisk skete for flere i perioden frem til 1. verdenskrig. En anden var at danne "karteller", der samlede de arbejdere, der arbejdede inden for den samme branche. Kartellerne var altså en slags overbygning, der skulle varetage de fælles interesser, mens de enkelte arbejdere fortsat blev ved med at være organiseret i deres egne oprindelige forbund. En sådan kartelløsning blev allerede i 1904 gennemført inden for træindustrien med oprettelsen af Dansk Træarbejdersekretariat. En helt tredje mulighed var at genoptage den gamle tanke om industriforbund. I metalindustrien, der oplevede de fleste grænsekonflikter, blev denne tanke fremført af smedenes stærke formand, J.A. Hansen, på forbundets kongres i 1911.

Industriforbund kunne løse to væsentlige problemer. For det første ville de modvirke den stadige kamp mellem de faguddannede og arbejdsmændene om de forskellige arbejdsområder. Den teknologiske udvikling gjorde det efterhånden muligt for de ufaglærte at overtage stadig flere arbejdsopgaver, men smedene måtte naturligvis holde fast i, at disse områder også var deres arbejde. Arbejdsmandsforbundet gjorde en stor indsats for at løse disse problemer, men den stadige tilgang af nye arbejdsmænd bestod ofte af "et meget vanskeligt menneskemateriale", mente en del smede.

Det andet hovedproblem, som industriforbund kunne hjælpe med til at løse, var lønnen, hvor de ufaglærte i mange sammenhænge optrådte som løntrykkere i forhold til de faglærte. J.A. Hansen udtrykte det sådan, at han ikke havde noget imod, at "vi

blev arbejdsmænd alle sammen, når bare dette førte til, at arbejdsmændene blev løftet op på håndværks-lønninger, men det er jo netop det, der ikke sker. Nej, de trykker håndværkernes lønninger ned på arbejdsmandslønninger, og det kan vi ikke have."

Lige så stor en fortaler for industriforbund som J.A. Hansen var, lige så indædt en modstander var Lyngsie på vegne af arbejdsmændene. Ifølge ham var de en "udvækst" på udviklingen. Arbejdsmændene ville altid være i mindretal og ville derfor ikke kunne bestemme deres egen løn og egne kampvilkår. "Selvopholdelsesdriften byder os at holde sammen. Piller man os itu, hvem skal så rejse de allerdårligst stillede, landarbejdere og andre, og hvem skal være værn for løsarbejdere i byerne? Håndværkerne bliver det ikke, og hjælpe- og industriarbejderne har man taget fra os," lød Lyngsies manende appel.

Men de ødelæggende grænsestridigheder var nødt til at høre op på den ene eller den anden måde, og løsningen blev derfor dannelsen af et kartel. "Centralorganisationen af Metalarbejdere" (CO-Metal) kom det til at hedde, og det blev oprettet i 1912, hvor arbejderne fra alle forbund med medlemmer i jernindustrien blev samlet, uden at de samtidig løsgjordes fra deres forbund.

I 1913 vedtog DsF's generalforsamling at anbefale den samme løsning på andre fagområder, og at der blev etableret et tættere organisatorisk samarbejde mellem beslægtede fag. Grænseproblemerne blev ikke løst endegyldigt med disse beslutninger, men metalkartetlet skulle vise sig at være et holdbart kompromis.

Fagoppositionen

Lige så længe fagbevægelsen havde eksisteret, lige så længe havde der også eksisteret en venstreopposition, der var uenig med den faglige hovedlinje. Igennem tiden har denne fagopposition haft større eller mindre tilslutning, og dens politiske og faglige mål har også forandret sig løbende. Men i årene efter septemberforliget voksede der en opposition frem i fagbevægelsen, der var den hidtil mest omfattende. Og udviklingen kulminerede i de dramatiske klassekampsårene 1917-20.

Fra begyndelsen var der forbund og enkelte fagforeninger, der modsatte sig de centraliseringstendenser,

Christian Christensen (1882-1960) kom efter nogle år som landbrugsmedhjælper ind i den socialistiske ungdomsbevægelse i København. Han forlod tidligt Socialdemokratiet og var medstifter af den syndikalistiske fagopposition. Han var leder af Fagoppositionens Sammenslutning 1910-21. Han var en enestående agitator, der mente, at arbejderbevægelsen skulle beskæftige sig med alle livets forhold. I bogen "Arbejderne og Børneflokket" fra 1910 gjorde han sig langt forud for sin tid til talsmand for seksuel frigørelse og børnebegrænsning. Hans to erindringsbøger "En rabarberdreng vokser op" og "Bondekold og rabarberdreng" giver et enestående indblik i underklassens livsvilkår omkring år 1900.

der bl.a. lå i septemberforliget og opbygningen af DsF. Og på samme tid opstod der i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse en radikal opposition mod den reformistiske politik, som Socialdemokratiet på dette tidspunkt entydigt havde lagt sig fast på.

Omkring 1910 samledes dele af den faglige og politiske opposition i "Fagoppositionens Sammenslutning" (FS), hvis mest fremtrædende leder blev den farverige skribent, agitator og organisator Christian Christensen. I sin kritik af kapitalismen, af DsF og Socialdemokratiet inddrog han betydelige elementer fra den syndikalistiske ideologi, der på det pågældende tidspunkt stod stærkt i både den europæiske og amerikanske arbejderbevægelse.

Syndikalisternes mål var et antiautoritært socialistisk samfund baseret på arbejdernes selvforvaltning og med en decentralisering af den økonomiske og politiske beslutningsproces. De forkastede den deling mellem økonomisk og politisk eller faglig og parlamentarisk kamp, som i Danmark bl.a. var kommet til

udtryk i delingen mellem fagbevægelsen og Socialdemokratiet. Ifølge syndikalisterne var den økonomiske kamp vigtigere end den politiske, og de syntes derfor, at den parlamentariske kamp var overflødig. Når først arbejderne havde vundet magten over produktionen, ville den politiske magt også automatisk tilfalde dem – og i øvrigt skulle denne politiske magt reduceres til et minimum.

For syndikalisterne var den økonomiske kamp også en politisk kamp, og deres afvisning af parlamentarisk arbejde betød ikke, at de så bort fra alle andre spørgsmål. De aktionerede over et bredt socialt og kulturelt felt, og de gik stærkt ind i den antimilitaristiske kamp under verdenskrigen. Samtidig rettede de megen opmærksomhed mod de kønspolitiske problemer – særligt for arbejderkvinderne, som de mente fortsat var underlagt patriarkalske forhold i arbejderfamilierne. Arbejderkvindernes frigørelse var også hæmmet af, at de fik alt for mange børn. Derfor agiterede den ledende syndikalist Christian Christensen i bogen "Arbejderne og Børneflokket" (1910) for børnebegrænsning og seksuel frigørelse gennem prævention.

Syndikalisterne mål var et antiautoritært socialistisk samfund baseret på arbejderne selvforvaltning og med en decentralisering af den økonomiske og politiske beslutningsproces.

enskomsterne. Hele dette system lagde – ifølge den syndikalistiske idé – snærende bånd på arbejderne kampmuligheder og dermed på kampen mod kapitalismen. Deres vigtigste kampmiddel var den "direkte aktion" – f.eks. den uvarslede strejke på den enkelte arbejdsplads. Den skulle så efterfølgende spredes til andre arbejdspladser og i sidste instans udvikles til en "social generalstrejke", der endegyldigt skulle gøre det af med kapitalisternes magt over produktionen.

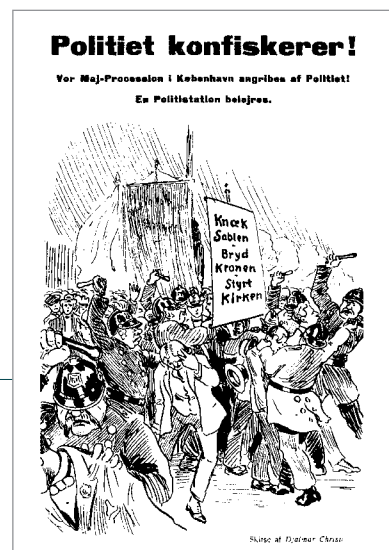
Syndikalisterne organisering

Inden syndikalisterne endelige mål kunne nås, måtte den faglige organisering helt omstruktureres til industri- eller brancheforbund, og den "uuelige faglige kamp laves om til en industriel kamp". Basisorganisationerne skulle opbygges demokratisk bl.a. ved at vælge ledelserne gennem urafstemninger, og beslutninger om aktioner skulle ligeledes træffes af alle de involverede arbejdere. Den centraliserede strejkestøtte skulle erstattes af solidariske indsamlinger fra arbejdspladser, der ikke var i konflikt.

Fagoppositionen havde størst styrke i de københavnske fagforeninger, mens dens indflydelse i provinsen var meget spredt. Deres basis var især i Jord- og Betonarbejderne Fagforening, hvor Christian Christensen en overgang var formand, blandt lager- og pakhusarbejderne – især blandt havnearbejderne – blandt murerne og senere også blandt smedene. I deres storhedstid kunne syndikalisterne i kortere eller længere perioder overtage ledelsen af ganske mange fagforeninger, hvorfra de kunne drive deres opposition mod DsF.

Den syndikalistiske bevægelses blad "Solidaritet" udkom i 1917-20 som dagblad med ca. 15.000 abonnenter, og i 1919 følte FS sig stærk nok til at udfordre DsF ved at danne "Føderalisterne Sammenslutning", der var en slags mini-DsF med tilslutning fra sømændene, søfyrerbøderne, de københavnske murere og murerarbejdsmænd samt det nystiftede Københavns Metalarbejderforbund, der gjorde et stort indhug blandt smede og maskinarbejdere.

Tegning fra Social-Demokraten fra maj 1917, der viser politiets indhug i ungsocialisternes demonstration. I årene fra 1917 til 1920 var der utallige sammenstød mellem militante socialister og ordensmagten.

Syndikalismens opståen og udbredelse kan forklares på flere måder. Fra 1907 var der massearbejdsløshed i byggefagene, og der var i adskillige forbund en udbredt utilfredshed med centraliseringen og den deraf følgende indskrænkning af deres muligheder for selv at handle. Dertil kom, at DsF i 1911 indgik en femårig overenskomst med DA uden mulighed for lønforbedringer, hvilket blev et stort problem, da varerne under verdenskrigen fra 1914 blev væsentligt dyrere, samtidig med at der opstod en stor boligmangel.

Netop bolig manglen var bl.a. forårsaget af en ny og meget kraftig indvandrbølge til byerne og især til København. Det medførte en næsten eksplosiv vækst i organisationernes medlemstal, og fra 1914 til 1920 blev antallet af fagligt organiserede både inden for og uden for DsF mere end fordoblet fra ca. 159.000 til 360.000 medlemmer. Antallet af organiserede kvinder inden for DsF blev tre gange større, og i fagforeninger og forbund uden for DsF blev tallet femdoblet. I denne syvårsperiode oplevede den samlede fagbevægelse sin forholdsvis største tilgang af medlemmer nogensinde.

Det betød, at der blev organiseret en helt ny generation af arbejdere, som ikke var vokset op med forhandlings- og kamptraditioner fra grundlæggelsespe-

rioden, og som derfor ikke nødvendigvis betragtede overenskomstsyste met og det fagretslige system som positive resultater, der var blevet vundet gennem den faglige kamp. De så mere på den faktiske forringelse af deres levevilkår, som skete med rivende hast – især i 1916-17. Mange af dem var derfor også parate til at engagere sig i militante faglige og udenomsparlamentariske aktioner – ikke alene for at rette op på de elendige sociale forhold, men også for at bryde den parlamentariske borgfred, som Socialdemokratiet havde indgået med de borgerlige partier under verdenskrigen.

Arbejderne i offensiven

Under 1. verdenskrig skete der en voldsom uddybning af de sociale kløfter i det danske samfund, hvilket førte til en tilsvarende voldsom skærpelse af klassekampen. De herskende klasser udnyttede Danmarks neutralitet til det yderste, og bønderne havde gyldne tider med eksport af fødevarer til de krigsførende parter. Industriborgerskabet tog også deres del

1. maj demonstration i 1915. Ungsocialisterne (SUF) deltog med republikanske, antimilitaristiske og antikirkelige paroler, der ikke helt kom moderpartiet tilpas.

af kagen, og "gullaschbaronerne" tjente formuer på at sælge elendig dåsemad til soldaterne i skyttegravene. På Børsen blomstrede den vilde spekulation, og borgerskabet demonstrerede i det hele taget et uhammet frådseri, der stod i skærende kontrast til forarmelsen hos store dele af arbejderklassen.

Priserne foretog en himmelflugt, og pristallet steg 1914-18 fra 100 til 182. Samtidig steg arbejdsløsheden til højder, som man ikke havde kendt til siden arbejderbevægelsens barndom. 1917-18 steg den gennemsnitlige arbejdsløshed således fra 10 til 18 pct. Den store tilvandring til byerne medførte som nævnt også en voldsom boligmangel, og kommunerne måtte i al hast opføre elendige husvildeboliger, hvor familierne blev stuvet sammen i små, trange lejligheder.

Arbejdsløshedsunderstøttelsen var umulig at leve af, og mange arbejderfamilier måtte supplere den med fattighjælp for at overleve. Efter hårdt pres fra DsF lykkedes det at få gennemført en generel dyrtidsregulering, og også de sociale satser blev forhøjet efter pres fra arbejderbevægelsen, men ingen af delene kunne imidlertid følge med prisstigningerne. Da situationen var allermest tilspidset, kunne syndikalisterne – der havde skabt en bred arbejdsløshedsbevægelse – endda blive enige med den københavnske fællesorganisation om at gennemføre en stor demonstration med Thorvald Stauning i spidsen med det formål at genemtvinge en forhøjelse af arbejdsløshedssatserne.

Hen imod slutningen af krigen fremsatte Socialdemokratiet et omfattende socialt og økonomisk reformprogram, der skulle afhjælpe nøden og samtidig indføre en vis kontrol med de kapitalistiske udskejelser. For at opnå dette foreslog partiet oprettelse af bedriftsråd på

virksomhederne, og det var også et forslag, som DsF tog op over for DA i 1919. Arbejdsgiverne strittede imidlertid hårdnakket imod, fordi de tolkede forslaget som et indgreb i deres ledelsesret inspireret af de revolutionære bevægelser i Europa.

Syndikalisterne og det nystiftede revolutionære Socialistisk Arbejderparti (SAP) organiserede en række udenomsparlamentariske aktioner, hvoraf de mest opsigtsvækkende var de store møder på Grønttorvet i København og stormen på Børsen fastelavsmandag i 1918. I det hele taget skete der en kraftig radikalisering af arbejderklassen og dens kampformer i disse år. Offensiven var især vendt mod arbejdsgivere og spekulanter, men den var også udtryk for en opposition mod Socialdemokratiet og deres borgfredspolitik.

Den største betydning for arbejderne havde dog den massive faglige kampindsats, der blev gennemført fra 1917 til 1920. Med syndikalisterne som de drivende kræfter gennemførte man et utal af strejker, der både var varslede og uvarslede, og især i de første efterkrigsår lykkedes det at tvinge arbejdsgiverne til ganske store indrømmelser. Man fik således hentet det reallønstab, der var sket under verdenskrigen, hjem igen, og de fleste grupper af arbejdere oplevede endda betydelige forbedringer af deres realløn.

Overenskomsten i 1919 blev en af de bedste i fagbevægelsens historie med en reallønsfremgang på 40 pct., og også på et andet område blev 1919 et sejrns år. Den 30 år gamle kamp for en 8-timers arbejdsdag blev nemlig endelig vundet. Allerede i 1918 havde de syndikalistisk inspirerede bygningsarbejdere i København indledt en aktion for at få sat arbejdstiden ned ved simpelthen at forlade arbejdspladserne kl. 12

"Sat ud" - det var realiteten for mange arbejderfamilier under den sociale nød, der prægede det danske samfund under 1. verdenskrig. Syndikalisterne var ofte på pletten og hjalp familierne med at få deres møbler ind i lejligheden igen, så snart kongens foged var væk.

om lørdagen for at holde weekend. Det medførte, at de fik store bøder for brud på overenskomsten, men deres aktion blev også en murbrækker for, at DsF og Socialdemokratiet tog 8-timers kravet op igen.

I januar 1919 gennemførte bygningsarbejderne igen en direkte og uvarslet aktion med det mål at få gennemført 8-timersdagen straks. Under stærkt pres fulgte DsF kravet op overfor arbejdsgiverne, der i maj 1919 måtte acceptere en overenskomst, der indeholdt en generel indførelse af 8-timersdagen med virkning senest fra den 1. januar 1920. Overenskomsten afsluttede også den langvarige konflikt i byggefagene, og murerne fik endda eftergivet deres bod. Arbejderne havde altså med deres massive kamplinje effektivt udnyttet arbejdsgivernes svækkelse, der også i vid udstrækning havde sin bund i frygten for, at de revolutionære omvæltninger i resten af Europa skulle brede sig til Danmark.

Splittelse

Den splittelse af den internationale arbejderbevægelse, der fulgte i kølvandet på den russiske revolution i 1917, satte også sine spor herhjemme. Og den samlede opposition af syndikalister og revolutionære socialister var på et tidspunkt så stærk, at den en overgang truede med at ryste den socialdemokratiske dominans i arbejderbevægelsen.

I 1919 brød et flertal i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse med partiet og stiftede Danmarks Venstresocialistiske Parti, der i 1920 blev sluttet sammen med SAP og størstedelen af FS til Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). DKP tilsluttede sig hurtigt den revolutionære Kommunistiske Internationale (KOMINTERN), men den socialdemokratiske arbejderbevægelse – og herunder langt størstedelen af fagbevægelsen – holdt fast i den reformistiske linje og tilslutningen til det parlamentariske demokrati.

I 1920 kulminerede den intense klassekampperiode med den dramatiske påskekrise, der imidlertid også indvarslede en foreløbig afslutning på de store opgør mellem klasserne i Danmark. Påskekrisen var primært en politisk krise, der blev forårsaget af kongens afskedi-

Kunst på arbejdspladsen. Lederen af Arbejdernes Teater, Bertel Budtz Møller, læser op for arbejderne på C.W. Obels tobaksfabrik i 1925. Der var en lang tradition for, at tobaksarbejderne skillingede sammen for at betale en kammerat, en skuespiller eller en forfatter for at læse op under arbejdet.

gelse af den socialdemokratiske støttede radikale regering efter et massivt pres fra nationalistiske kredse og reaktionære grupper med forbindelse til hoffet. Krisen faldt imidlertid sammen med en trussel om storkonflikt på arbejdsmarkedet, og arbejderbevægelsen svarede på "Statskuppet" med en trussel om generalstrejke. Man mobiliserede altså fagbevægelsen til forsvar for det parlamentariske demokrati, hvilket lå helt i tråd med den socialdemokratiske arbejderbevægelses opfattelse af, at det borgerlige demokrati var et middel til at gennemføre det socialistiske samfund. Hvis dette demokrati blev truet, var generalstrejke derfor et nødvendigt middel til at forsvare det, men i modsætning til syndikalisternes strategi kunne generalstrejken ikke bruges til at omforme det kapitalistiske samfund grundlæggende.

På trods af disse interne uenigheder sluttede hele venstrefløjen op bag truslen, og med dette magtmiddel i baghånden lykkedes det bl.a. Stauning at gennemtrumfe et forlig, der dels sikrede, at de demokratiske spilleregler blev overholdt, og dels afværgede den truende storkonflikt. En række fag fortsatte dog med at strejke, men i løbet af sommeren måtte de opgive kampen. Resultatet af hele dette komplicerede forløb blev en svækkelse af både den faglige og politiske opposition i arbejderbevægelsen og dermed en tilsvarende styrkelse af den socialdemokratiske moderate politiske linje.

Thøger Thøgersen (1885-1947) tilsluttede sig som ung FS og var i 1918 medstifter af SAP. I 1920 gik han med i DKP, hvor han levede et omtumlet liv. En overgang var han formand, men han blev også flere gange ekskluderet. Under 2. verdenskrig sad han i koncentrationslejr.

Fagbevægelsen under pres

1920 - 1945

Arbejdsløshedsdemonstration fra begyndelsen af 1920'erne. Efter den store fremgang i de første efterkrigsår oplevede arbejderne en række politisk og socialt trange år.

Den borgerlige offensiv

Første halvdel af 1920'erne blev præget af mange, lange og opslidende arbejdskonflikter, hvor arbejdsgiverne næsten hele tiden var i offensiven. Fra slutnin-

gen af 1920 blev Danmark ramt af en alvorlig økonomisk krise, der medførte en voldsom stigning i arbejdsløsheden. Den steg fra 6 pct. i 1920 til omkring 20 pct. i 1921-22, hvorefter den faldt til ca. 10 pct. i midten af 20'erne. Men i 1927 var den igen oppe på 22 pct.

Det er indlysende, at en så omfattende arbejdsløshed medførte en kraftig svækkelse af fagbevægelsens handlemuligheder, og da krisen dels var en prisfaldskrise og dels medførte mange virksomhedslukninger, blev overenskomstsituationerne i både 1921 og 1922 præget af krav fra DA om massive lønnedgange og ophævelse af aftalen om 8-timers arbejdsdag. De primære målgrupper for kravene om lønnedgang var ungarbejderne, arbejdsmandene og kvinderne.

Både i 1921 og 1922 endte det med storkonflikter, hvor arbejdsgiverne anvendte nye taktiske træk. For det første svarede de på varsler om strejker på delområder med erklæring af generelle lockouter, hvilket bevirkede, at konflikterne kom til at omfatte næsten hele arbejdsmarkedet. For det andet anvendte de ved afstemninger om overenskomstforslag den såkaldte "sammenkoblingstaktik", der betød, at såfremt blot ét forbund forkastede et mæglingforslag, så betragtede de forslaget som bortfaldet for hele overenskomstområdet. I denne taktik udnyttede de DA's

Tiden fra påskekrisen i 1920 til 2. verdenskrigs afslutning i 1945 var meget vanskelige år for fagbevægelsen. 1920'erne og 1930'erne var næsten konstant præget af økonomiske kriser med afsætningsvanskeligheder for landbrug og industri og perioder med meget høje arbejdsløshedstal. Samtidig stod man over for et borgerskab, der i 1920'erne vandt en ny selvbevidsthed, og samlet betød det, at fagbevægelsen blev trængt i defensiven.

Sideløbende havde arbejderbevægelsens politiske led i Socialdemokratiet imidlertid næsten konstant fremgang, og det var i denne periode, man for første gang vandt regeringsmagten. I forlængelse af 1930'ernes krisepolitik lykkedes det således ad politisk vej at gennemføre en række af fagbevægelsens krav. Til gengæld måtte fagbevægelsen af hensyn til det regerende Socialdemokrati acceptere en neddæmpning af kravene i forhold til løn og arbejdstid og en stærk indskrænkning af de faglige aktionsmuligheder – ikke mindst under besættelsen 1940-45.

centralistiske struktur, hvor ledelsen kunne diktere de enkelte medlemmer og brancheforeninger bestemte holdninger til overenskomster og konflikter. På den anden side havde DsF langt ringere kompetence i forhold til de enkelte forbund og kunne derfor ikke garantere disses tilslutning til forhandlingsresultaterne.

Skruebrækkere

Arbejdsgivernes tredje taktiske instrument i deres offensiv var etableringen af organiseret skruibrækkeri. Med støtte fra borgerskabet og dele af byernes socialistforskrækkede småborgerskab stiftede man i 1920 de to skruibrækkerorganisationer Samfundshjælpen og Landbrugets frivillige Arbejdsberedskab. Samfundshjælpen var formelt en upolitisk borgerlig forening, der ikke skulle repræsentere særinteresser. Den var et led i en international kontrarevolutionær bevægelse, der ville værne samfundet mod bolsjevismen. Men da denne ikke kunne siges at udgøre en reel trussel mod borgerskabet i Danmark, blev organisationens reelle funktion at organisere strejkebryderi ved konflikter, der formodedes at true vitale økonomiske interesser – først og fremmest eksporten. Organisationen havde en central ledelse i København, der bestod af akademikere og militærfolk, og man oprettede afdelinger i de større provinsbyer. Det var bestemt i dens love, at den kun kunne gå i aktion efter anmodning fra en offentlig myndighed med deraf følgende beskyttelse af strejkebryderne fra ordensmagtens side. Sådanne anmodninger var ikke

vanskelige at få under den Venstre-regering, der sad ved magten i perioden 1920-24. Samfundshjælpen var finansieret af DA, de større erhvervsorganisationer og velstående enkeltkapitalister, og den havde en stor og positiv bevågenhed i den borgerlige presse.

Mens Samfundshjælpen havde et bredt anti-socialistisk sigte, byggede organisationen af Landbrugets frivillige Arbejdskraft på mere snævre interesser. Det kunne ikke forhindres, at mange af 1920'ernes konflikter endte i sammenstød mellem arbejder- og landbrugsinteresser – f.eks. når arbejderne for at demonstrere deres magt konfliktede mod landbrugseksporten. Og det var i sådanne situationer, beredskabskorpset blev sat ind.

I modsætning til Samfundshjælpen var det ikke bundet af, at der skulle ligge en anmodning fra en offentlig myndighed. Det kunne sættes ind, når landbruget følte sine interesser truet. Og hvor Samfundshjælpen rekrutterede sine strejkebrydere bredt blandt studenter, militærpersoner, småborgere og pjalteproletarer, så fastholdt landbrugets folk, at deres "frivillige" skulle komme fra landbruget selv – og at de gerne måtte omfatte alt fra "tjenestekarle til baroner". Også denne organisation opnåede under Venstre-regeringen uden problemer politibeskyttelse.

Det var også tilfældet under den mest dramatiske hændelse i hele det hektiske konfliktforløb i begyndelsen af 1920'erne. Det drejede sig om en generalstrejke i Randers i marts 1922. Den var en udløber af venstrefløjens agitation i forhold til at bruge en generalstrejke til at imødegå arbejdsgivernes brug af lock-out i deres offensiv. Dermed var det også en protest mod DsF's eftergivenhed.

Kravet om generalstrejke fik yderligere vind i sejlene, da Venstre-regeringen lukkede for understøttelse til alle arbejdere i konfliktramte fag.

Under de store konflikter i 1920'erne arbejdede skruibrækkerne i "Samfundshjælpen" under politibeskyttelse.

Politiplakat fra
generalstrejken
i Randers i 1922,
hvor byen blev sat
i undtagelsestilstand.

I Randers blev generalstrejken effektiv, og her indsatte landbruget derfor deres strejkebrydere med Venstre-regeringen i ryggen og under beskyttelse af politi og militær. Strejkebryderne tog sig ikke alene af arbejdet på havnen, men sørgede også for den offentlige vand-, gas- og elektricitetsforsyning. Byen var i 28 dage nærmest i undtagelsestilstand, og det kom til mange voldelige sammenstød mellem arbejdere, strejkebrydere, politi og beredne dragoner.

Det samlede resultat af de store arbejdskampe i 1921-22 blev en betragtelig lønnedgang, der i nogle fag var på op mod 30 pct. Til gengæld blev 8-timersdagen – i hvert fald i princippet – bibeholdt. I de følgende år oplevede man på begge sider en vis afmatning, bl.a. fordi borgerskabet blev svækket gennem en række bankskandaler med Landmandsbankens krak som den mest fremtrædende. Samtidig opstod der også en række indre uenigheder mellem Venstre og De Konservative, der fungerede som deres støtteparti.

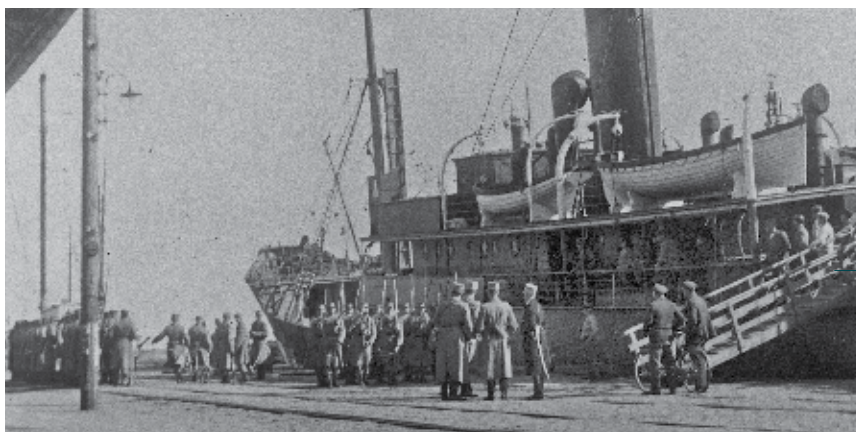
I hele perioden oplevede Socialdemokratiet en stadig fremgang i medlemstallet, og man erobrede flertallet i den ene kommune efter den anden. Noget tydede derfor på, at arbejdsgiverne måtte begynde at indstille sig på en situation, hvor det var Socialdemokratiet, der havde regeringsmagten.

Indre splid i fagbevægelsen

De store konflikter i starten af 1920'erne sled hårdt på det indre sammenhold i fagbevægelsen. Konflikten i 1922 havde varet i 66 dage og havde medført et tab på godt 2,2 mio. arbejdsdage, hvilket var det højeste antal siden storkonflikten i 1899. Arbejdsgiverne forsøgte helt klart at udmatte arbejderklassen for derigennem at fjerne dens kampkraft, og samtidig spillede man på at isolere arbejdsmændene internt i fagbevægelsen.

Konflikten blev på mange måder en konfrontation mellem arbejdsgiverne og landbrugets interesser på den ene side og DAF på den anden, fordi arbejdsmændene i denne fase var de mest kampivrige blandt arbejderne. De havde måske mindst at tabe, og de sad på nøglepositioner inden for transport- og havnesektorerne, så de kunne lukke for eksporten. Men deres kamp blev ikke af alle forbund opfattet som væsentlig for helheden.

Internt i fagbevægelsen var der også dybtgående overvejelser om, hvilke organisatoriske konsekvenser man måtte drage af nederlagene. Var DsF overhovedet et egnet instrument til at lede den samlede forhandlings- og kampsituation, når arbejdsgiverne – med borgerlige regeringer i ryggen – var i offensi-

Dragoner og politi står opmarcheret på havnen i Randers for at beskytte strejkebrydernes losning af en fragtbåd under generalstrejken i 1922.

ven? Ville det ikke være bedre at lade de enkelte forbund lede deres egne forhandlinger og kampe og så nøjes med at bruge DsF som et koordinerende organ?

Fra DAF kom der en skarp kritik af DsF, og forbundets jubilæumskongres i 1922 stemte for en udmeldelse af De Samvirkende. Interessant nok – ikke mindst set med vore dages øjne – var arbejdsmændene dengang for decentrale forhandlinger, mens Smede- og Maskinarbejderforbundet sammen med DsF's formand C.F. Madsen ønskede en mere centraliseret beslutningsproces. Det lykkedes imidlertid at sikre DsF's og de øvrige forbunds accept af DAF's krav, og udmeldelsen blev derfor trukket tilbage. Men problemerne skulle snart dukke op igen.

Kvinderne blev særdeles hårdt ramt af disse års arbejdsløshed og mange konflikter. På linje med deres mandlige kolleger måtte de kæmpe mod arbejdsgivernes krav om lønreduktioner og forøgelse af arbejdstiden, men trods mange nederlag fastholdt KAD's medlemmer solidariteten og iværksatte jævnlige sympatikonflikter. Alligevel tærede konflikterne på forbundets medlemmer, og i kølvandet på tabte konflikter meldte en del kvinder sig ud af deres fagforening. Samlet mistede KAD ret mange medlemmer i midten af 1920'erne.

Efter de hårde klassekampslignende konfrontationer gennem næsten 6 år var kampiveren opbrugt, og overenskomstsituationerne i 1923-24 blev derfor ganske fredelige. Konflikterne havde vist, at arbejdsmarkedet og de politiske magtforhold var vævet tættere og tættere sammen, og det blev helt indlysende under den store arbejdsmandskonflikt i 1925.

J.P. Sundbo (1860-1928) og Jeppe Aakjær (1866-1930) fotograferet foran Esbjerg Højskole i 1918. På hver deres område gjorde de en stor indsats for at øge arbejdernes selvbevidsthed, og begge var stærkt optaget af at forbedre landarbejdernes kår gennem organisering.

Selv om der af og til var kold luft mellem DAF og Socialdemokratiet i mellemkrigsperioden i forhold til faglige spørgsmål, støttede forbundet uden tøven op om partiet ved valgene.

I 1924 lykkedes det at danne den første socialdemokratiske regering. Blandt ministrene var Danmarks første kvindelige minister, Nina Bang som en særdeles synlig undervisningsminister. Socialdemokratiet havde haft en ubrudt parlamentarisk fremgang gennem mange år. Fra 1910 til begyndelsen af 1920'erne vandt partiet således flertallet i den ene bykommune efter den anden, hvor man blev godt støttet af de lokale Fællesorganisationer.

Og der, hvor man vandt magten, indledte man en lokal reformpolitik med forbedringer af social-, sundheds- og skolevæsenet og med en forstærket indsats for støtte til boligbyggeri, der i øvrigt ofte blev opført af arbejderbevægelsens kooperative byggeforeninger.

På den socialdemokratiske partikongres i 1923 besluttede man at grundlægge Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF), hvor man samlede og forstærkede de hidtidige oplysningsaktiviteter. AOF fik sammen med

Indvielsen af arbejderbevægelsens anden højskole i Roskilde i juni 1930.

arbejderhøjskolerne i Esbjerg (1910) og Roskilde (1930) som sine vigtigste opgaver at uddanne de hundredvis af faglige og politiske tillidsfolk, der skulle øve indflydelse i såvel organisationer som i kommuner og på Rigsdagen. En del kvinder tilhørende venstrefløjen i KAD's afdeling 5 i København fandt AOF's målsætning for snæver, og de dannede i 1925 Arbejderkvindernes Oplysningsforbund (AO) med fire punkter på programmet: ligeløn, beskyttelse af den arbejdende moder, fri abort og adgang til prævention samt en forbedring af kvindernes sociale liv. AO, der repræsenterede en ejendommelig blanding af fagopposition og seksualpolitik, fik omkring 10 afdelinger i provinsen og udfoldede en betydelig publikations- og mødevirksomhed. Fagligt satte man især ind mod kvindernes dobbeltarbejde som både erhvervsarbejdende og hjemmearbejdende og mod mændenes manglende solidaritet, når det gjaldt ligeløn og ansvar for børnene. I 1934 blev AO omdannet til Kvindernes Samvirke, men mistede herefter gradvis gennemslagskraft.

Studiekreds i psykologi ved vinterkurset i 1929-30 på den første arbejderhøjskole i Esbjerg.

Storkonflikt i 1925

Med dannelsen af den socialdemokratiske regering 1924 stod fagbevægelsen i en ny situation. Statsminister Thorvald Stauning erklærede ved regeringens tiltrædelse, at den ville tage hensyn til alle "berettigede interesser i samfundet". Socialdemokratiet var altså blevet ansvarlig for hele nationens og ikke kun fagbevægelsens interesser, og regeringen var i øvrigt også afhængige af støtte fra Det Radikale Venstre. Samtidig var man hæmmet af et solidt borgerligt flertal i Landstinget, der givetvis ville blokere alle tiltag, der blot lugtede lidt af principiel socialdemokratisk politik.

Fagbevægelsen var ikke direkte repræsenteret i regeringen, men man havde selvsagt tætte forbindelser til både Stauning og de enkelte fagministre. Regeringen tog da også flere af fagbevægelsens krav med i sit program. F. J. Borgbjerg, der var socialminister, fremsatte således forslag til en ny lærlingelov og forslag om at lovfæste 8-timersdagen, ligesom han tog DsF's forslag om at indføre bedriftsråd op igen. Dette forslag mødte dog hidsig modstand fra de borgerlige og ikke mindst fra de Radikale, der som altid krævede tvungen voldgift. Forslaget blev derfor begravet i en kommission, og det blev ikke taget op igen.

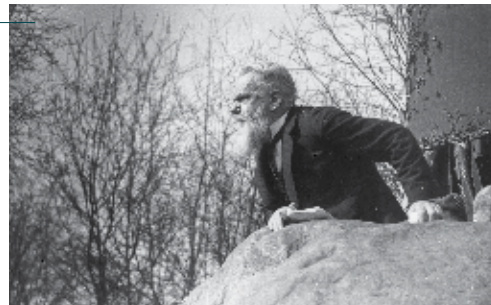
De borgerlige agiterede stærkt mod regeringen for at gå fagbevægelsens ærinde, og man hetzede især mod det, man kaldte "fagforeningsdiktaturet". Regeringsdannelsen stillede imidlertid også fagbevægelsen i en ny situation, idet man nu i sine krav måtte tage hensyn til Socialdemokratiets samlede økonomiske politik, der i denne periode var helt domineret af valutaproblemerne, som det også ofte senere var tilfældet.

Af alle disse grunde blev overenskomstforhandlingerne i 1924-25 meget vanskelige. Optakten var den sædvanlige med krav fra DA om nedgang i lønningerne og ophævelse af dyrtidsreguleringen. DsF svarede igen med krav om opretholdelse af dyrtidsreguleringen og kompensation til de lavtlønnede, der havde lidt mest under de tidligere lønreduktioner. Som helhed var kravene dog beskedne, og DsF lod også være med at opsige overenskomsterne.

Frederik Borgbjerg (1866-1936) var fra ca. 1900 til begyndelsen af 1920'erne Socialdemokratiets ledende parlamentariker, og han bidrog væsentligt til at udforme partiets reformistiske politik. Fra 1911-24 var han redaktør af Socialdemokraten, 1924-26 socialminister og 1929-35 undervisningsminister.

Han var en opflammende taler både inden og uden for Folketinget.

På billedet taler han fra "stenen" i Fælledparken i København i forbindelse med et 1. maj møde i 1930'erne.

Inden forhandlingerne gik i gang, provokerede forligsmanden ved i en fortrolig skrivelse til de to formænd at foreslå, at overenskomsterne skulle fortsætte uændret men uden dyrtidsreguleringen. Denne handling

Storkonflikten i 1925 udviklede sig til at være den mest omfattende og involverede mere end 100.000 arbejdere. Den medførte et samlet tab på 4,1 mio. arbejdsdage.

var helt i strid med hans beføjelser. Forslagets indhold var klart inspireret af arbejdsgiversiden, og det blev da også straks afvist af DsF. Forhandlingerne blev derefter ført decentralt, og mønsteret var det samme som i de

foregående år. Arbejdsgiverne svarede således igen på begrænsede strejkevarsler ved at varsle en almindelig lockout.

I de fleste fag nåede man frem til forlig, men DAF slog sig i tøjret, hvilket fik DA til at erklære, at samtlige mæglingsforslag var bortfaldet. Den 21. april var storkonflikten derfor en kendsgerning. Den udviklede sig til den hidtil mest omfattende, idet den involverede mere end 100.000 arbejdere og samlet medførte et tab på 4,1 mio. arbejdsdage. For at fremtvinge en hurtig afgørelse udvidede DAF konflikten til også at omfatte en transportstrejke, der truede med at lamme landbrugseksporten. De øvrige forbund var imidlertid uenige i denne beslutning og ønskede af hensyn til regeringen at begrænse konfliktens omfang.

Fra landbrugets arbejdsberedskab blev der indsat skruerbrækkere under politibeskyttelse, men DAF svarede igen ved at overtale de engelske havnearbejdere til ikke at losse de skibe, der var lastet af skruerbrækkerne. Regeringen blev derfor kastet ud i en vanskelig balancegang, hvor man på den ene side skulle varetage de nationale økonomiske interesser, og hvor man på den anden side også skulle tage hensyn til arbejdernes krav. Den lagde derfor – sammen med den øvrige fagbevægelse – et massivt pres på DAF, og i juni måtte arbejdsmændene acceptere et mæglingsforslag.

Konflikten fik flere dramatiske efterspil. Det blev bl.a. afsløret, at regeringen havde forberedt en provisorisk lov (det vil sige en lov, der udstedes, uden at Folketinget har vedtaget den), som skulle standse konflikten. Den afsløring skabte megen bitterhed – ikke mindst internt i fagbevægelsen. På en kongres i efteråret besluttede et flertal i DAF – mod Lyngsies vilje – at melde forbundet ud af DsF. Tre år senere meldte man sig dog ind igen.

Konflikten og forslaget til lovindgreb tegnede på mange måder perspektivet for de senere perioder med socialdemokratiske regeringer. De viste, at fagbevægelsen i sådanne perioder måtte acceptere nogle grænser for sine krav og konfliktmuligheder, som ikke tidligere havde været gældende.

Under den store konflikt i 1925 var dele af Københavns havn afspærret, for at strejkebryderne kunne arbejde i fred. Havnearbejdernes forsøg på at blokere skruerbrækkernes adgang til havnen var derfor forgæves.

Thorvald Stauning (1873-1942) var uddannet cigarsorterer og blev tidligt fagligt aktiv. I 1910 blev han valgt som formand for Socialdemokratiet, og det var en post, som han bevarede indtil 1939. Han var statsminister i den første socialdemokratiske regering i 1924-26 og igen fra 1929 og frem til sin død.

Tugthuslov

Sidste halvdel af 1920'erne blev en fredelig periode på arbejdsmarkedet, hvor overenskomsterne blev afsluttet uden konflikt, og hvor man i 1928-29 blev enige om at tilstræbe flerårige overenskomster. Der skete samtidig en genoprettelse af det gode forhold mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen – ikke mindst fordi Venstre-regeringen under ledelse af Madsen-Mygdal gennemførte massive angreb på arbejderne levevilkår og faglige rettigheder.

Det var en konflikt, der i sig selv var lille, men langvarig, der gav anledning til det hidtil groveste indgreb mod fagbevægelsen. Konflikten blev kaldt Kolind-sund-sagen, og den handlede i bund og grund om landarbejdernes ret til at organisere sig og konflikte og især om den øvrige fagbevægelses ret til at gennemføre sympatikonflikter i sådanne situationer. En højesteretsdom underkendte, at fagbevægelsen havde en sådan ret, og dommen blev fulgt op med en lov om "Værn for erhvervs- og arbejdsfriheden", der skulle gøre boykot og blokader ulovlige og samtidig hindre kollektive overenskomster, der indskrænkede den enkeltes "arbejdsfrihed".

Det var blandt andet eksklusivaftalerne, som regeringen var ude efter, og dermed ramte den også arbejdsgiverne. Både DsF og DA protesterede mod loven, men det var forgæves. "Tugthusloven", som den blev kaldt, blev gennemført, og den blev en af de mest forhadte love i arbejderklassen, selv om den ikke fik nogen praktisk betydning.

Loven blev et punktum for et klassekampsår uden sidestykke i fagbevægelsens historie, og den kom til at stå som en foreløbig slutsten på borgerskabets og landbo-Venstres aggressive kamp mod arbejderbevægelsen.

Verdenskrise

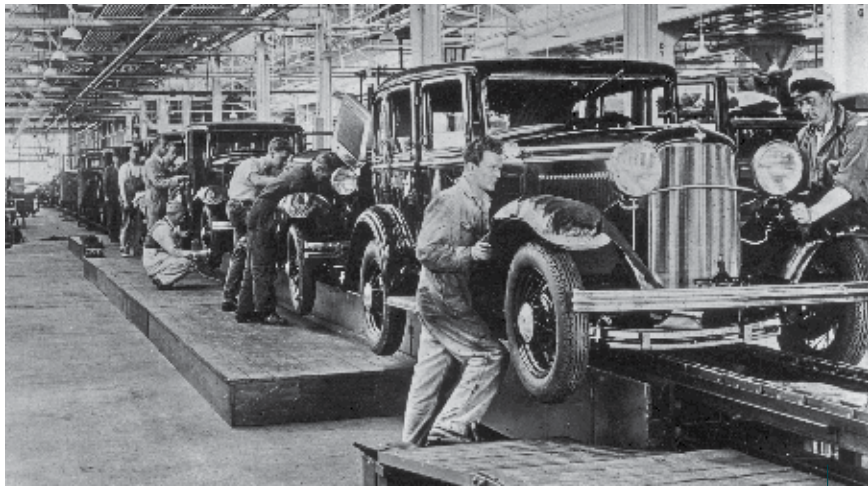
Ved valget i 1929 vandt Socialdemokratiet en stor sejr, der gjorde det muligt for Stauning at danne en koalitionsregering sammen med de Radikale. Regeringen Stauning-Munch udviklede sig på trods af vanskelige økonomiske og politiske vilkår til en meget stabil politisk ledelse af landet helt frem til den tyske besættelse i april 1940.

Kort efter regeringsdannelsen i 1929 udbrød den store økonomiske verdenskrise, men Danmark fik først for alvor virkningerne at mærke i løbet af 1931. I 1929-30 fortsatte den økonomiske fremgang således,

Aksel Larsen (1897-1972) tilsluttede sig i 1920 DKP og blev efter et studieophold i Moskva formand for partiet i 1932. Samme år blev han første gang valgt til Folketinget. Han var DKP's ubestridte leder indtil partisplittelsen i 1956-58, hvorefter han blev formand for det nystiftede SF indtil 1968. Han var en blændende taler og taktiker.

og den rationalisering, som industrien havde iværksat i 1920'erne, fortsatte. Nye produktions- og ledelsesmetoder blev indført, og man så bl.a. de første samlebåndsfabrikker på dansk grund. De lettede det tunge arbejde i produktionen, men samtidig øgede de også arbejdstempoet. Den del af industrien, der ikke blev ramt af krisen i 30'erne, var endda i stand til i et vist omfang at fortsætte rationaliseringerne også igennem dette årti.

I 1920'erne blev den første bilsamlefabrik i Europa bygget i Sydhavnen i København, og arbejderne måtte nu til at indstille sig på helt nye arbejds- og ledelsesmetoder. Ford var en stærk modstander af fagbevægelsen, og det holdt hårdt at få gennemført en overenskomst for bilarbejderne.

Politisk var perioden på internationalt plan præget af fascismens og nazismens fremmarch. Selv om de hjemlige kopier af disse bevægelser aldrig blev nogen alvorlig trussel mod det parlamentariske demokrati, så måtte det alligevel vække til eftertanke, at de nye regeringer i Italien og Tyskland som noget af det første opløste de selvstændige arbejderorganisationer. Det gjaldt både de socialdemokratiske og kommunistiske partier og også de faglige organisationer. Det blev derfor en hovedopgave at samle den danske arbejderbevægelse om at undgå en lignende udvikling herhjemme.

DKP havde i slutningen af 1920'erne fået et vist fodfæste på nogle arbejdspladser, og da krisen brød igennem med massearbejdsløshed som en af sine konsekvenser, opbyggede partiets nye ledelse med Aksel Larsen i spidsen en omfattende arbejdsledsløshedsbevægelse, samtidig med at man i løbet af 30'erne udbyggede sine positioner på arbejdspladserne og i en række fagforeninger. Partiet forsøgte i en periode frem til midten af 1930'erne at opbygge en "revolu-

tionær fagopposition", men man formåede kun undtagelsesvis at true den socialdemokratiske dominans i fagbevægelsen. I 1932 blev DKP repræsenteret i Folketinget med to mandater.

Verdenskrisens virkninger og den deraf følgende krisepolitik gav imidlertid god grobund for en fagopposition. I 1932 nåede arbejdsløsheden hidtil ukendte højder, idet næsten hver tredje arbejder var uden arbejde, og igennem hele tiåret holdt den sig på ca. 20 pct. Arbejderklassen oplevede derfor et tiår med stor social elendighed og nød blandt arbejdere både i byerne og på landet. Det gav dårlige kampbetingelser for fagbevægelsen, og samtidig blev de faglige organisationer også i stigende grad presset til at tage hensyn til gennemførelsen af regeringens krisepolitik, der havde som formål at hjælpe både industri og landbrug gennem krisen.

Konservativ Ungdom (KU) marcherer. I 1930'erne var dele af den konservative ungdomsbevægelse stærkt påvirket af den italienske fascisme og den tyske nazisme. De trak i uniformer og marcherede i lange ridestøvler. Det kom jævnligt til voldelige sammenstød mellem dem og de socialdemokratiske og kommunistiske ungdomsbevægelser.

Statsindgreb

Ved de første overenskomster efter 1930 fortsatte DA sin taktik fra 1920'erne med krav om lønreduktioner og sammenkobling af afstemningerne. I 1930 var Kvindeligt Arbejderforbund ude i en omfattende strejke i jernindustrien, og i 1931 viste sammenkoblingen for alvor sine negative effekter for de forbund, der forkastede mæglingsforslagene. Efter flere runders afstemninger nægtede Skotøsarbejderforbundet på trods af pres fra DsF at godkende det mæglingsforslag, der var blevet fremsat. Det betød, at de fuldstændig på egen hånd måtte klare en tre måneder lang konflikt som pris for at omgå DA's lockouttaktik.

I årene derefter blev næsten alle overenskomstsituationer løst ved en eller anden form for statsindgreb. Det omfattende kriseforlig fra januar 1933, der blev kendt som Kanslergade-forliget, rummede f.eks. et lovindgreb mod en omfattende lockout fra DA's side. Forliget omfattede samtidig en række reformer af stor betydning for arbejderklassen – ikke mindst en socialreform, der forenklede og systematiserede den indviklede sociallovgivning. Den fastslog yderligere borgernes ret til sociale ydelser i stedet for det hidtidige skønsprincip. Arbejdsløshedsunderstøttelsen blev forbedret, og man iværksatte også en række offentlige anlægsarbejder, der skulle tage toppen af arbejdsløsheden.

I 1934 gennemførte man en ændring af forligsmandsloven, der betød, at forligsmanden med en sammenkædning af forbundenes afstemninger om mæglingsforslag i realiteten kunne vælge at bruge den sammenkoblingstaktik, som DA allerede længe havde anvendt. Det var en mulighed, som forligsmanden brugte flittigt i løbet af 1930'erne, og på en måde kan man sige, at lovændringen også løste de årelange kompetencestridigheder internt i DsF. Centraliseringslinjen blev nemlig styrket, fordi de enkelte forbund nu ikke længere alene kunne bestemme, om de ønskede at acceptere et mæglingsforslag eller ej.

Det førte til, at de mere militante forbund som f.eks. Sømændene og Søfyrbøderne måtte udkæmpe over-

Socialdemokratisk valgplakat fra 1935. Den skulle illustrere, at regeringen på trods af krisen formåede at gennemføre reformer til gavn for arbejderne. Valget i 1935 blev det bedste nogensinde for Socialdemokratiet, idet partiet fik godt 46 pct. af stemmerne.

enskomststridige strejker uden støtte fra de øvrige forbund. Og Slagteriarbejderforbundet, der gennemførte en fuldt lovlig strejke, oplevede, at der for første gang blev dekretet tvunget voldgift. Selv om DKP fra 1934 opgav sin taktik med at opbygge en revolutionær fagopposition, så blev der alligevel i mange forbund i disse år udkæmpet en intens politisk magtkamp mellem kommunister og socialdemokrater.

I 1936 blev truslen om en storlockout standset gennem et lovindgreb, og i samme år indførte man fælles udløbstid for alle overenskomster til den 1. marts.

Både i 1937 og 1939 blev mæglingsforslagene ophøjet til lov af Rigsdagen. Fagbevægelsen måtte altså i stigende grad underlægge sig den statslige krisepolitik og hensynet til omlægningen af Socialdemokratiets politiske linje, som den kom til udtryk i programmet "Danmark for Folket" fra 1934. I dette program appellerede partiet ikke længere alene til arbejderklassen, men også til de små selvstændige og den hastigt voksende gruppe af både privat og offentligt ansatte funktionærer.

Krisepolitikken brød endegyldigt med den liberalistiske hovedlinje, som navnlig Venstre havde stået for i 1920'erne. Det offentlige – både staten og kommunerne – greb i stigende grad ind i det økonomiske

og sociale liv, og det åbnede mulighed for, at fagbevægelsen ad andre veje end de traditionelle kunne opnå forbedringer for sine medlemmer.

I den pågældende periode grundlagde man også traditionen med at inddrage arbejdsmarkedets parter i forberedelsen af love og med at lade dem deltage i kommissioner og råd, der skulle tilrettelægge den statslige politik på en lang række områder. Det krævede en udbygning af fagbevægelsens økonomiske og politiske kvalifikationer, og for at klare det behov oprettede man i 1936 i et samarbejde mellem DsF og Det Kooperative Fællesforbund "Arbejderbevægelsens Erhvervsråd". Til det nyoprettede råd knyttede man økonomer og samfundsforskere, der havde til opgave at forsyne fagbevægelsens repræsentanter med informationer og viden om den stigende mængde økonomiske og sociale spørgsmål, som de skulle tage stilling til.

På trods af krisen lykkedes det ad politisk vej at gennemføre en række reformer, der længe havde stået på arbejderbevægelsens ønskeseddel. Efter at Venstres og de Konservatives flertal i Landstinget langt om længe var forsvundet i 1936, gennemførte Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre en række love på det sociale område og i forhold til arbejdsmarkedet. I 1937 nedsatte man således aldersgrænsen for at modtage aldersrente til 60 år, der blev gennemført et forbud mod overarbejde, man vedtog en ny lærlingelov, og man lavede en række forbedringer i arbejdsløshedsloven. I 1938 gennemførtes en funktionærlov, der gav funktionærerne, heraf mange kvinder, større tryghed i ansættelsen. Loven pålagde arbejdsgiverne tre måneders

opsigelsesvarsel efter et halvt års ansættelse. Desuden fik funktionærerne ret til sygeløn i seks måneder efter ni års ansættelse. Samme år blev det lovfæstet, at alle havde ret til de to ugers ferie med løn, hvilket allerede tidligere var blevet indføjet i de fleste kollektive overenskomster. Som en udløber af ferieloven grundlagde arbejderbevægelsen i 1938 Dansk Folkeferie, der i de følgende år oprettede feriebyer ved nogle af landets bedste strande. Her kunne arbejderfamilier for en billig penge leje et velindrettet feriehus. Det blev et gode og fristed for fagbevægelsens medlemmer på linje med de veletablerede kolonihaver.

Nye faggrupper

Fagbevægelsen oplevede en støt medlemsfremgang i 1930'erne. Der var umiddelbart før besættelsen i 1940 i alt 78 fagforbund, hvoraf de 70 var medlemmer af DsF. Det svarede til ca. 79 pct. af alle organiserede lønarbejdere.

Knap 20 pct. af de organiserede var kvinder, og deres forholdsmæssige antal var jævnt stigende. Det skyldtes blandt andet, at den nye store gruppe af privat og offentligt ansatte inden for kontor- og handelssektoren for alvor begyndte at organisere sig i denne periode. Efter en skarp konkurrence fra forskellige gule fagforeninger blev Dansk Handels- og Kontor-medhjælperforbund (HK) til sidst den klart dominerende organisation for disse faggrupper. Men mange af funktionærerne havde længe fine fornemmelser og strittede imod at blive organiseret – de levede fint

Massearbejdsløsheden i 1930'erne førte til stor social nød i mange arbejderfamilier. På initiativ af DKP blev der skabt en omfattende arbejdsløshedsbevægelse, der lagde pres på både DsF og den socialdemokratiske regering for at skaffe arbejde og forbedringer for de ledige. Her ses en gruppe arbejdsløse – vist nok foran smedenes hus i København.

De ansatte i kontor- og butiksfagene var vanskelige at organisere. Mange havde fine fornemmelser og ville ikke vide af fagforeninger og solidaritet med andre faggrupper. Fra slutningen af 1930'erne gennemførte HK imidlertid store organiseringskampagner, hvor man bl.a., som det ses på billedet, lavede blokader mod forretninger, der ikke ville indgå overenskomst.

op til datidens karakteristik af funktionærerne som "flipproletarer. De ville ikke melde sig ind i en "socialistisk" fagforening. Så hellere Konservativ Ungdom. Ikke overraskende støttede mange arbejdsgivere denne modstand mod organisering.

HK blev optaget i DsF i 1932 og kom i 1934 ind under forligsmandsloven. Men det kneb endnu i en årrække med at få afsluttet overenskomster på de større områder. Forbundet måtte igennem adskillige konflikter for at få sikret organisationsretten på kontorer, i butikker og varehuse. I 1936 indgik forbundet en aftale om eneret til organisering af de statsansatte kontormedhjælpere, og det betød et godt skub fremad. HK's optagelse i DsF øgede kvindeandelen betydeligt og aktualiserede køns- og familiepolitiske problemstillinger i den samlede fagbevægelse. Der var tradition for, at når unge erhvervsaktive kvinder giftede sig, så trak de sig tilbage til husmoderrollen og forlod arbejdsmarkedet. Det var også under krisen og den store arbejdsløshed en udbredt holdning blandt mange mandlige fagorganiserede og blandt en del af KAD's ugifte medlemmer, at gifte kvinder burde holde sig fra aktiv deltagelse på arbejdsmarkedet og koncentrere sig om at passe mand, hjem og børn. De tog mændenes og de ugiftes job og tilmed til en lavere løn. Men her satte Stauning og DsF's øverste ledelse hælene i. Kvinderne havde samme ret til erhvervsarbejde som mændene. Og sådan blev, selv om der blev skumlet i krogene.

Landarbejderne var den ældste del af arbejderklassen, men det var også den gruppe, der havde sværest ved at organisere sig. Efter en række spredte forsøg blev Landarbejderforbundet stiftet i 1915, og i 1916 blev det optaget i DsF. I 1920'erne var landarbejderne ude i nogle meget hårde arbejdskampe, der oftest resulterede i nederlag og medlemstilbagegang. I 1934 blev deres organisationsforhold endeligt afklaret, da Landarbejderforbundet blev optaget som en gruppe i Arbejdsmandsforbundet. Herefter indledte man med fornyet styrke en omfattende kampagne for at få organiseret de mange, der levede spredt i landkommunerne under socialt og politisk nedværdigende forhold. I 1937 lykkedes det at få gennemført en hovedoverenskomst med landbrugets arbejdsgivere, hvilket svarede til septemberforliget for det øvrige arbejdsmarked.

Hvis man skal lave en samlet vurdering af fagbevægelsens udvikling i 1930'erne, bliver billedet flertydigt. Det lykkedes – med hyppig hjælp fra regeringsmagten – at afværge de værste angreb fra arbejdsgiverne. Det politiske system med Socialdemokratiet i spidsen gennemførte en række store reformer på det sociale område, ikke mindst K.K. Steinckes socialreform fra 1933. Men samtidig blev fagbevægelsens kraft som selvstændig kamporganisation svækket. DsF og forbundene måtte i deres krav og handlinger tage vidtgående hensyn til den socialdemokratiske krisepolitik og til den linje, som partiet med programmet

Frikorps Danmark, der bestod af danskere hvervet til tysk krigstjeneste, udøvede under en orlov i 1943 terror mod den københavnske civilbefolkning. På billedet har to af korpsets medlemmer trukket deres pistoler, mens en betjent forsøger at genne folk væk fra stedet.

”Danmark for Folket” (1934) lagde for den fremtidige politik. Her blev det betonet, at alle måtte medvirke til fremme af det nationale fællesskab. Andre hensyn kom ind i billedet i kraft af et tættere samarbejde med arbejdsgiverne og regeringen under forberedelsen af krisepolitikken og anden lovgivning. De mange ændringer af forhandlings- og afstemningsregler bidrog tillige til en ”disciplinering” af arbejderne.

Fagbevægelsen under besættelsen

Ro og disciplin var nøgleordene for fagbevægelsen under den tyske besættelse af Danmark i 1940-45. DsF stillede sig således uden tøven bag den forhandlings- og samarbejdspolitik, som de politiske partier fra besættelsens start lagde sig fast på. Det erklærede mål var at bevare organisationerne og partierne som selvstændigt handlende elementer i samfundet for derigennem at bidrage til at bringe landet så uskadt gennem krigen som muligt. Det medførte imidlertid, at man blev nødt til at tilpasse sig de krav, der kom fra de tyske besættelsesmyndigheder, og særligt i besættelsens første år var man betænkeligt nær på en fuldstændig underkastelse i forhold til den nazistiske politik. Parolen var, at det gjaldt om ikke at udfordre tyskerne, og arbejderklassen kom til at betale prisen for denne politik med en massiv tilbagegang i reallønnen – særligt i de første år – en kraftig arbejdsløshed og en total

ophævelse af de normale konfliktmuligheder på arbejdsmarkedet.

På det økonomiske og sociale områder blev en række af de forbedringer, der var blevet gennemført i 1930’erne, rullet tilbage. Arbejdsløsheden steg til 24 pct. i 1940 for derefter gradvis at falde til ca. 8 pct. i 1945. Men nedgangen skyldtes i vid udstrækning, at mange tusinde arbejdere var blevet beskæftiget ved tyske anlægsarbejder og militære installationer. De øvrige klasser i samfundet – specielt bønderne og entreprenørerne – holdt sig imidlertid ikke tilbage under besættelsen, og samtidig med at de tog godt for sig af retterne, gennemførte de også heftige angreb mod arbejderklassens levevilkår.

Det virker, som om mange i Venstre så besættelsen som en gunstig lejlighed til at virkeliggøre deres gamle drømme om at knuse arbejderne organis-

DET TYSKE ARBEJDSANVISNINGSKONTOR

MEDDELER I Tyskland findes gode Arbejdsmuligheder for forskellige Arbejdere, særlig for:

Byggefagsarbejdere — Byggefags Arbejdsmedhjælpere —
Jernarbejdere — Maskinarbejdere — Elektrikere —
Havnearbejdere

Teknikere for Maskinbygning og Elektroteknik o. s. v.

Alle skriftlige Forespørgsler besvares ved
personlig Henvendelse til Engageringskontoret

HAMMERICHSGADE 14 **KONTORTID 9—17**

Mange tusinde danske arbejdere blev under krigen presset til at tage arbejde i Tyskland. De arbejdsløse blev truet med, at de ville miste deres understøttelse, hvis de ikke sagde ja til det anviste arbejde. I Tyskland kom de til at bo og arbejde under usle forhold.

I befrielsesdagene i maj 1945 oplevede Danmark et kortvarigt udslag af national fællesskabsfølelse og begejstring på tværs af alle politiske skel. Men hverdagen vendte hurtigt tilbage.

tioner. Og efter hårdt pres fra Venstre gennemførte man i 1942 en voldsom stramning af den sociale lovgivning og reglerne for udbetaling af arbejdsløshedsunderstøttelse. Dertil kom øget kontrol i forhold til arbejdsanvisningen, indførelse af mulighed for tvangsarbejdsanvisning og i et vist omfang tab af stemmeret, hvis anvisningerne ikke blev fulgt. Samlingsregeringen med Stauning som leder indtil hans død i 1942 førte altså – under stærkt pres fra Venstre – en decideret klassepolitik vendt mod arbejderne.

På arbejdsmarkedet blev alle normale procedurer ophævet. Regeringen gennemførte i maj 1942 en omfattende kriselovgivning, der bl.a. omfattede et lønstop, hvorved dyrtidsreguleringen også blev ophævet. Man indførte også tvungen voldgift for landarbejderne, og gennem en lov om fordeling af arbejdet forsøgte regeringen at dæmpe den omfattende arbejdsløshed. Fra regeringen kom et krav om, at ledige kvinder skulle gennemføre en uddannelse til husassistenter og derefter tage arbejde på institutioner og i private hjem. KAD kæmpede hårdt imod, og kvinderne viste så ringe interesse for uddannelsen, at kravet stille og roligt forsvandt.

I 1940 blev lov om arbejdsforhold vedtaget. Den ophævede enhver aktionsret, og strejker og lockouter blev forbudt.

arbejdsmarkedet. Loven ophævede enhver aktionsret, strejker og lockouter blev forbudt, og løsningen af alle faglige interessekonflikter blev henvist til et arbejds-

Størst betydning fik dog "Lov om arbejdsforhold", der i september 1940 blev vedtaget efter en fælles henstilling fra begge parter på

og forligsnævn med tre medlemmer. De udpegede i dette nævn var imidlertid alle borgerlige, og resultaterne blev da også derefter. Arbejdernes interesser blev stort set aldrig tilgodeset i nævnets afgørelser, og der blev derfor i de første tre krigsår opbygget en stor bitterhed i store dele af arbejderklassen – ikke alene mod tyskerne men også mod de organisationer, som man mente gik for langt i deres indrømmelser til tyskerne.

Et eksempel på sådanne indrømmelser var det pres, som fagforeningerne lagde på de arbejdsløse for at få dem til at tage arbejde i Tyskland. Mange tusinde danske arbejdere måtte efter større eller mindre grad af tvang tage arbejde i tyske virksomheder, hvor de måtte acceptere helt uværdige arbejds- og leveforhold.

Eftergivenheden blandt fagbevægelsen og Socialdemokratiet gav DKP mulighed for at vinde indflydelse blandt arbejderne. Partiet havde i perioden 1939-41 gennemgået hastige holdningsskift i takt med, at forholdet mellem Tyskland og Sovjetunionen udviklede sig, men efter den tyske invasion af Sovjetunionen i sommeren 1941 blev partiet forbudt gennem Folketingets vedtagelse af "Kommunistloven". En del ledende medlemmer blev fængslet eller interneret, men de øvrige opbyggede et illegalt netværk, der blev en af grundpillerne i modstandsbevægelsen mod besættelsesmagten. Samtidig vandt kommunisterne også indflydelse på mange arbejdspladser og satte sig i spidsen i kampen for en forbedring af løn- og arbejdsvilkårene.

Folkestrejker og frihedskamp

DKP's indflydelse på arbejdspladserne blev tydeligt illustreret, da arbejderne opsparede utilfredshed udløstes i omfattende strejkebevægelser i 1943 og 1944. Disse "folkestrejker" blev iværksat helt uden om de faglige organisationer, og de kom primært som et svar på tyskerne indførelse af undtagelsestilstand.

I sommeren 1943 gennemførte arbejderne i mange af de store provinsbyer totale strejker uden om den faglige ledelse, som til gengæld trådte ind i billedet, når de skulle afvikles. DsF tilsluttede sig således umiddelbart efter en regeringserklæring, der manede til "ro, besindighed og sammenhold". I august 1943 stillede tyskerne et ultimatum med krav om undtagelsestilstand, håndhævelse af strejkeforbuddet, mødeforbud, udgangsforbud og dødsstraf for sabotage. Disse krav var uantagelige for både fagbevægelsen og politikerne, og den 29. august trådte regeringen derfor tilbage. Herefter blev landet styret af tyskerne og departementscheferne, men hverken organisationer eller partier blev forbudt.

I sommeren 1944 kom det til nye konfrontationer mellem arbejderne og besættelsesmagten. Som protest mod indførelsen af udgangsforbud startede arbejderne på B&W en strejkebevægelse, hvor de begyndte at gå hjem kl. 12 for at kunne nå at passe deres koloniha-

ver inden spærretiden. Strejken bredte sig til hele København og udviklede sig hurtigt til en generalstrejke. Den blev fra tysk side mødt med terror over for den københavnske befolkning, nedskydning af tilfældige civile, lukning af vand-, gas- og elforsyning samt et stop for tilførsel af madvarer til byen. Samtidig blev København erklæret i undtagelsestilstand. DsF og politikerne opfordrede de strejkende til at genoptage arbejdet, men på trods af opfordringerne skete det først, da også Frihedsrådet efter fem dages generalstrejke anbefalede arbejderne at afslutte strejken.

Forløbet viste klart, at den faglige ledelse og Socialdemokratiet havde mistet opbakning og autoritet i arbejderklassen under besættelsen. Arbejderklassen lyttede mere til Frihedsrådet, og der skete dermed en klar forskydning af de politiske og ideologiske magtforhold i det danske samfund. I krigens sidste år var det helt tydeligt Frihedsrådets beslutninger, der blev respekteret – også blandt arbejderne.

Ved krigens afslutning i maj 1945 havde DsF og Socialdemokratiet derfor en stærkt svækket indflydelse blandt arbejderne. Ikke mindst sammenlignet med et DKP, der gennem indsatsen i modstands- og strejkebevægelsen havde vundet en hidtil uset opbakning. Det store spørgsmål var så, hvad partiet kunne og ville bruge denne nye styrke til.

Under folkestrejken i sommeren 1944 rejste den københavnske arbejderbefolkning sig mod besættelsesmagten. Der blev bygget barrikader og tændt bål i gaderne. Konflikten viste også, at modstandsbevægelsens ledelse i Frihedsrådet havde større autoritet over for befolkningen end de faglige og politiske ledere.

Fagbevægelsen og velfærdsstaten

1945 - 2011

Efterkrigstidens kampår

I de første par år efter befrielsen gik langt de fleste politiske bestræbelser ud på at normalisere det parlamentariske demokrati og de spilleregler, der havde været gældende før krigen. Internt i arbejderbevægelsen blev der indledt forhandlinger mellem Socialdemokratiet og DKP om at danne et socialistisk enhedsparti, men de politiske og ideologiske modsætninger viste sig at være for dybe til, at det kunne lade sig gøre. Derfor brød forhandlingerne hurtigt sammen. Ved det første valg til Folketinget efter krigen måtte Socialdemokratiet indkassere et stort nederlag til DKP, der nåede en styrke, som partiet aldrig skulle få igen.

Striden mellem de to politiske partier satte sig dybe spor i fagbevægelsen. Mange kommunister blev i disse år valgt til tillidsrepræsentanter på arbejdspladserne, og både DsF's og forbundenes ledelser følte derfor, at deres mulighed for at styre udviklingen i fagbevægelsen var truet. I 1945-46 blev der også gennemført et utal af større og mindre strejker. Nogle havde en politisk baggrund – f.eks. utilfredshed med retsopgøret efter krigen – men de fleste handlede om at få genoprettet de løn- og arbejdsvilkår, der var blevet forringet under krigen. Mange af arbejdskampene var spontane eller var iværksat af velskolede kommunistiske tillidsfolk, der nød stor opbakning blandt arbejderne på grund af partiets indsats i modstandsbevægelsen. Der blev også gjort forsøg på at opbygge et net af "aktive tillidsmænd" uden om de faglige ledelser, så aktionerne kunne koordineres.

Den samlede fagbevægelses hovedkrav i 1945 var ophævelse af krigstidens indskrænkninger af de faglige aktionsmuligheder, som de bl.a. var kommet til udtryk i lov om arbejdsforhold. Denne lov udløb i november 1945, og den blev ikke forlænget. Til gengæld ville Venstre-regeringen (1945-47) heller ikke forlænge lovene om arbejdsfordeling og forbud mod overarbejde, hvilket bidrog til at forøge den i forvejen høje arbejdsløshed.

Kommunistisk valgplakat fra 1945, hvor DKP brugte den styrkeposition, som partiet havde fået gennem indsatsen i modstandsbevægelsen, i sin agitation. Mange arbejdere var skuffet over den socialdemokratiske arbejderbevægelses indsats under besættelsen og gav derfor DKP deres stemme. Ved valget opnåede DKP 18 mandater i Folketinget – det bedste resultat nogensinde.

Varemangel, bolignød og dyrtid gjorde overenskomstforhandlingerne i 1946 vanskelige. Og til de ydre problemer kom de fortsatte interne stridigheder om dominansen i fagbevægelsen mellem Socialdemokratiet og DKP. I alle overenskomsterne genindførte man dyrtidsreguleringen, men en række af de store fag forkastede forslagene, og både arbejdsmændene og slagteriarbejderne var ude i langvarige strejker, indtil mæglingsforslaget blev ophøjet til lov i maj måned. 4.000 typografer udkæmpede under kommunistisk ledelse en 4 måneder lang arbejdskamp, hvor hovedkravet var en 45-timers arbejdsuge. Kampen blev imidlertid tabt, og nederlaget markerede også afslutningen på efterkrigskrigens heftige konfliktperiode.

Et af de synlige resultater af velfærdspolitikken og højkonjunkturen i efterkrigstiden var, at telefonen blev udbredt til alle hjem. Det gav arbejde til mange elektrikere, og endnu i 1950'erne kunne man mange steder på landet se telefonmontører klatre op i telefonpæle.

fravær og større produktivitet på arbejdspladserne. I forhold til tidligere forslag om bedriftsråd og industrielt demokrati var SU-aftalen et beskedent skridt, men den skulle alligevel vise sig at få afgørende betydning i de følgende tiårs industrielle og økonomiske udvikling.

De følgende 10 års overenskomster blev afsluttet uden større konflikter, med moderate lønforbedringer, men ingen nedsættelse af arbejdstiden. Perioden var desuden præget af pres fra arbejdspladserne og de enkelte forbund for at få indført en større decentralisering af overenskomstforhandlingerne.

Samtidig med at forholdene på arbejdsmarkedet blev fredeligere, blev den politiske kamp mellem DKP og Socialdemokratiet mere tilspidset med indledningen af den kolde krig omkring 1947. Socialdemokratiet vandt politisk det meste af det tabte terræn tilbage og var i stand til at danne en mindretalsregering, der forsøgte at gennemføre en række af de mange reformforslag, der var blevet fremlagt i programmet "Fremtidens Danmark". Men både den økonomiske og politiske situation var ugunstig, og det lykkedes kun at gennemføre ganske få forslag.

Til gengæld blev der opnået gode resultater på det faglige område. I 1947 blev DA og DsF enige om en samarbejdsudvalgsaftale, der indeholdt en vigtig videreudvikling af tillidsmandssystemet, og som øgede værkstedsklubbernes indflydelse. Konkret betød aftalen, at værkstedsreglerne – der tidligere ensidigt var blevet fastlagt af arbejdsgiveren – nu skulle tilrettelægges i et samarbejde mellem arbejdsgiveren og repræsentanter for arbejderne. Arbejdsgiverne håbede, at aftalen ville medføre et bedre arbejdsklima, mindre

Et af de store samfundsproblemer efter krigen var bolig manglen. Der blev født mange børn under og lige efter krigen, og det skabte et øget behov for boliger. Boligpolitikken var derfor også en vigtig del af det socialdemokratiske program "Fremtidens Danmark" fra 1945.

Kvinde- og familiepolitiske initiativer

I de første år efter befrielsen trængte kvinde- og familiepolitiske spørgsmål sig på for alvor i arbejderbevægelsen. Det danske arbejdsmarked var fortsat overordentlig kønsopdelt. I de industrielle virksomheder arbejdede kvinderne i hovedsagen inden for ganske bestemte brancher som tekstil- og beklædningsindustrien samt nærings- og nydelsesmiddelområdet. Kun yderst sjældent udførte de samme arbejdsfunktioner som mændene, men hvor de gjorde det var der markant forskel på deres løn. På KAD's kongres i 1945 rejste kvinderne krav om ligeløn, og det blev i 1946 fulgt op af kvinderne i de nordiske faglige organisationer. Det fik behersket støtte fra DsF's senere formand Ejler Jensen, som fastslog, at arbejde ikke skulle lønnes efter køn, men efter præstation. I 1952 blev ligeløn så endelig optaget som et generelt krav ved overenskomstforhandlingerne. Først i 1965 kom der et foreløbigt gennembrud i dette spørgsmål, da ligelønsprincippet blev indført i HK's overenskomst. Men der skulle gå 8 år, før det i 1973 blev optaget i hovedoverenskomsten mellem LO og DA, uden at ligelønsproblemet endnu i dag har fundet en endelig løsning. En del af modstanden inden for fagbevægelsen kan henføres til frygten for at fastlåse bestemte brancher som udelukkende kvindearbejde og dermed cementere både det kønsopdelte arbejdsmarked og uligelønnen. Med KAD's optagelse i CO-Metal i 1949 tog man dog endnu et lille skridt hen imod en fjernelse af de seje kønspolitiske skel i fagbevægelsen.

I Socialdemokratiets efterkrigsprogram "Fremtidens Danmark" formulerede man et omfattende familiepolitisk afsnit udarbejdet af de faglige og politiske kvinder i fællesskab. Programmet tog sigte på at styrke både familierne og kvinderne. I de følgende 10-15 år gennemførtes en del af kravene, og i 1960 fik alle kvindelige lønmodtagere ret til dagpenge under barsel i op til 14 uger.

I 1949 oprettede man Fagbevægelsens Kvindesekretariat inden for rammerne af DsF. Det var et tværfagligt forum, der skulle rejse alle spørgsmål, der kunne have interesse for de faglige kvinder. Sekretariatet skulle bringe sådanne sager frem i fagbevægelsen og i offentligheden, og de blev DsF's repræsentant i en række kommissioner og udvalg, der arbejdede med familiepolitiske problemer. Sekretariatet fik imidlertid ingen formelle kompetencer, men det blev et forum for uformelle drøfter mellem de faglige kvinder. I løbet af 1960'erne blev kvindesekretariatet overhalet af andre kvindepolitiske initiativer, og det døde en stille død.

En af de virkelig komplicerede sager i den fagpolitiske debat i 1950'erne og 60'erne var spørgsmålet om fagbevæ-

Foto: Scampix

Deltidsarbejde blev betragtet som en mulighed for, at kvinder kunne forene lønarbejde med ansvaret for børn, hus og hjem.

gelsens accept af deltidsarbejde. Det blev af mange betragtet som en mulighed for, at kvinder kunne forene lønarbejde med ansvaret for børn, hus og hjem. Generelt var fagbevægelsens kvinder afvisende over for deltidsarbejde. Man frygtede, at det ville øge løntrykkeriet og svække den indre solidaritet. Mange ville blive tvunget på deltid til lavere løn, og navn-

lig enlige kvinder ville ikke kunne forsørge deres familie. Nogle kvinder i fagbevægelsen foreslog, at man i stedet indførte en femdages arbejdsuge og især, at der blev opført daginstitutioner til at bistå ved børnepasning og -opdragelse. Forslag om, at mændene deltog i husarbejdet og børnepasningen havde endnu fremtiden for sig. I løbet af 1960'erne blev spørgsmålet særlig akut i HK, hvor kvindernes andel af medlemmerne steg til 50 pct. i 1970, og omkring en tredjedel af de ansatte inden for handels- og kontorområdet var på deltid. Efter lang tids pres blev det i 1967 vedtaget, at funktionærloven også gjaldt deltidsansatte med over 15 timer om ugen. Samtidig blev der sikret mødre 14 ugers betalt barselsorlov, og endelig i 1970 blev det muligt for deltidsansatte at blive medlem af en a-kasse og få ret til arbejdsløshedsunderstøttelse.

1960'erne og 70'erne var kvinde- og kønspolitiske opbrudssår, og LO måtte, om end noget tøvende, anerkende problemerne med at forene arbejds- og familieliv, uden at man dog iværksatte en samlet indsats for at løse dem. Det blev i endnu en lang årrække først og fremmest et anliggende for forbund som HK, KAD og Husligt Arbejderforbund, hvor antallet af kvindelige medlemmer gjorde det uomgængeligt at tage fat.

Fagbevægelsen og velfærdspolitikken

I begyndelsen af 1950'erne formulerede den socialdemokratiske arbejderbevægelse en konkret udgave af velfærdspolitikken, der blev sammenfattet i begrebet "demokratisk socialisme". Hovedmålet var at virkeliggøre et omfattende reformprogram på alle vigtige områder af samfundslivet – f.eks. bekæmpelse af arbejdsløsheden, skabelse af social tryghed for alle borgere og en kraftig stigning i uddannelsesniveaet for hele befolkningen.

Nøglen til denne reformpolitik lå i sikringen af "økonomisk vækst", hvilket betød en stadig udvidelse af den økonomiske aktivitet og af produktionsudbyttet. Det skulle bl.a. ske ved at udnytte Marshall-hjælpen fra USA, ved et øget internationalt samarbejde, ved en aktiv industripolitik og frem for alt ved en øget produktivitet. Arbejdsgangene skulle effektiviseres, produktionen skulle rationaliseres, der skulle indføres ny teknologi, og samarbejdet mellem ledelsen og medarbejderne skulle forbedres. For arbejderne betød det bl.a., at arbejdstiden skulle udnyttes bedre og mere effektivt end hidtil.

Samtidig blev byggeriet gradvis industrialiseret, og der blev skabt muligheder for vinterbyggeri. På de industrielle arbejdspladser strømmede "eksperter" til, der med stopure og tidsskemaer fulgte den enkelte arbejders daglige arbejde. Tillidsmænd og samarbejdsudvalg blev involveret i disse "videnskabelige tidsstudier", der efter amerikansk forbillede skulle danne grundlag for den nødvendige effektivisering af arbejdsgangene – og dermed også for en stramning af akkorderne. Arbejderne skulle kort sagt bestille noget mere for at skabe det økonomiske grundlag – ikke alene for en forbedring af samfundets velstand, men også for at få gennemført reformpolitikken. Det gav det økonomiske grundlag for at indlede den opbygning af velfærdsstaten, der blev indledt med vedtagelsen af den almindelige folkepension i 1956, og som blev

Hans Rasmussen (1902-1996) blev udlært som maskinarbejder og kom hurtigt ind i det faglige arbejde som tillidsmand. Efter en række forskellige faglige poster blev han i 1944 valgt som formand for DSMF (i dag Dansk Metal), og han beholdt denne post indtil 1972. Han var medlem af Folketinget 1950-64. Han var en af efterkrigstidens mest markante faglige ledere, der både placerede smedene stærkt internt i LO og samtidig udøvede stor politisk indflydelse i andre sammenhænge.

fulgt op med gennemgribende reformer i de følgende årtier. Men den konstante forøgelse af kravene til udnyttelse af arbejdskraften vakte også modstand.

I 1954 gjorde arbejderne på Philips-fabrikkerne således oprør mod tidsstudieræset og stopurstyranniet. Mange af arbejderne var kvinder, som brød sammen på grund af den konstante overvågning. Og da en arbejder nægtede at følge det opskruede tempo, blev vedkommende simpelthen fyret, uden at samarbejdsudvalget på virksomheden greb ind. De øvrige medarbejdere nedlagde derefter arbejdet og gennemførte en 5 uger lang "ulovlig" strejke, der fik udbredt opbakning fra arbejdspladser i jernindustrien, hvor man både samlede ind og gennemførte sympatikonflikter. Da arbejdet blev erklæret frit, svarede mange arbejdspladser igen med sympatistrejker, og konflikten endte med, at alle blev genansat – undtagen den medarbejder, der oprindeligt var blevet fyret. Trods alt blev det regnet som en sejr, og konflikten blev et varsel om den mest dramatiske konfliktsituation, som Danmark oplevede i efterkrigstiden – nemlig overenskomstssituationen i 1956.

DA svarede igen med et varsel om udvidet lockout, men det lykkedes for H.C. Hansen at få genetableret forhandlingerne, og efter nogle dage kunne forligsmanden fremsætte et mæglingsforslag, der indeholdt nogle beskedne forbedringer for arbejderne. Samtidig opfordrede han til, at de igangsatte strejker blev stillet i bero, og at de afgivne varsler blev udsat. Men stemningen i arbejderklassen var for militant til, at de fulgte opfordringerne. Det affødte en enorm borgerlig hetz mod hele arbejderbevægelsen med krav om regeringens afgang, og samtidig udnyttede DKP presset fra arbejdspladserne til en kraftig mobilisering.

DKP vandt fornyet styrke under konflikten, men tabte den under afsløringerne af Stalins forbrydelser og den sovjetiske invasion i Ungarn.

Den 12. april faldt mæglingsforslaget, men den socialdemokratiske regering tog det helt usædvanlige skridt at foreslå et mæglingsforslag, som arbejderne allerede havde nedstemt, ophøjet til lov. Lovforsla-

Konflikten i 1956

Baggrunden for konflikten i 1956 var en skærpet nej-politik fra DA, omfattende krav fra DsF og en fornyet faglig offensiv fra DKP's side. Situationen blev så tilspidset, at forligsmanden opgav at fremsætte et mæglingsforslag, og midt i marts 1956 resulterede det i en omfattende strejkebevægelse. Da der ikke forelå et mæglingsforslag, var det vanskeligt for regeringen under ledelse af socialdemokraten H.C. Hansen at gribe ind, og i de følgende dage blev konflikten udvidet til at omfatte benzin- og olieområdet. Få dage senere fulgte typograferne også med.

"Strejkens første dag" er titlen på dette billede. B&W-arbejderne var traditionen tro blandt de mest aktive under 1956-konflikten. I mange år blev de transporteret til og fra arbejde i små motorbåde tværs over Københavns Havn.

get blev vedtaget, og den eneste socialdemokrat der stemte imod i Folketinget, var smedeformanden Hans Rasmussen.

Loven betød imidlertid ikke, at strejkebevægelsen standsede, og hele situationen blev stadig mere politisk højspændt. De borgerlige og arbejdsgiverne rasede mod arbejderne, og DKP overtog ledelsen af strejkebevægelsen med oprettelsen af en "situationens generalstab". Efter nogle hektiske dage med massedemonstrationer foran Christiansborg og intense forhandlinger mellem parterne og regeringen afgav regeringen et løfte om en række politiske indrømmelser. Derefter ebbede strejkebevægelsen ud, og til sidst var det kun sømændene, der strejkede videre. Efter et par uger måtte de dog erkende, at de ikke kunne kæmpe alene.

1956-konflikten skabte dybe interne modsætninger i arbejderbevægelsen. Ikke alene uddybede den striden mellem de socialdemokratiske og kommunistiske fraktioner, men den afslørede også alvorlige uoverensstemmelser internt i fagbevægelsen og mellem fagbevægelsen og Socialdemokratiet. Som den første større arbejderaktion i 10 år fik den imidlertid også den virkning, at den gjorde det klart for de offensive arbejdsgivere, at der var grænser for, hvad arbejderne og fagbevægelsen ville finde sig i.

Den fornyede styrke som DKP vandt under konflikten, blev kort efter fuldstændig ødelagt af afsløringerne om Stalins forbrydelser, af den sovjetiske nedkæmpelse af oprøret i Ungarn i 1956 og af den efterfølgende totale splittelse af partiet. Den fløj, der i 1958-59 med Aksel Larsen i spidsen dannede Socialistisk Folkeparti (SF), formåede imidlertid aldrig at opbygge en faglig basis, der kunne måle sig med DKP's i partiets velmagtsdage.

Som altid efter store konflikter medførte 1956-konflikten også ændringer i det fagretslige system. En arbejdsretskommission foreslog i 1956 nye forhandlingsregler, der betød en centralisering af forhandlingsforløbet, men som samtidig opdelte hele

Under konflikten i 1956 var transportstrejken, der bl.a. omfattede al kørsel med olie og benzin, et af de ømmeste punkter for både regering og forbrugere. Det var også dette element, der blev anledningen til regeringsindgrebet.

Der var mange nyslåede bilejere i midten af 1950'erne, og de oplevede nu for første gang, hvor afhængige de i virkeligheden var af transportarbejderne. Strejken resulterede i tomme benzinstandere, som den på billedet, eller i kilometerlange køer hos dem, der endnu havde benzin til salg.

overenskomstområdet i 8 grupper, inden for hvilke forhandlingerne skulle foregå. Forligsmanden kunne sammenkæde afstemninger inden for grupperne, men ikke imellem dem.

Endnu vigtigere var ændringerne i forligsmandsloven fra 1958. Her blev det bestemt, at forligsmanden kunne gribe ind i forhandlingsforløbet, også før parterne erklærede et sammenbrud i forhandlingerne, hvis blot striden var af "samfundsmæssig betydning". Forligsmanden kunne også som en betingelse for mægling kræve en udsættelse af de varslede konflikter i op til to uger, og hvis forhandlingerne brød sammen, kunne han igen udsætte konflikterne i op til yderligere to uger. Endelig udvidede man antallet af mæglingsmænd fra 12 til 21, og disse skulle være med fra starten af underorganisationernes forhandlinger. Ændringerne havde alle det klare mål at sikre freden på arbejdsmarkedet.

I 1958 vedtog man uden konflikt en treårig overenskomst, hvis vigtigste indhold var en gradvis nedsættelse af arbejdstiden til 45 timer om ugen og et lavtlønstillæg, der især var afgørende for DAF's og KAD's medlemmer og dermed deres holdning til forliget.

Højkonjunktur og sociale forandringer

Fra slutningen af 1950'erne og i de følgende tyve år gennemgik det danske samfund en revolutionerende udvikling, der ikke alene forvandlede landet fra et landbrugs- til et industri- og servicesamfund, men som også grundlæggende forandrede danskernes hverdagsliv og forventninger til livet. Udviklingen var resultatet af en international højkonjunktur, en aktiv statslig erhvervspolitik og ikke mindst en vældig forøgelse af produktiviteten, som skabte grundlag for en generel forøgelse af levestandarden. Samtidig blev det, som nævnt, også muligt at gennemføre en lang række af de reformer, som var indeholdt i de socialdemokratiske velfærdsprogrammer, og som fagbevægelsen ønskede.

Danmark blev et industrisamfund, og industrien flyttede mod vest og bort fra de gamle industricentre i København og de øvrige større byer. Samtidig flyttede mange lønmodtagere fra de indre kvarterer i de store byer til lejligheder eller parcelhuse i de omkringliggende forstæder. En meget stor del af den nye industri blev placeret i landområderne eller i mindre provinsbyer, der derigennem ofte fik en voldsom opblomstring. Samtidig blev byerne – som det f.eks. var tilfældet med Struer og Billund – fuldstændig af-

hængige af en enkelt virksomheds ve og vel. I stedet for få fik vi mange industricentre, og selv om enkelte virksomheder blev meget store, bevarede man alligevel i det store og hele den traditionelle danske struktur med mange små og mellemstore virksomheder.

Industrialiseringen foregik på et højt teknologisk niveau med stor kapitalindsats og med stadig nye krav til arbejdskraftens kvalifikationer. Samtidig blev arbejdstempoet skruet op for at højne produktiviteten og derigennem sikre forrentningen af den investerede kapital.

Fra slutningen af 1950'erne skete der en markant stigning i antallet af lønarbejdere i Danmark. Stigningen var dels resultatet af en reduktion af antallet af selvstændige – især i landbruget, der nu udgør mindre end 2 pct. af arbejdsstyrken – og dels ved kvindernes indtog på arbejdsmarkedet. Ca. 3/4 af tilgangen til arbejdsmarkedet har været kvinder, der for manges vedkommende gik ind i traditionelle arbejdsfunktioner i industrien, i handels- og kontorbrancherne og i den offentlige administration. En meget stor del blev lønarbejdere i funktioner, der tidligere blev udført som ulønnet arbejde i hjemmet – nu i f.eks. sundheds- og plejesektoren, i uddannelsessektoren og i den efterhånden omfattende servicesektor. Den hjemmegående husmoder blev efterhånden et sjældent syn. Set i et fagpolitisk perspektiv var det et problem, at de kvindedominerede arbejdspladser for størstedelen blev lavtlønsområder.

Et meget omstridt og betydningsfuldt element i opbygningen af velfærdsstaten har været den tilsyneladende grænseløse vækst i den offentlige sektors størrelse. I forhold til arbejdsmarkedet har det betydet, at staten, amterne (nu regionerne) og kommunerne er blevet stadig vigtigere aftalepartnere for mange fagforbund og grupper inden for forbundene.

Selv om langt størstedelen af den danske befolkning efterhånden er blevet lønar-

bejdere, så dukkede der fra 1970'erne alligevel en række nye modsætninger op i det sociale, ideologiske og politiske landskab. Det var f.eks. modsætninger mellem traditionelle holdninger og livsformer i arbejderklassen og nye holdninger og livsmønstre blandt nye generationer af lønmodtagere. Ikke mindst kvindernes sociale, politiske og kulturelle offensiv har skabt nye brudflader. Dertil kommer, at der med det øgede forbrug og mere fritid er skabt modsætninger i forhold til spørgsmål som boligformer, transportmønstre, kulturforbrug og uddannelsesspørgsmål. Fra 1970'erne til i dag har der vist sig mange modsætninger på kryds og tværs blandt lønmodtagerne. Et eksempel er forholdet mellem miljøhensyn og hensynet til arbejdspladser og økonomisk vækst. I store grupper blev begrebet "grøn vækst" efterhånden en slagkraftig parole.

Set i forhold til fagbevægelsens historie var det vigtigste i disse seneste årtiers udvikling imidlertid, at stort set alle de nye lønarbejdere organiserede sig fagligt. Mange af dem er blevet ansat som funktionærer og organiserede sig i nye typer fagforeninger, der er sluttet sammen i bl.a. Akademikernes Centralorganisation (AC) og Funktionærernes og Tjenestemændenes Fællesråd (FTF) samt i enkelte "gule" fagforeninger, der dukkede op fra 1980'erne.

Væksten i antallet af lønarbejdere markerede sig dog især i en eksplosiv udvikling i antallet af medlemmer indenfor LO, som De samvirkende Fagforbund i Danmark skiftede navn til i 1959. Fra 1960 til 2004 blev medlemstallet fordoblet fra godt 700.000 til godt 1,4 mio.

Den største vækst fandt sted blandt kvinderne, hvis andel blev øget fra 22 pct. til 48 pct. Denne forøgelse skete primært sket i de traditionelle kvindeforbund som KAD, FOA og især HK, der har oplevet den største medlemsfremgang af alle forbund. Her udgør kvinderne i dag udgør ca. 75 pct. af medlemmerne. I den samme periode oplevede SiD også en betydelig stigning i antallet af medlemmer blandt andet, fordi en række mindre forbund søgte optagelse i det store gamle arbejdsmandsforbund.

Sideløbende er der imidlertid også sket en betydelig omstrukturering på forbundsplan, og det er en proces, der stadig er i fuld gang. Antallet af forbund i LO er således mindsket fra 68 i 1960 til 17 i 2011. Mange af de traditionelle forbund repræsenterede fag, hvis eksistensgrundlag gradvist er blevet udhulet af den økonomiske og teknologiske udvikling. De er derfor blevet sluttet sammen med andre forbund eller er gået med i større sammenslutninger som f.eks. Nærings- og Nydelsesmiddelarbejder Forbundet (NNF) og især gennem mange mindre forbunds optagelse i Fagligt Fælles Forbund (3F), der blev dannet i 2005 gennem en sammenslutning af SiD og KAD.

Selv om det ikke er til at se på plakaten, var byggeriet fra 1950'erne godt på vej til at blive industrialiseret. Arbejdsmanden, der skulle slæbe materialerne op på stilladset, blev således i hurtigt tempo afløst af byggekraner.

Hovedaftale og konflikter

Overenskomstsituationerne har i de seneste 40 år været præget af en sammenblanding mellem overordnede nationaløkonomiske hensyn og organisationernes krav og forventede resultater. Oprindeligt skete det ved, at statsmagten udstak nogle overordnede økonomiske rammer eller direkte overtog fastsættelsen af lønningerne gennem mere eller mindre omfattende lovindgreb. Nøglebegrebet i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne var indkomstpolitik, hvilket i de fleste tilfælde udelukkende betød lønpolitik i forhold til lønarbejderne på det private og det offentlige arbejdsmarked.

De aftale- og lovgivningsmæssige rammer for arbejdsmarkedet har også gennemgået betydelige ændringer. I 1960 opsagde LO det ellers så slidstærke septemberforlig med krav om at få ændret den omstridte § 4, der handler om arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet og anvende den arbejdskraft, de finder passende. Man ønskede især at få indført nogle begrænsninger i den ubegrænsede afskedigelsesret. Det førte til, at DA accepterede, at der ikke måtte ske "vilkårlige" afskedigelser, og der blev indført mulighed for at klage over "urimelige" afskedigelser. Desuden blev parterne enige om en hensigtserklæring om at indføre tillidsmandsregler i de kollektive overenskomster.

Denne nye hovedaftale holdt imidlertid kun nogle få år. LO opsagde den allerede i 1968 igen med virkning fra 1969, og det lykkedes først at blive enige om en ny i 1973. I denne periode stod det danske arbejdsmarked således for første gang siden

århundredskiftet i en kort årrække uden en hovedaftale, men både Normen og Arbejdsretsloven gjaldt dog fortsat. I den nye hovedaftale var det som så ofte før § 4, der var den centrale. Der skete igen en svag opblødning af ledelses- og afskedigelsesretten, idet denne nu skulle udøves "i overensstemmelse med de kollektive overenskomster og i samarbejde med arbejdstagerne og deres tillidsrepræsentanter".

I 1970 indgik DA og LO også en ny SU-aftale, der gav SU medbestemmelse på arbejds-, sikkerheds- og velfærdsområderne og i spørgsmål om personalepolitik. SU fik også medindflydelse på tilrettelæggelsen af produktionen, og endelig skulle arbejderne informeres om virksomhedens økonomi. Men SU blev dog fortsat ikke noget besluttende organ i forhold til virksomhedens forhold.

Foto: Gregers Nielsen, BAM

Den store revolution på det danske arbejdsmarked i 1960'erne og 1970'erne var kvindernes indtog.

I det ene fag efter det andet blev de den største gruppe af arbejdere. Kvinderne i tekstilindustrien måtte ofte arbejde på hårde akkorder og i et tempo, der sled på helbredet. Arbejdsskaderne blev en del af manges liv, men de var vanskelige at få anerkendt, hvad enten det handlede om dårlige rygge eller ødelagte lunger.

Socialdemokratisk valgplakat fra 1964.
Der blev i velfærdspolitikken lagt stor vægt på
den lige adgang til uddannelse på alle niveauer.

Generelt blev fagbevægelsen styrket i 1960'erne, ikke mindst fordi arbejdsløsheden nærmest blev afskaffet. Det gav gunstige forhandlingsvilkår i forhold til arbejdsgiverne, og samtidig gav højkonjunkturen grundlag for en kraftig fremgang i reallønnen, som ikke mindst blev sikret gennem fredelige afslutninger af overenskomsterne igennem hele årtiet. Kun i 1961 var der omfattende strejker. Igen var det transportsektoren, der blev ramt, men strejken omfattede også smede- og maskinarbejdere.

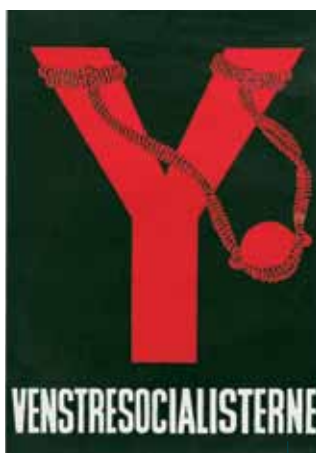
Løsningen i 1963 blev bemærkelsesværdig, fordi der allerede før forhandlingerne var blevet udstukket nogle retningslinjer for en "helhedsløsning" i et samarbejde mellem fagbevægelsen og Socialdemokratiet. Denne helhedsløsning dækkede i princippet alle former for indkomst – ikke blot lønninger men også priser, avancer og udbytter. Det var prisen for, at fagbevægelsen accepterede en toårig forlængelse af overenskomsterne. Helhedsløsningen blev forbilledet for alle senere indkomstpolitiske løsninger, om end de færreste af disse levede op til ideen om at dække alle former for indkomster.

Fagenes Fest var i mange år et muntært afbræk i hverdagen. Her konkurrerede fagene under stor bevågenhed fra publikum i de færdigheder, der til daglig skaffede dem brød på bordet. På billedet prøver kvindelige bryggeriarbejdere fra Tuborg kræfter med kollegerne fra Carlsberg.

Venstrefløj og vilde strejker

På trods af fremgangen i velstanden og på trods af den kraftige udbygning af velfærdsstaten ulmede der alligevel en utilfredshed blandt arbejderne i 1960'erne. Den eksploderede i årene efter 1968 i en bølge af "vilde" strejker over hele landet og på mange forskellige typer af arbejdspladser. Mange arbejdere – og ikke mindst mange kvindelige arbejdere – følte, at velstanden blev købt for dyrt med et opskruet arbejdstempo, for dårligt betalt skifteholdsarbejde og alt for store og underbetalte lavtlønsområder. Mange fik problemer med at forene erhvervsarbejde med ansvaret for familiens ve og vel.

Det nye parti VS udfoldede i sine første leveår megen fantasi i forhold til politiske aktionsformer og udformningen af valgplakater. Det gennemgående motiv på plakaterne var en slangebøsse formet over partibogstavet Y.

Samtidig følte mange af de fagligt organiserede også, at der var for lang afstand fra arbejdspladserne til organisationernes top, og de fornemmede en fremmedgørelse både i forhold til deres arbejde, deres omgivelser og deres fagforening. Venstrefløjen repræsenteret ved det nystiftede parti Venstresocialisterne (VS) hævdede samtidig, at fagforeningerne havde udviklet sig til "fagforsteninger", der var stivnet i bureaukrati og sammenspisthed med arbejdsgiverne og statsmagten.

De arbejdere, der engagerede sig i de såkaldt "vilde" strejker, fik da også på mange måder bekræftet deres kritik. De stod i konfliktsituationerne ikke alene over for arbejdsgiverne og Arbejdsretten med dens bodssystem, men de fik også deres egne organisationers håndfaste håndhævelse af fredspligten at mærke.

Kritikken fra de oppositionelle arbejdere koncentrerede sig efterhånden i skarpe angreb på det fagretslige system og på Arbejdsrettens tilbøjelighed til at idømme større og større bodsbeløb for overenskomststridige aktioner. LO og forbundene holdt på deres side fast i, at Arbejdsretten stadig var til gavn for arbejderne

– navnlig på de svage områder af arbejdsmarkedet. Men dele af kritikken blev alligevel imødekommet i LO's krav til en revision af loven om Arbejdsretten. En sådan revision blev gennemført i 1973, og her åbnede man mulighed for, at der ved kortvarige konflikter ikke blev idømt bod.

Arbejdsnedlæggelser skulle straks indberettes til organisationerne, og der skulle holdes fællesmøde omgående og senest dagen efter arbejdsnedlæggelsen. Hvis arbejderne genoptog arbejdet før fællesmødets afholdelse eller senest dagen efter, så kunne de blive fritaget for at betale bod. Der blev derudover også indføjet bestemmelser om "formildende omstændigheder", hvor arbejdsnedlæggelsen kunne være en "forståelig" reaktion på overgreb fra ledelsens side. Og endelig blev hele det stadig vigtigere offentlige overenskomstområde inddraget under Arbejdsrettens kompetence.

Opblødningen i det fagretslige system blev i de efterfølgende år udnyttet i rigt mål på både de private og offentlige arbejdspladser til kortvarige arbejdsnedlæggelser, faglige møder, udvidede frokostmøder mv. De samme aktionsformer blev også flittigt brugt til at protestere mod politiske indgreb i overenskomstsituationerne eller mod overgreb mod de reformer, der tidligere var blevet gennemført.

Foto: Ebbe Knudsen, BAM

Under højkonjunkturer i 1960'erne blev mange udlændinge trukket til Danmark – som oftest for at overtage det mest slidsomme og dårligst betalte arbejde.

"De syv fede år"

I det, der siden er blevet kaldt "de syv fede år" på arbejdsmarkedet, fra 1967 til 1973, opnåede man både gennem overenskomster og lovgivning stor fremgang for arbejderklassen – ikke mindst gennem et smidigt samspil mellem arbejdsmarkedet og lovgivningsmagten. Der kom forbedringer i arbejdsløshedsunderstøttelsen, men samtidig blev arbejdsformidlingen fjernet fra A-kasserne. Ferieperioden blev i 1971-overenskomsten udvidet til 4 uger, og i 1973 blev det gamle kvindekrav om ligeløn anerkendt. Det blev siden fulgt op i 1976 med Lov om ligeløn og i 1977 med Lov om mænds og kvinders ligestilling på arbejdsmarkedet. I 1974 nedsatte man arbejdstiden til 40 timer om ugen, og i 1972 gennemførte man loven om Lønmodtagernes Garantifond, samtidig med at man vedtog en omfattende sygedagpengereform, hvor blandt andet karensdagene blev afskaffet.

Til gengæld lykkedes det ikke for fagbevægelsen og Socialdemokratiet at vinde gehør for deres omfattende fælles forslag om økonomisk demokrati. Grundtanken i forslaget var at skaffe arbejderne en større andel af de værdier, der blev produceret på deres arbejdsplads. Gennem bidrag fra både arbejdsgivere og arbejdere skulle der opsamles kapital, der for størstedelens vedkommende skulle blive i virksomhederne som ansvarlig kapital, mens resten skulle indgå i en eller flere fonde og senere udbetales til den enkelte arbejder. Forslaget var et forsøg på at bringe demokratiet inden for fabriksporten, men samtidig skulle det også bidrage til at løse virksomhedernes påtrængende problemer i forhold til at skaffe den nødvendige kapital til investeringer.

Fra borgerlig side blev forslaget imidlertid mødt med uigennemtrængelig modstand, og der var heller ikke nogen påfaldende begejstring blandt arbejderne. De havde en udbredt skepsis mod opbygningen af store centrale fonde, og fra venstrefløjen pe-

Foto: Gregers Nielsen, BAM

Lige løn for mænd og kvinder blev formelt gennemført i 1970'erne, men i virkelighedens verden er princippet endnu ikke ført ud i livet.

gede man på risikoen for, at ØD ikke ville blive økonomisk demokrati men ren lønmodtagerkapitalisme, der ikke ville ændre grundlæggende på arbejdernes hverdag.

Velfærd og krise

Udbygningen af velfærdsstaten i 1960'erne og starten af 1970'erne fik en brat ende, da det danske samfund – og dermed også arbejderbevægelsen – blev ramt af dybtgående politiske og økonomiske kriser. Ved folkeafstemningen om tilslutning til EF i 1972 blev fagbevægelsen dybt splittet, og lige siden har den videre europæiske integration i EF – og siden EU – skabt store modsætninger blandt LO's medlemmer.

Folketingsvalget i 1973 markerede også en dramatisk ændring af det hidtidige stabile partimønster i dansk politik. Nye partier som

I tiden før folkeafstemningen om tilslutningen til EF i 1972 gennemførte modstanderne flere store demonstrationer. Debatten og afstemningen viste, at arbejderbevægelsen var dybt splittet i denne sag.

Foto: Gregers Nielsen, BAM

Foto: Gregers Nielsen, BAM

I begyndelsen af 1970'erne dukkede Mogens Glistrup og hans fremskridtsbevægelse op med et frontalangreb på velfærdsstaten, skattesystemet og arbejderbevægelsen. Kritikken fik tilslutning fra brede kredse i befolkningen, og også en del arbejdere blev fascineret af Glistrups farverige og fantasifulde agitation.

Fremskridtspartiet og Centrumdemokraterne fik deres gennembrud, og DKP vendte tilbage til Folketinget. Især Fremskridtspartiet udgjorde en alvorlig

Fremskridtspartiet udgjorde en alvorlig udfordring for arbejderbevægelsen, fordi mange arbejdere tilsluttede sig partiets angreb på velfærdsstaten og fagbevægelsen.

udfordring for arbejderbevægelsen, fordi så mange arbejdere tilsluttede sig partiets angreb på velfærdsstaten og fagbevægelsen. Den kollektive solidaritet blev undergravet, og det blev

derfor nødvendigt for fagbevægelsen at sætte ind med en holdningsmæssig offensiv, der skulle bidrage til en fornyet bevidstgørelse om solidaritetens nødvendighed, hvis de vundne resultater skulle bevares og udbygges.

En dybtgående økonomisk krise, der blev forstærket af voldsomme stigninger i olieprisen i 1973-74 og 1978-79, førte til massiv arbejdsløshed og et voldsomt pres på A-kasserne og de offentlige finanser. Det var

også vanskelige år på arbejdsmarkedet. Hovedaftalen blev fornyet i 1973, og efter en storkonflikt samme år blev de fleste overenskomstsituationer i 1970'erne afsluttet med statsindgreb – ofte som led i større indkomstpolitisk forlig. I den sammenhæng tog fagbevægelsen ofte ideen om ØD frem som et muligt supplement til indkomstpolitikken, men det blev ved planerne. Et af de alvorligste indgreb var ophævelsen af dyrtidsreguleringen og inddragelsen af midlerne herfra til Lønmodtagernes Dyrtidsfond i 1979.

Selv om den svage økonomiske vækst gjorde det svært at fortsætte velfærdspolitikken, blev der dog alligevel gennemført en række vigtige reformer i 1970'erne: En dagpengereform i 1972 (støtte på 90 pct. af lønnen, men med et maksimum), revision af arbejdsretsloven i 1973 (fritagelse for bod for strejker under to dages varighed), 40 timers arbejdsuge i 1974, den fremsynede Bistandslov i 1976 og ikke mindst den senere så omstridte lov om efterløn i 1978. Alt sammen markeringer af fagbevægelsens betydelige

Fagbevægelsen svarede igen mod de borgerlige overgreb med store demonstrationer, hvor der ud over de politiske taler også var plads til underholdning med holdning.

Foto: Søren Svendsen, BAM

styrke i disse år trods politiske angreb fra borgerlig side og ikke mindst fra Mogens Glistrups Fremskridtsparti.

Også på det familie- og kønspolitiske område blev der gennemført forbedringer. Det skyldtes blandt andet, at kvinderne både inden for og uden for fagbevægelsen var særdeles aktive i 1970'erne og 1980'erne, og at de ofte arbejdede på tværs af organisatoriske og politiske skillelinjer. På en lang række arbejdspladser oprettedes særlige kvindeklubber på tværs af de organisatoriske rammer, og på centralt plan markerede de kvindelige arbejdere sig stadig stærkere. I 1979 udgjorde de 40 pct. af LO's medlemmer, og på LO's kongres samme år blev der rejst krav om et ligestillingsudvalg. Trods modstand og til dels latterliggørelse fra den mandlige ledelse var der stort flertal for et sådant udvalg. Det fik KAD's formand Ruth Løjbert som formand, indtil hun i 1985 blev afløst af forbundets nye formand Lillian Knudsen. I 1992 vedtog LO en handlingsplan for ligestilling. For kvinderne var de centrale spørgsmål blandt andet mænds ret til barselsorlov og kvinders ret til betalt frihed ved et barns første sygedag. KAD iværksatte samtidig projekt "kvinder i mandefag", hvis udbytte dog blev temmelig beskedent. Det var og er vanskeligt at bryde op i det kønsopdelte arbejdsmarked.

De vanskelige politiske og økonomiske forhold førte i slutningen af 1970'erne til et vist spændingsforhold mellem LO og Socialdemokratiet, og også på andre fronter var arbejderbevægelsen under pres. Der skete således en række holdningsskift i befolkningen, og den ekstreme liberalisme, som Fremskridtspartiet havde ført sig frem på, blev i stigende grad taget op af de øvrige borgerlige partier, der også blev stærkt inspireret af nyliberalistiske strømninger i USA og Storbritannien.

Individualismen, den indbyrdes konkurrence og friheden for den enkelte til at berige sig på andres eller samfundets bekostning blev i løbet af kort tid god tone i store dele af offentligheden. Disse liberalistiske holdninger sivede også ind hos lønmodtagerne, og de blev udnyttet til nålestiksaktioner mod fagbevægelsens enhed fra såkaldte "Frie Fagforeninger" og fra det ellers næsten helt hensøvede Kristeligt Dansk Fællesforbund. Den bitre HT-konflikt i 1984 var et eksempel på en sådan aktion.

De borgerlige partier, der i vekslende konstellationer regerede under ledelse af Poul Schlüter fra 1982 og ti år frem, udnyttede holdningsskiftet i befolkningen

Foto: Jørgen Schytte, BAM

"Kvinder kan det hele". Selv om det fortsat går langsomt på nogle områder, trænger kvinder ind på flere og flere områder, der tidligere var forbeholdt mænd. Men kvinderne er stadig blandt de lavest lønnede.

til at iværksætte en såkaldt genopretningspolitik. Omkostningerne ved denne politik blev betalt af lønmodtagerne gennem løntilbageholdenhed og sociale nedskæringer.

I forbindelse med overenskomstfornyelserne i 1985 eksploderede arbejdsmarkedet. Et sammenbrud i forligsinstitutionen og et efterfølgende forslag om indgreb fra regeringens og Folketingets side førte til de såkaldte påskeuroligheder. Igennem en tre uger lang periode blev den opsparede utilfredshed med den borgerlige politik udløst i strejker, blokader og politiske demonstrationer fra alle grupper i fagbevægelsen. Privat og ikke mindst offentligt ansatte aktionerede i et omfang, som ikke var set lignende siden 2. verdenskrig.

De efterfølgende overenskomstsituationer blev imidlertid mere fredelige. LO indledte et kursskifte, hvor de gik i realitetsforhandlinger med den borgerlige regering, og i 1987 indgik arbejdsmarkedets parter en fireårig overenskomst med mulighed for forhandling hvert år og med en aftale om nedsat arbejdstid til 37 timer gældende fra 1990.

Omkring 1990 skete der desuden et gennembrud på pensionsområdet. I 1989 etablerede man først pensionsordninger for samtlige grupper i den offentlige sektor, og i 1991 blev der indgået en aftale om en generel arbejdsmarkedspension på det private område med ikrafttræden fra januar 1993. Det skulle vise sig at være en uhyre fremsynet beslutning, der på længere sigt giver lønarbejderne en væsentlig forbedret stilling som pensionister.

Nye internationale rammevilkår for fagbevægelsen

Den danske fagbevægelse har siden 1980'erne stået over for store udfordringer, og de bliver næppe mindre i de kommende år. Opgaverne kommer fra mange kanter, fra de store omstruktureringer i den internationale økonomi og det internationale politiske system, fra den indre danske politisk-økonomiske udvikling og internt fra fagbevægelsens medlemmer.

Omkring 1980 indledtes de økonomiske, sociale og politisk-ideologiske processer, der i dag sammenfattes under overskriften "globalisering". Kapitalismen har altid haft en iboende tendens til at fungere internationalt, og der har i mange år eksisteret multinationale selskaber, der agerer på tværs af nationalstatslige grænser. Men i de seneste årtier er denne tendens blevet mangefold forstærket. Det er vanskeligt at give en enkel definition af globaliseringen, men den handler grundlæggende om en stadig hastigere udvikling, hvor kapital, arbejdskraft og varer bevæger sig frit på et marked, der i princippet er uden grænser. Det handler om en ny fase i kapitalismen, hvor konkurrencen ikke primært foregår mellem virksomheder inden for den enkelte stats rammer, men mellem virksomheder, der arbejder uden hensyn til nationale grænser, der hvor de finder den billigste arbejdskraft og de mest konkurrencefremmende produktionsbetingelser. Globaliseringen kommer derfor også til at handle om de enkelte staters evne og vilje til at udvikle så gunstige konkurrencebetingelser

som muligt. Og det bliver i høj grad et anliggende for lønmodtagere og faglige organisationer i de enkelte lande. Presset kommer til at ligge på blandt andet fagbevægelserne og deres medlemmer med krav om løntilbageholdenhed og beskæring af sociale goder. Dereguleringen af finansmarkederne har ført til voldsomme udsving i den internationale økonomi, med buldrende højkonjunkturer, der afløses af dybtgående kriser, som har hærget i de seneste årtier med alvorlige virkninger for høj og lav. Ved siden af disse konjunkturbevægelser er der mere permanente træk ved globaliseringen, der berører lønmodtagernes dagligdag i vores del af verden.

Den alvorligste virkning har været udflytning af produktionsvirksomheder inden for næsten alle brancher til lande og regioner med lavere produktionsomkostninger, hvilket især vil sige lavere lønninger. Det begyndte med tekstil- og skotøjsvirksomhederne, der i løbet af ganske få år forsvandt fra Danmark til i første omgang Syd- og Østeuropa og senere til det fjerne Østen. Ofte forblev design og planlægning i Danmark, men masseproduktionen forsvandt. Så fulgte skibsværfterne, der både i henseende til avanceret produktion og til deres rolle som kerneområder i det faglige organisationsmønster havde været spydspidser i dansk økonomi. Skibsbyggeriet flyttede til det fjerne Østen, hvis billige arbejdskraft ingen dansk virksomhed har kunnet konkurrere med. Fra slutnin-

Mobiltelefon-fabrikken Flextronics i Pandrup i Nordjylland. I januar 2004 fyrede virksomheden 600 medarbejdere, fordi man besluttede at flytte produktionen til Ungarn og andre lavtlønslande. Virksomheden blev dermed et konkret eksempel på de store udfordringer, som globaliseringen stiller fagbevægelsen overfor.

Foto: Henning Bagger, Scanpix

gen af 1990'erne har det vist sig, at det ikke blot er de tunge produktionsområder, der flyttes ud, men også IT-opgaver, administration og serviceløsninger. Dele af den offentlige sektor, der hidtil har været rene nationale anliggender bliver nu også underkastet international konkurrence, udlicitering og "outsourcing", som det har været tilfældet med post-, transport- og kommunikationssektorerne. Der er så godt som ingen branche, der i dag kan vide sig sikker i den buldrende internationale konkurrence.

Det globale økonomiske tyngdepunkt er gradvis ved at blive flyttet fra Vesteuropa og USA til Japan og de såkaldte BRIKS-lande (Brasilien, Rusland, Indien, Kina og Sydafrika), hvor navnlig Kinas økonomi og konkurrenceevne synes at rumme ubegrænsede ressourcer.

Mange store danske virksomheder er blevet overtaget af internationale kapitalgrupper, som opererer uden hensyn til de nationale interesser for slet ikke at tale om de nationale fagbevægelser. Produktions- og administrationsopgaver bliver "outsourcet", sendt til centre langt fra det danske arbejdsmarked. Dertil kommer, at udlicitering og privatisering af opgaver inden for den offentlige sektor muliggør, at udenlandske virksomheder trænger ind på dette arbejdsmarked, der hidtil har været forbeholdt dansk arbejdskraft. Igennem de seneste år er titusindvis af danske arbejdspladser forsvundet til fordel for arbejdere i Østeuropa og BRIKS-landene.

Ved siden af denne overordnede tendens har en serie andre politisk-økonomiske begivenheder og beslutninger bidraget til at skabe nye vilkår for den danske

Globale virksomheder flytter servicefunktioner til lande, hvor omkostningerne er lavere, ofte Indien og Filippinerne. Her yder medarbejdere på et call center i Bangalore, Indien support til kunder i USA og Europa.

fagbevægelse. Lige siden oprettelsen af de europæiske samarbejdsinstitutioner og Danmarks medlemskab af EF, (fra 1993 EU) har holdningen til disse været et stort problem for fagbevægelsen. Ledelsen af LO og de fleste fagforbund har gennem årene støttet den fortsatte europæiske integration, men blandt medlemmerne har der været dyb splittelse. Hver eneste af de mange folkeafstemninger, der har været afholdt om forholdet til det europæiske samarbejde har afdækket en kløft mellem tilhængere og modstandere blandt fagbevægelsens medlemmer. Ved afstemningen i 1986 om Amsterdam-traktaten var der et beskedent flertal af ja-stemmer, mens der ved den seneste afstemning i 2000 om tilslutning til Euro-Zonen var et flertal af LO's medlemmer, der stemte nej trods ledelsens opfordring til at stemme ja. Med Amsterdam-traktatens ikrafttræden i 1987 etablerede man Det Indre Marked, der i princippet indebar åbne grænser inden for EF/EU for udveksling af varer og arbejdskraft. Det blev fulgt op af Schengen-aftalen, der betyder, at borgere fra de tilsluttede og uden paskontrol lande frit kan passere grænserne. Danmark tiltrådte aftalen i 1996, og den blev almen gyldig inden for EU i 2004.

Både Det indre Marked og Schengen-aftalen har haft kolossal betydning for lønarbejdernes muligheder for at tage arbejde i andre lande end deres eget hjemland. Det har især fået betydning efter den store udvidelse

i antallet af EU's medlemslande til 27. Optagelsen af nye medlemsstater fulgte efter opløsningen af det kommunistiske regime i Sovjet-Unionen og frigørelsen af de Central- og Østeuropæiske lande fra den sovjetiske dominans omkring 1990. I de første år efter disse store omvæltninger var der en udbredt tro på, at disse lande ville udvikle sig til bæredygtige demokratier af den vesteuropæiske type og på, at man i disse lande ville være i stand til at opbygge stærke demokratiske fagbevægelser. De nordiske landes landsorganisationer gjorde en stor indsats for bistå i denne opbygning, hvis resultater dog ikke ganske har levet op til de oprindelige forventninger. Det har blandt andet betydet, at mange lønarbejdere i disse lande ikke har organisationer, der kan varetage deres økonomiske og sociale interesser. Mange af landene er udpræget lavtlønsområder og har svagt udviklede velfærdsordninger, hvilket tilskynder arbejderne til at vandre til lande med bedre lønvilkår, hvor de ofte søger arbejde uden for overenskomsterne, til lavere løn og uden de sociale goder, som fagbevægelsen har tilkæmpet sig. I denne trafik bliver de godt hjulpet på vej af ryggesløse arbejdsgivere og enkelte private borgere, som ikke har noget imod at undergrave det veletablerede overenskomstssystem.

I god overensstemmelse med LO's og de store forbunds positive holdning til det europæiske samarbejde har man i alle årene arbejdet aktivt for at påvirke behandlingen af faglige problemer inden for EF/EU. Det sker dels på det hjemlige plan gennem kontakt til Folketingets Europaudvalg, der forbereder danske forhandlere stillingtagen til EU-sager, dels gennem samarbejdet inden for Den Europæiske Faglige Samarbejdsorganisation (EFS) og endelig gennem arbejdet i det kontor i Bruxelles, som LO oprettede i 1996. I 2006 deltog LO i dannelsen af en ny international faglig sammenslutning (IFS), som er tænkt som en slagkraftig tværnational organisation, der offensivt kan møde de opgaver, som globaliseringen stiller arbejderne overfor overalt i verden. Arbejdstagernes sociale rettigheder og sikring af arbejdsmiljøet på tværs af grænserne er blevet et centralt arbejdsfelt i de senere år med de stadig stærkere vandringer af arbejdskraft. Der er fortsat store problemer med at oparbejde en europæisk faglig politisk enhed på

Foto: Erik Luntang, Scanpix

Åbningen af LO's kontor i Bruxelles i 1996, der tydeligt illustrerede, hvor vigtig EU var blevet for den danske fagbevægelse i takt med gennemførelsen af det indre marked og den sociale dimension. Forrest ses Emilio Gabaglio, generalsekretær for den Europæiske Faglige Sammenslutning (EFS), og bag ham ses bl.a. LO-sekretær Ib Wistisen.

tværs af historiske og aktuelle forskelle af både økonomisk, faglig og politisk art, og navnlig i krisetider er der en tilbøjelighed til at varetage rent nationale interesser.

Det store spørgsmål for den danske – og for så vidt hele den nordiske fagbevægelse – har været og er, om det inden for EF/EU's arbejdsmarkedspolitiske rammer er muligt at opretholde og videreudvikle den danske model for et selvstændigt fungerende arbejdsmarked baseret på et frit aftalesystem, eller om det gradvis vil blive underlagt de principper for lovregulering, der gælder i de fleste lande inden for EU. Hidtil er det lykkedes at bevare selvstændigheden i en form, hvor det er arbejdsmarkedets parter, der implementerer de mange direktiver fra EU, eventuelt i samarbejde med regering og Folketing. Men en række sager har vist, hvor vanskeligt det kan blive, fx direktivet om deltidsarbejde og den omstridte dom i 2006, hvor EF-domstolen nedlagde forbud mod eksklusivaftaler.

Den danske arbejdsmarkedsmodel har dog også vist sig på nogle områder at

være et forbillede for (nogle lande i) EU. Fra omkring 2000 blev begrebet "flexicurity" et kodeord og en retningsgiver for arbejdsmarkedspolitikken i en lang række europæiske lande og er efterhånden gjort til fælles målsætning i EU. Begrebet dækker over de særlige kendetegn ved det danske arbejdsmarked, der forener fleksibilitet med social sikkerhed. Flexibiliteten ligger i arbejdsgivernes mulighed for hurtigt at ansætte medarbejdere og uden store omkostninger eller lange varsler at afskedige medarbejdere. Til gengæld er disse gennem a-kasse systemet og de omfattende velfærdsordninger sikret en nogenlunde acceptabel tilværelse, hvor de ikke behøver at gå fra hus og hjem i tilfælde af en afskedigelse. Flexicurity har rødder helt tilbage til Septemberforliget i 1899 og den første lov og arbejdsløshedsunderstøttelse fra 1907. Men begrebet fik fra 1990'erne en yderligere dimension i kraft af den aktive arbejdsmarkedspolitik, som den socialdemokratisk-radikale regering gennemførte. Der er således tale om en såkaldt "gylden trekant" af fleksibilitet, social sikkerhed og aktiv arbejdsmarkedspolitik, der fungerer som en slags uskreven kontrakt mellem regeringen og arbejdsmarkedets parter, og som kun fungerer med alle tre parters tilslutning. Fordele ved denne model har fået stor opmærksomhed i EU's institutioner og i de fleste medlemslande.

Spørgsmålet er dog, om den dansk-nordiske model kan overleve i en globaliseret kapitalisme. På mange måder er EU's medlemslande underkastet de samme vilkår og det samme pres fra de fremadstormende ikke-europæiske økonomier med udflytning af arbejdspladser til fjerne lande med lavere produktionsomkostninger. Det bliver et fælles problem, hvorledes fagbevægelsen i de enkelte lande og på EU-plan skal forholde sig til denne udvikling. Den danske arbejdsmarkedsmodel er udviklet gennem mere end 100 år i en national ramme. Det vil kræve megen energi og social fantasi at udstikke fagbevægelsens strategier under disse nye vilkår. I 2008 oprettede LO International Afdeling, der samler alle internationale og europæiske politikområder, og som skal samordne LO's indsats på disse felter. Både arbejdet med Lissabontraktaten og nogle domme afsagt af EF-Domstolen har vist nødvendigheden af årvågenhed over for udviklingen i EU og koordinering af fagbevægelsens politik. LO's primære målsætning er at hindre, at aftalesystemet og de grundlæggende faglige rettigheder undergraves af reglerne om den frie bevægelighed inden for det indre marked.

Med vedtagelsen af EU-strategien "Ud i Europa" i 2009 lagde LO's hovedbestyrelse retningslinjerne for vægtning og varetagelse af de enkelte europæiske indsatsområder for lønmodtagerne i Danmark og de øvrige 26 medlemslande. De europæiske fagbevægelser står over for (mindst) tre store opgaver, globaliseringen, den demografiske udvikling og den aktuelle dybe økonomiske krise, der overalt forstærker presset på lønmodtagerne og deres organisationer.

Den aktuelle globale økonomiske krise, forstærker presset på lønmodtagerne og deres organisationer.

Opbrud i organisations- og forhandlingsformer

Fra begyndelsen af 1970'erne var fagbevægelsens organisatoriske opbygning et stadig tilbagevendende diskussionstema på LO's kongresser og i de enkelte forbund. Den økonomiske og teknologiske udvikling, nye virksomhedsstrukturer og nye organisationsformer på arbejdsgiversiden var alt sammen elementer, der gjorde det nødvendigt for fagbevægelsen at ændre de organisationsformer, der havde været gældende i næsten 100 år. Den indre debat afdækkede imidlertid mange af de gamle modsætninger mellem de faglærtes, de ikke-faglærtes og kvindernes interesser, og den blotlagde også nye stridigheder om organisationsdækningen mellem de forskellige brancherområder.

Benny Andersen og Poul Dissing modtager LO's kulturpris i 1985 af den daværende formand Knud Christensen. Kulturprisen blev indstiftet i 1979 og er siden hvert år blevet uddelt til personer inden for et bredt felt af det danske kulturliv.

Trods mange udvalg og forslag nåede man aldrig til enighed, og de organisatoriske ændringer udkrystalliserede sig igennem 1990'erne og begyndelsen af det nye århundrede. I stedet for store dramatiske beslutninger udviklede strukturen sig nærmest ad "naturlig" vej. En række mindre forbund blev lagt sammen eller optaget i større forbund. Det hele kulminerede foreløbigt i 2005 med sammenslutningen af SID og KAD i 3F, Fagligt Fælles Forbund, i hvilket en række mindre forbund har fået optagelse. På tværs

af forbundene blev der med en række mellemstationer efterhånden opbygget fem karteller: Bygge-, Anlægs- og Trækartellet (BAT), Centralorganisationen af Industriansatte i Danmark (CO-Industri), Grafisk Industri- og Mediekartel (GIMK), Handels-, Transport- og Servicekartellet (HTS), Offentligt Ansattes Organisationer (OAO), der er en fusion af Det Kommunale Kartel (DKK) og Statsansattes Kartel (StK), hvori også indgår en række faglige organisationer, der ikke er medlemmer af LO. Kartellerne har overta-

I den dramatiske påske i 1985 var titusinder på gaden i demonstrationer mod indgreb i overenskomstforløbet fra regeringens og Folketingets side. Kritikken havde også bud til toppen af fagbevægelsen. Ikke mindst de offentligt ansatte markerede deres utilfredshed.

get forhandlingsretten i forbindelse med indgåelse af de overenskomstmæssige aftaler på det store arbejdsmarked.

De brancherettede aktiviteter blev overført til kartellerne, som også overtog forvaltningen af samarbejdsaftalerne med arbejdsgiverorganisationerne herunder de kommunale og statslige forhandlingsparter. Sideløbende blev betydelige dele af LO's økonomi overført til kartellerne, og LO's arbejdsområde blev indskrænket til de tværgående opgaver – herunder varetagelsen af forholdet til det politiske system, til andre hovedorganisationer samt til de internationale hovedorganisationer. En væsentlig del af relationerne til EU-systemet varetages også fortsat af LO.

Strukturaendringerne hos begge parter på arbejdsmarkedet har haft væsentlige virkninger for forhandlings-systemet i forbindelse med indgåelse af de kollektive overenskomster. Hovedtendensen har været en udvikling, der er blevet kaldt "centraliseret decentralisering". Den betyder i praksis, at man på den ene side opretholder det tætte centrale forhandlingsforløb mellem de overordnede forhandlingsberettigede organisationer, hvilket vil sige kartellerne. Men at man samtidig på den anden side henlægger en væsentlig del af beslutningerne vedrørende løn og arbejdsforhold til de enkelte afdelinger og virksomheder.

Der var igennem 1990'erne mange varianter i overenskomstforløbene, men de fleste blev gennemført forholdsvis uddramatisk. I 1998 blev overenskomstforslaget imidlertid forkastet af et flertal af medlemmerne, bl.a. fordi det ikke tilgodeså et udbredt ønske om mere fritid. Først da der fra politisk side blev tilføjet nogle forbedringer kunne forslaget vedtages. En medvirkende årsag til forkastelsen var også en ændring af forligsmandsloven fra 1997, der indebar en demokratisering af afstemningsproceduren.

De politiske og økonomiske vilkår for fagbevægelsens virke blev lettere fra begyndelsen af 1990'erne. Dels skabte en kombination af økonomisk opsving og en energisk indsats fra den socialdemokratisk-radikale regerings side mulighed for at nedbringe arbejdsløsheden væsentligt, hvilket betød, at ikke mindst de yngre lønarbejdere fik bedre muligheder på arbejdsmarkedet, end det havde været tilfældet i mange år. Og dels betød dannelsen af en socialdemokratisk le-

Foto: Claus Fisker, Scanpix

Privatisering og udlicitering har været årsag til mange konflikter på arbejdsmarkedet.

Et af de mest dramatiske eksempler er Ribus-konflikten, der brød ud i 1995, efter at det private selskab Ribus havde overtaget busdriften i Esbjerg. En stribe retssager fulgte i kølvandet på konflikten.

det regering i 1993 naturligt nok et forbedret forhold mellem fagbevægelsen og det politiske system.

Den nye regering gennemførte en række omfattende reformer – bl.a. i forhold til oprettelsen af orlovsordninger på arbejdsmarkedet – der blev meget positivt modtaget af fagbevægelsens medlemmer. Ønsket om en aktiv arbejdsmarkedspolitik blev udmøntet i en stor arbejdsmarkedsreform i 1995, der bl.a. gjorde op med den passive udbetaling af dagpenge og i stedet iværksatte et aktiveringsprogram i forhold til de arbejdsløse. En del af finansieringen til dette blev fundet gennem arbejdsmarkedsbidrag, der blev indført som et nyt element i skattesystemet.

Der blev også gennemført en voksen- og efteruddannelsesreform, der skulle øge mobiliteten på arbejdsmarkedet, og regeringen igangsatte endvidere en række programmer, der skulle fremme integrationen af de marginaliserede grupper på arbejdsmarkedet. Også LO gik aktivt ind i opgaven med at skabe et rummeligt arbejdsmarked, der også har plads til de ressourcetsvage på arbejdspladserne.

Samlet set var reformerne i 1990'erne udtryk for et vigtigt sporskifte i velfærdspolitikken. Den blev nu i højere grad end tidligere koblet sammen med arbejdsmarkedspolitikken, en tendens som blev kraftigt forstærket efter den borgerlige VK-regerings

tiltrædelse i 2001. Arbejdet blev nøglebegrebet i velfærds- og arbejdsmarkedspolitikken. Formålet med reformerne har været at bringe så mange som muligt ud på arbejdsmarkedet med tilstrækkelige kvalifikationer. Altsammen for at styrke landets konkurrenceevne på det globaliserede arbejdsmarked. En hel række af velfærds- og arbejdsmarkedskommissioner har i det seneste par årtier peget på de problematiske tendenser i befolkningsudviklingen, hvor et stadig lavere antal erhvervsaktive skal forsørge en voksende andel af borgere uden for arbejdsmarkedet. En væsentlig del af den førte social- og arbejdsmarkedspolitikken har til formål at imødegå disse problemer. Det er oplagt, at fagbevægelsen får en central rolle i denne politik og såvel LO som forbundene har da også været engageret i såvel kommissioner som den offentlige debat.

En ny fagbevægelse

LO har i mange år satset på at styrke medlemmerne i deres arbejdssituation. Nye produktionsmetoder, nye brancher og hårdere arbejdstempo slider på arbejdskraften. Allerede i 1991 gik LO ind i projektet "Det Udviklende Arbejde" (DUA), og det står fortsat som et redskab til at styrke medlemmerne både arbejdsmæssigt og personligt. Ligeledes har fagbevægelsen engageret sig i indsatsen mod det "ensidigt gentagne arbejde". En forbedring af arbejdsmiljøet er konstant i fokus, og i 1997 gennemførte Folketinget en omfattende reform af arbejdsmiljølovgivningen. Indsatsen risikerer imidlertid at blive svækket på grund af den nedprioritering, som VK-regeringen siden 2003 har gennemført i forhold til tilsyn af virksomheder.

Fagbevægelsen er sammen med DA gået meget aktivt ind i udviklingen af voksen- og efteruddannelsessystemet, og i 2000-2001 gennemførtes en omfattende reform, der skulle styrke lønmodtagernes faglige, sociale og demokratiske kompetencer. "Livslang læring" er i dag kodeordet for fagbevægelsens ønsker til uddannelsessystemet.

Udviklingen af "det rummelige arbejdsmarked" blev fra slutningen af 1990'erne en vigtig del af den samlede velfærds- og arbejdsmarkedspolitik. I 1998 blev arbejdsmarkedsreformens tredje fase gennemført, og den indebar en skærpet indsats for at bringe ledige i arbejde så hurtigt som muligt – bl.a. gennem udvikling af handlingsplaner og en målrettet uddannelsesindsats. Reformen var i særlig grad rettet mod at hjælpe de unge og de svagest stillede på arbejdsmarkedet. Men i de allerseneste år er målsætningen om en generel kompetenceudvikling imidlertid blevet undergravet af den borgerlige regerings modsætningsfyldte politik på disse områder. På den ene side lyder det ustandselig, at de ledige skal uddanne sig. På den anden side gennemføres klare forringelser af mulighederne for at få en relevant uddannelse, og i de seneste år har hele beskæftigelsespolitikken været ved at drukne i kontrol, bureaukrati og helt meningsløse kurser. Dertil kommer, at regeringen har flyttet rundt på de instanser, der er ansvarlige for beskæftigelsespolitikken.

Omkring årtusindeskiftet blev begrebet "Livslang læring" nøgleordet for fagbevægelsens uddannelsespolitik, der skulle styrke lønmodtagernes faglige, sociale og demokratiske kompetencer.

Begeistrede berlinere ved Berlinmurens fald den 10. november 1989. Muren delte byen under den kolde krig. Med åbningen af Østeuropa opstod der også en helt ny arbejdsplads for den danske fagbevægelse - bl.a. i forhold til opbygningen af nye og frie fagforeninger i de tidligere kommunistiske lande.

Foto: DPA / Polfoto

I naturlig forlængelse af ideen om det rummelige arbejdsmarked har fagbevægelsen engageret sig i integrationen af flygtninge og indvandrere. Arbejdsløsheden blandt disse grupper er markant højere end blandt lønmodtagerne som helhed, og navnlig første generation blandt indvandrerkvinderne har vist sig overordentligt vanskelige at integrere i arbejdslivet. LO og DA indgik derfor i januar 2002 en aftale om at fremme integrationen, så man bedre kunne sikre udnyttelse af flygtninges og indvandre- res "medbragte formelle og reelle kompetencer". Der skal overvindes mange fordomme og sprogbarrierer, men parterne har forpligtet sig til at gøre en målrettet indsats ude på de enkelte arbejdspladser. Det ser ud til, at disse bestræbelser bærer frugt, idet anden generation blandt indvandrerkvinderne nu opnår et uddannelsesniveau på linje med de etniske danskere, og deres erhvervsfrekvens er stigende. Mange forudser, at der inden for en overskuelig årrække vil mangle arbejdskraft, og set i et længere velfærds- perspektiv handler det derfor også om at integrere så mange som muligt i de erhvervsaktives rækker.

En sådan decentral indsats for at fremme integrationen er imidlertid ikke uden problemer. Der har i mange år hersket betydelige fordomme og barrierer blandt både arbejdsgivere og ansatte, der kunne bremse denne indsats. Alle undersøgelser viser, at store dele af fagbevægelsens medlemmer har delt den skepsis og de negative holdninger til flygtninge og indvandrere, der siden vedtagelsen af den liberale udlændingelov i 1983 har markeret sig stadig stærkere både i den brede offentlige debat og i det politiske system. Men de fleste erfaringer fra det virkelige liv peger på, at der i det konkrete møde på en arbejds- plads mellem folk fra forskellige kulturer hurtigt opstår en gensidig forståelse og tolerance. Igennem det seneste tiår har LO indgået en række trepartsaf- taler med DA og regeringen om integration med det formål at bekæmpe diskrimination, sikre en større erhvervsdeltagelse af personer med anden etnisk bag- grund, forbedre uddannelsesniveauet blandt etniske minoriteter og styrke organiseringen af etniske mi-

Integrationen af etniske minoriteter har udviklet sig til at være et af de vigtigste samfundsspørgsmål i Danmark i starten af det 21. århundrede. Fagbevægelsen har – bl.a. sammen med arbejdsgiver- organisationerne – engageret sig i problemstillingen, og der er således sat mange initiativer i gang for at skabe et mere rummeligt arbejdsmarked.

Foto: Bax Lindhardt, Scanpix

noriteter og deres efterkommere. For at fremme disse målsætninger etablerede LO i 2009 Fagbevægelsens Integrationsforum.

Ledelse, medlemmer og holdninger

I takt med de store forandringer i de internationale po- litisk-økonomiske forhold kunne man fra omkring 1980 iagttage nogle opbrud i holdninger og værdier blandt fagbevægelsens medlemmer. Det så ud til, at velfærds- statens bestræbelser på et tilvejebringe social tryghed for det enkelte individ i stedet for at skabe solidaritet gjorde mange til individualister med et noget køligt forhold til arbejderbevægelsens klassiske værdier. Det gav sig sære udslag i opsigtsvækkende strejkebryderi og især i en betydelig fremgang for gamle og nye "gule" fagforeninger, der fiskede blandt ideologisk usikre løn- arbejdere. Samtidig bredte der sig blandt unge nyttil- komne på arbejdsmarkedet en opfattelse af, at faglig organisering var overflødig. På linje med den økono- miske liberalisering og nyliberale politiske holdninger blev disse tendenser en vigtig udfordring for fagbevægelsen. Man måtte sætte ind for at sikre den indre solidaritet.

For at kunne gøre dette er der siden 1990 iværksat en række undersøgelser af medlemmernes selvforståelse, deres holdninger og krav til det faglige og politiske virke. I 1993 gennemførtes en stor medlemsundersøgelse, der blev kaldt APL-projektet (Arbejdsliv og Politik set i et Lønmodtagerperspektiv). Undersøgelsen viste, at der er meget store forskelle blandt medlemmerne med hensyn til både menneskelige, sociale og politiske værdier. Den gav samtidig en hård kritik af de interne forhold i fagbevægelsen: Afstanden mellem ledelse og medlemmer var alt for stor, kommunikationsvejene alt for lange, og fagbevægelsen manglede evne til dialog og til at varetage den enkeltes ønsker og behov.

Den tidligere tætte sammenhæng mellem den samlede arbejderbevægelses værdier og medlemmernes holdninger var ikke længere en given sag. APL-undersøgelsen og analyser af valgene til Folketing og kommuner gennem de seneste ti år viste også, at man blandt LO-forbundenes medlemmer kan finde stort set alle de politiske standpunkter, der er repræsenteret på den politiske arena. Samtidig var det kun få, der kunne se fordelene ved de 100 år gamle formaliserede forbindelser mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen.

Den ti år lange borgerlige regeringsperiode fra 1982 til 1993 under ledelse af Poul Schlüter placerede fag-

bevægelsen i en vanskelig politisk situation, og i 1987 udsendte LO sammen med arbejdsgiverorganisationerne og regeringen en fælleserklæring, hvori man forpligtede sig til ansvarlighed over for den samlede økonomiske situation ved indgåelse af overenskomster og andre aftaler. Denne erklæring blev på sin vis indledningen til større politisk uafhængighed af Socialdemokratiet.

Set i sammenhæng med medlemsundersøgelsen blev det derfor betragtet som en logisk og nødvendig beslutning, da LO i 1995 ophævede de mere end 100 år gamle organisatoriske bånd mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen og erstattede den gensidige repræsentation i de ledende organer med mere uformelle kontaktveje. For mange i den samlede arbejderbevægelse blev dette skridt opfattet som en smertelig beslutning. Det var mere end blot en formel forbindelse, der blev kappet. Det blev betragtet som enden på et politisk og ideologisk fællesskab, der gennem hele 1900-tallet havde skabt store resultater. Og det var usikkert, om man faktisk ville få gavn af denne beslutning – både i forhold til medlemmerne og det politiske system.

Fagbevægelsen markerede siden, at den i forhold til det politiske system stod frit, og at den ønskede at påvirke de politiske beslutninger gennem kontakter til politiske partier over hele det politiske spektrum, lige-

som LO har markeret sine standpunkter gennem aktiv deltagelse i en række kommissioner om velfærdsstatens fremtid, om arbejdsmarkedet og om lønforholdene. Handlefriheden blev

betraktet som nødvendig for fagbevægelsen under den VK-regering, der med parlamentarisk støtte fra Dansk Folkeparti tiltrådte i slutningen af 2001. Dette nye flertal i Folketinget var ikke mindst baseret på en massiv bevægelse blandt LO-medlemmerne hen imod de borgerlige partier. Samtidig forsøgte Dansk Folkeparti i en periode på en række områder at markedsføre standpunkter, der lå tæt op ad fagbevægelsens.

På LO's kongres i 1995 blev det besluttet at ophæve de mere end 100 år gamle formelle og organisatoriske bånd mellem fagbevægelsen og Socialdemokratiet. Det forhindrede dog ikke statsminister og formand for Socialdemokratiet, Poul Nyrup Rasmussen, i at tale til forsamlingen.

Udviklingen har flere mulige forklaringer. Der er f.eks. blandt fagbevægelsens medlemmer i dag en markant stærkere interesse for den enkeltes vilkår i arbejds- og privatlivet og et ønske om at styre sit eget liv. Derfor fremstår borgerlige budskaber som "mennesket mod systemet" eller "valgfrihed" umiddelbart som positive værdier, og det er holdninger, som fagbevægelsen nødvendigvis må tage hensyn til, hvis den fortsat skal være den ledende kraft for danske lønmodtagere.

På den fagpolitiske arena har det fra begyndelsen af 1990'erne været kendetegnende, at den tidligere højt profilerede opposition til venstre for de socialdemokratiske orienterede ledelser i fagforeninger og fagforbund stort set er forsvundet. Den politiske front er flyttet til højre. Med venstrefløjens forsvinden har fagbevægelsen mistet en permanent kritisk røst, og samtidig er mange aktive med et højt aktivitetsniveau og et ægte engagement i fagbevægelsens kollektive projekt forsvundet.

Til gengæld har den borgerlige politik i de senere år i stigende grad har rettet sig mod en forringelse af lønmodtagernes rettigheder og indvundne sociale goder. Der er gennemført ganske radikale indgreb, f.eks. med halvering af dagpengeperioden i 2010 og med en såkaldt tilbagetrækningsreform i 2011, der har til hensigt at fjerne lønmodtagernes ret til efterløn. De mange indgreb begrundes med behovet for begrænse gældsætning og for at styrke Danmark som konkurrencestat på den globale scene. Men det har været karakteristisk, at byrderne ved disse økonomiske indgreb udelukkende bæres af lønmodtagerne.

Det politiske pres på fagbevægelsen og en ti år lang oppositionsperiode for Socialdemokratiet har i de senere år ført til et fornyet tættere forhold mellem de to parter, nu også med SF som deltager i en fælles politikudvikling på centrale politisk-økonomiske områder. LO-fagbevægelsen har i de senere år engageret sig langt stærkere i de politiske processer end det har været tilfældet i en lang periode.

Foto: Nils Melvang, Scanpix

LO's 100 års jubilæum i 1998 blev fejret over hele landet med en lang række politiske og kulturelle arrangementer. På billedet ses tidligere statsminister Anker Jørgensen, der taler ved et arrangement på Nytorv i København.

Tillidsrepræsentanter og medlemmer: nye udfordringer

LO fejrede sit 100 års jubilæum i 1998 med mange faglige og kulturelle aktiviteter over det ganske land. I samme anledning var 1998 gjort til "nationalt tillidsmandsår", hvor man iværksatte en stor undersøgelse af tillidsrepræsentanternes rolle og forståelse af deres arbejde. Undersøgelsen blev fulgt af en ny, der blev gennemført 2009-10. Begge var anlagt, således at de indfangede et bredt spektrum af tillidsrepræsentanternes virkelighed. De omkring 20.000 tillidsrepræsentanter udgør fagbevægelsens og den danske models rygrad. De er nøglepersoner i varetagelsen af deres kollegers interesser over for virksomhedernes ledelse; de udfylder de lokale rammer inden for de overordnede kollektive overenskomster; formidler et godt forhold mellem kollegerne indbyrdes; de er bindeleddet mellem de faglige organisationer og medlemmerne på gulvet, og de

er sparringspartnere for ledelsen. Endelig har de i de senere år fået en særdeles vigtig opgave med at fastholde og udbygge organisationsprocenter blandt lønmodtagerne.

Undersøgelserne viser, at tillidsrepræsentanterne i fremtiden i endnu højere grad end tidligere vil blive nøglepersoner i forholdet mellem medlemmerne indbyrdes, mellem fagbevægelsens ledelse og medlemmerne og mellem virksomhedsledelsen og medlemmerne. Håndtering af konflikter i dagligdagen på virksomhederne tilfører tillidsrepræsentanternes rolle nye dimensioner.

Ikke mindst de overenskomster, der gennem de seneste ti år i stigende grad har lagt forhandlingerne om den enkeltes løn ud til det yderste led på arbejdspladserne både i den private og den offentlige sektor, giver tillidsrepræsentanterne nye og krævende opgaver. En del af disse nye opgaver ligger tæt på traditionelle mellemlederfunktioner - f.eks. i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdet og vurdering af forholdet mellem arbejde og løn. For at tillidsrepræsentanterne kan varetage disse opgaver har der været brug for en stadig styrkelse af tillidsmandsuddannelsen, hvad enten den finder sted i de enkelte forbund eller i det tværfaglige FIU-system.

En sammenligning over tid mellem de to undersøgelser af tillidsrepræsentanternes arbejde og vilkår viste en række positive tendenser. Langt de fleste befinder sig godt i deres virke, er tilfredse med fagforeningens støtte, stadig færre mangler tid til at passe TR-jobbet, og stadig flere føler, at hvervet udvikler dem personligt, flere kommer på TR-kursus, og deres kolleger viser gennemgående stor tilfredshed med deres indsats. På den negative side er der mellem 1998 og 2010 sket en fordob-

ling af TR, som har kolleger fra gule fagforeninger eller som er helt uorganiserede. Der er stadigvæk mange kolleger, som ikke føler deres synspunkter ordentlig repræsenteret, når TR forhandler med ledelsen. Der er gennemgående en betydelig uvidenhed om TR's indsats, ligesom et stort mindretal ikke mener sig ordentlig informeret om lokalaftaler og overenskomster. Men et klart flertal mener, at de ville være dårligere stillet uden en TR.

Kønsfordelingen blandt tillidsrepræsentanterne svarer omtrent til medlemsfordelingen, og politisk befinder de sig markant til venstre, idet 83 pct. stemmer på S, SF eller Enhedslisten. Et af de mest iøjnefaldende problemer er det hastigt voksende antal kolleger, der enten er organiseret i gule fagforeninger eller helt uorganiserede. For TR rejser disse spørgsmålet, om de skal varetage disse kollegers interesser eller lade dem sejle deres egen sø.

Dilemmaet er for så vidt en afspejling af hovedtendensen i medlemsudviklingen i LO og tilsluttede forbund. Der er siden 2000 sket et dramatisk fald i antallet af organiserede i LO-fagbevægelsen. Som helhed er der sket et lille fald i den samlede organisationsgrad blandt alle lønmodtagere. Men det er gået hårdest ud over LO, som har mistet hen ved en tredjedel af medlemmerne, mens f.eks. FTF har stabiliseret medlemstallet, og AC har haft en mindre tilbagegang. Til gengæld er de gule – de "ideologisk alternative" – gået stærkt frem, ganske vist på et meget lavere sam-

Foto: Jacob Ernbahn, POLFOTO

I 2008 forberedte LO sig på konflikt med 800 virksomheder over hele landet i et skæbneopgør mod frie fagforeninger. Den traditionelle LO-fagbevægelse mente, at principperne på arbejdsmarkedet var så truede, at LO internt i organisationen ligefrem kaldte det en atomkrig.

let niveau end LO. De gule organiserer nu ca. 10 pct. mens LO organiserer ca. 52 pct. af alle lønmodtagere. Faldet i medlemstal er fordelt stort set ligeligt over alle LO-forbund. Men nedgangen i de store forbund vejer selvsagt tungest. Ved siden af tilbagegangen for forbundene ser man også et markant fald i antallet af medlemmer i a-kasserne, der gennem hele det 20. århundrede har fungeret som en fødekanal for fagforeningerne.

Det er næppe muligt at give entydige forklaringer på den markante hovedtendens. LO har jo gennem alle årene været stort set ene om at være overenskomstbærende og dermed indgå i den danske model. På mange måder er de gule en slags fribyttere, der græsser på fremmed mark og på det grundlag endda kan tilbyde et medlemskab til discount-pris. En del af tabet skyldes uden tvivl netop ideologisk uenighed med LO-fagbevægelsen, en situation som besynderligt nok blev stærkere, da man havde brudt båndene til Socialdemokraterne. Men den generelle liberalistiske og individualistiske tankegang er slået ret kraftigt igennem blandt mange lønmodtagere. Dertil kommer, at mange især unge slet ikke melder sig ind i en fagforening, når de kommer ud på arbejdsmarkedet. De betragter de vundne sociale goder som selvfølgeligheder og ser hen til velfærdsstatens ordninger, hvis de alligevel havner i sociale problemer. Endelig begynder den befolkningsmæssige udvikling at spille en rolle, idet flere og flere ældre forlader arbejdsmarkedet uden at blive afløst af yngre kolleger. Måske bliver afløseren hentet i udlandet.

Foto: Lars Møller, Scanpix

I 1998 stemte et stort flertal af LO's medlemmer nej til et mæglingsforslag, som de fleste af de faglige ledelser ellers havde anbefalet. Dermed blev ca. 400.000 lønmodtagere kastet ud i en storkonflikt, der først blev løst gennem et regeringsindgreb. Indgrebet imødekom til dels ønsket om flere feriedage, men alligevel var utilfredsheden så stor, at der bl.a. blev demonstreret på Christiansborg Slotsplads, som det ses på billedet.

Spændingsforhold mellem ledelse og medlemmer

Der har næsten altid været et indbygget spændingsforhold mellem ledelse og medlemmer, når det gjaldt forhandlinger og afstemninger om overenskomster. Situationen i 1998 er et godt eksempel på sådanne tydelige forståelsesproblemer mellem ledelse og medlemmer. Overenskomstforhandlingerne mandede ud i et mæglingsforslag, som ledelserne anbefalede, men et stort flertal af medlemmerne i blandt andet alle de store forbund forkastede forslaget. Resultatet var en storkonflikt, der omfattede ca. 400.000 medlemmer. Forhandlerne havde klart undervurderet medlemmernes ønsker og forventninger – især i forhold til mere ferie og fritid. Konflikten blev løst gennem et regeringsindgreb, der i en vis udstrækning imødekom ønskerne om flere feriedage. Til gengæld vedtog man i 2000 uden problemer en fire-årig overenskomst, der blandt andet rummede en

sjette ferieuge, højere pensionsbidrag og forbedrede forhold under barsel.

Forhandlings- og aftalesystemet mellem fagbevægelsen og arbejdsgiverne er hele tiden til diskussion. Begge parter har som højeste prioritet en bevarelse af den danske model og den forholdsvis civiliserede måde, hvorpå vi løser problemer på arbejdsmarkedet. Udadtil fremtræder det danske arbejdsmarked således velorganiseret og fredeligt, men i virkeligheden er konfliktniveauet internationalt set ganske højt. Der er løbende mange mindre konflikter rundt om på landets arbejdspladser – til dels forårsaget af det decentrale element i løndannelsen.

Den politiske gren af arbejderbevægelsen bidrog i 1998 også til at blotte nogle forståelseskløfter. Umiddelbart efter valget til Folketinget, der havde sikret den socialdemokratisk-radikale koalition endnu en regeringsperiode, indgik regeringen et forlig om en reform af efterlønsordningen. Den var tænkt som en garanti for ordningens fortsatte eksistens. Den skulle "fremtidssikres". Men forligets indhold vakte en vrede blandt fagbevægelsens medlemmer af hidtil usete dimensioner. For Socialdemokratiet blev det nærmest en politisk katastrofe, fordi reformen blev opfattet som et brud på løfter om ikke at røre ved den populære efterløn og som et svigt i forhold til efter-

Den 6. april 2001 udkom den sidste udgave af dagbladet Aktuelt. Det var ikke alene et stykke dansk arbejderhistorie, der dermed sluttede – det var også verdens ældste arbejderavis, der ophørte med at udkomme. Avisen havde ved lukningen igennem en længere årrække været plaget af faldende oplagstal og dårlig økonomi.

lønnens oprindelige hensigt om at hjælpe dem, der blev slidt ned i arbejdslivet. Håndteringen af efterlønsagen viste om ikke andet, at antennerne i forhold til befolkningen ikke fungerede optimalt.

Det har gennem mange år været en central bestræbelse for fagbevægelsens ledelse at overvinde den kløft mellem ledelsen og medlemmerne, som mange oplever. Det kræver blandt andet velfungerende kommunikationskanaler og en veludviklet mediepolitik. Rygraden i forbindelseslinjerne har altid været de fagblade, som det enkelte forbund udsender til medlemmerne. Med deres samlede oplag på næsten to millioner udgør disse fagblade et af de mest betydningsfulde islat i den danske medieverden, og deres kvalitet i både indhold og ydre fremtræden er blevet meget forbedret gennem de seneste tiår. Med VK-regeringens beslutning i 2003 om at fjerne portostøt-

ten til bl.a. fagblade er der rettet et hårdt slag mod en livsnerve i fagbevægelsens mediepolitik.

Den samlede fagbevægelses placering i medie-billedet har i mange år været hærget af problemer. I 2001 måtte man lukke Aktuelt, der havde fungeret som arbejderbevægelsens talerør gennem 130 år. Trods mange forsøg på omlægning af avisens indhold havde den kørt med stigende underskud. Med lukningen af Aktuelt er det blevet endnu vanskeligere for fagbevægelsen at trænge igennem den totale borgerlige dominans i de danske medier. En del af de frigjorte midler er senere investeret i andre medier – heriblandt den succesfulde gratisavis MetroXpress, der dog redaktionelt er uafhængig af LO.

Fra 2002 har LO udgivet Ugebrevet A4, som er rettet til tillidsrepræsentanter og den øvrige offentlighed. Ugebrevet har fået en meget stor gennemslagskraft, dels fordi det læses af mange tillidsrepræsentanter, og dels fordi det har formået at sætte en dagsorden i den løbende offentlige debat. Ugebrevet har placeret sig som en solid modvægt til den borgerlige dominans i nyhedsformidlingen. Tilsvarende prioriterede LO fra slutningen af 1980'erne at være på forkant i udnyttelsen af IT-teknologien i kommunikationen mellem LO, medlemmerne og de enkelte forbund samt i kursus- og undervisnings-sammenhæng.

Foto: Lars Mikkelsen, Scanpix

Efterlønssagen blev nærmest en politisk katastrofe for Socialdemokratiet, fordi lønmodtagerne følte, at partiet havde brudt et løfte om ikke at røre ved den populære velfærdsordning. På billedet ses vrede medlemmer af SiD på et protestmøde i december 1998.

Nyt LO

I september 2002 flyttede LO ind i et nyt hus ved havnen på Islands Brygge i København. Husets åbne planer og dets vinduer ud til omverdenen symboliserer på mange måder indledningen af en ny epoke i fagbevægelsen. Man har formuleret en fremadrettet alsidig strategi med vægt på velfærd, tryghed og uddannelse og med forpligtelser over for forbundenes enkelte medlemmer og deres trivsel – både på arbejdspladsen og udenfor. Strategien betoner samtidig fagbevægelsen uafhængighed og åbenhed over for de store udfordringer, som individualisme, globalisering og voksende fattigdom i store dele af verden medfører, og der trækkes nogle linjer mellem de store og de nære problemer. Blandt de nære opgaver er medvirken ved integrationen af flygtninge og indvandrere en forpligtelse, som man i 2002 vedkendte sig i en trepartsaftale mellem Kommunernes Landsforening, DA og LO, og hvor den lokale og virksomhedsrettede integration og en forbedret danskundervisning er de vigtigste redskaber.

Til de nære problemer hører også grænsekonflikter mellem forbundene. De har altid affødt intern strid, men de er blevet aktualiseret i de senere år – især efter at VK-regeringen trådte til i 2001 og lancerede et program for privatisering og udlis-citering. Sådanne tiltag fører som oftest til, at lønmodtagere, der hidtil har været offentligt ansatte, bliver privatansatte, og striden står så om, hvilket forbund de skal tilhøre. Sagerne handler ikke blot om forbundenes ekspansionsiver men ofte også om konkrete løn- og arbejdsvilkår for de ansatte.

Politisk åbenhed og fleksibilitet blev en nødvendighed, da VK-regeringen ved sin tiltræden bebudede massive angreb på fagbevægelsens rettigheder og på arbejdsmarkedets autonomi – bl.a. med forslag om forbud mod eksklusivaftaler, om tværfaglige a-kasser og tilmed om en statslig a-kasse, om forringelse af arbejdsmiljøet, om deltidslov, om brugerbetaling ved voksen- og efteruddannelse, om afskaffelse eller begrænsning af skolepraktikordningen og senere om indgreb i dagpengesystemet. De værste forslag blev i første omgang afværget – dels fordi de affødte voldsomme reaktioner på arbejdspladserne, og dels fordi der i regeringens bagland, i DA og DI var modstand mod nogle af dem. Efterhånden er det åbenbart ved at gå op for de borgerlige kræfter, at det er risikabelt at gribe ind i de fintfølende mekanismer, der er opbygget på arbejdsmarkedet gennem mere end 100 år.

For fagbevægelsen har de seneste år været en tydelig demonstration af sammenholdets styrke og af nødvendigheden af at eliminere de indre barrierer for at kunne videreudvikle den solidaritet, som er forudsætningen for fagbevægelsens magtposition også i fremtiden.

Kampen for ligestilling og ligebehandling

En vigtig brik i opfyldelsen af de nutidige og fremtidige mål er virkeliggørelsen af fagbevægelsens ligestillingspolitik. I de sidste fire årtier har der været ført en intens kamp for ligestilling på arbejdsmarkedet, i uddannelsessystemet, i familierne – og i fagbevægelsen. Der er sket fremskridt, men der hersker på alle disse områder fortsat en ulighed mellem mænd og kvinder. Arbejdsmarkedet er fortsat stærkt kønsopdelt, uddannelse og erhvervs erfaring er endnu ulige, og der er stadig et betydeligt løngab mellem mænd og kvinder på omkring 15 pct. for timelønnede og op til 20 pct. for funktionærer.

Problemet med ligestilling har mange sider. Det er et problem på arbejdspladserne, både de private og de offentlige; det er et generelt samfundsmæssigt problem, som afspejler sig i vanskelighederne med at få familieliv og arbejdsliv til at hænge sammen. Trods de mange nedsættelser af arbejdstiden gennem årene finder mange, at de tilbringer alt for lang tid på arbejdet eller, hvad der er blevet forstærket i de senere år, i transport mellem hjem, institutioner og arbejdsplads.

Fagbevægelsen har flere gange iværksat kampagner for at fremme ligestillingen. Under parolen "luk lige løngabet" søger man at tilkæmpe sig ligeløn, og gennem mange år har kvinderne i fagbevægelsen argu-

menteret for bedre barselvilkår og mere ligelig fordeling af ansvaret for hjem og børn mellem kvinder og mænd. En del er opnået på barselsområdet, men meget synes at stå tilbage. Mange (yngre) mænd påtager sig efterhånden væsentlige dele af det samlede ansvar for familien, men for flertallet ender ansvaret stadig hos kvinderne.

Det er generelt langt vanskeligere for kvinder end mænd at opnå advancementsstillinger og lederposter, og internt i fagbevægelsen

har man længe været opmærksom på, at det heller ikke her står for godt til. Allerede ved LO-kongressen i 1999 blev der sat fokus på "repræsentationsgabet" og gennemført en kortlægning af repræsentationen af de to køn og de faglige karriereveje for mænd og kvinder.

Kvinder udgør omkring halvdelen af LO's medlemmer, men de har været håbløst underrepræsenterede på lederposter – både på mellemniveau og i toppen. Selv i forbund med et flertal af kvindelige medlemmer er det sjældent lykkedes for kvinder at opnå de afgørende lederstillinger. I LO's målprogram har man der-

Der er et betydeligt løngab mellem mænd og kvinder på omkring 15 pct. for timelønnede og op til 20 pct. for funktionærer.

Foto: Bo Amstrup, Scanpix

LO's kongres i 1999, hvor man bl.a. satte fokus på ligestilling og diskuterede, hvordan fagbevægelsen kan blive bedre til at opnå en ligelig repræsentation mellem kønnene – også på ledelsesplan. Opgaven er fortsat omfattende – selv i forbund med et stort flertal af kvindelige medlemmer er det ofte stadig mænd, der sidder på de tunge poster.

for skrevet, at ligestilling mellem kønnene og bedre sammenhæng mellem arbejdsliv og familieliv er vigtige politiske omdrejningspunkter. Kønssdimensionen skal ind i alle politiske og faglige sammenhænge og i alle de initiativer, som tages i LO. Dette såkaldte "mainstreaming-princip" skal af alle opfattes som forpligtende – ikke mindst i den interne ligestillingspolitik, der handler om kvinders

repræsentation i fagbevægelsens egne kompetente organer. Derfor er der også udviklet særlige lederuddannelsesforløb for kvinder i Fagbevægelsens Interne Uddannelser. Resultatet har da også været, at kvinderne i de seneste tiår er blevet langt stærkere repræsenteret på ledelsesniveau, både central i LO og i forbundene. Ved ledesskiftet i 1996, hvor Hans Jensen blev valgt til formand, valgtes således for første gang en kvindelig næstformand, Tine Brøndum (senere Aurvig Huggenberger), og da Harald Børsting i 2007 efter et kampvalg mod Tine Aurvig Huggenberger valgtes til formand, blev Lizette Risgaard valgt til næstformand. Både i LO, i de enkelte forbund og disses afdelinger tilstræber man kønsmæssig ligestilling i ledelsen. Det gælder ikke mindst de forbund, hvor kvinderne, som fx i HK, er den talmæssigt største del af medlemmerne.

Ligestillingen er i dag prioriteret særdeles højt, fordi man erkender, at kun en fagbevægelse, der selv praktiserer ligestilling på alle områder mellem kønnene, vil kunne imødegå de kolossale udfordringer, som det 21. århundrede stiller den over for. Ligestillingspolitikken har imidlertid også afdækket dybe interne konflikter mellem forbundene, der demonstrerer vidt forskellige opfattelse af, hvilken strategi der er mest hensigtsmæssig til at indfri målsætningen. Det så man senest i de vidt forskellige holdninger til kravet om en central barselsfond. Der er dog taget mange konkrete initiativer for at fremme ligestilling og ligebehandling. I kongresperioden 2007-2011 var ligestilling et af LO's kerneindsatsområder med fokus på ligeløn og det kønsopdelte arbejdsmarked. Siden 2003 har LO udarbejdet et ligestillingsregnskab, der måler kønsrepræsentationen i fagbevægelsens styrende organer, både centralt og lokalt og i den generelle personalepolitiske indsats. Der afholdes en

Foto: Bent Midstrup, Scanpix

Med Tine Brøndums (siden Tine Aurvig-Huggenberger) valg til næstformand på LO-kongressen i 1996, fik hovedorganisationen den første kvindelige næstformand nogensinde. Det var et lille, men vigtigt, skridt hen mod større ligestilling internt i fagbevægelsen.

årlig ligestillingskonference, og man har oprettet en ligestillingshjemmeside (www.loli.dk), der informerer bredt om temaområdet. I 2007 udgav LO pjecen "Luk lige løngabet" som en opfølgning på loven om gennemsnitlige lønoplysninger.

Konflikten i 2008 på det offentlige arbejdsmarked placerede kampen for ligeløn særdeles centralt i den offentlige bevidsthed. Løngabet fik, som det hed, et folkeligt gennembrud, og samme år vedtog LO en ligelønsstrategi. LO's Ligestillings- og Ligebehandlingspolitiske Udvalg har defineret 12 indsatsområder. Ud over løn handler de blandt andet om det kønsopdelte arbejdsmarked og om de tilsvarende kønsopdelte erhvervsuddannelser, om øgede barselsrettigheder til mænd og om det vanskelige begreb "arbejde af samme værdi", som har spillet en stor rolle i debatten.

En fagbevægelse i stadig forandring

Uoverensstemmelser i ligestillingspolitikken er blot et blandt flere eksempler på, at forbundene løbende selvstændiggør sig i forhold til den samlede fagbevægelses målsætninger og navnlig i spørgsmålet om, hvorledes disse mål bedst bliver fremmet. Der har altid været modstridende synspunkter blandt forbundene i det, der ved grundlæggelsen i 1898 hed de samvirkende

fagforbund. Men samvirket har dog været det dominerende træk.

Igennem de sidste mere end 100 år er der konstant sket forskydninger i forholdet mellem forbundene og mellem forbundene og DsF/LO. Styrkeforholdene har ændret sig, og fra 1980'erne til i dag har det især været til fordel for forbundene. Gennem de mange sammenlægninger af forbund og gennem karteldannelserne har forbundene overtaget mange af de opgaver, som LO tidligere varetog, og det har i vid udstrækning betydet, at forbundene har selvstændiggjort sig. I forbindelse med et af fagbevægelsens kerneområder – indgåelsen af overenskomster – er det i dag forbundene og kartellerne, der er i centrum, mens LO har en mere beskeden rolle at spille.

Forbundene bliver også stadig større. Med sammenlægningen i 2005 af KAD og SiD til Fagligt Fælles Forbund (3F) og med en række mindre forbunds tilslutning hertil er der blevet skabt et megaforbund, som selv vil kunne varetage stort set alle faglige og fagpolitiske opgaver. Og samtidig kan man se tendenser til, at de store forbund politisk og fagpolitisk går egne og nye veje, der ikke i et og alt harmonerer med fagbevægelsens traditioner og historiske værdier. Men over for det politiske flertal af VKO og dettes massive indgreb i fagligt-sociale rettigheder har det været en enstemmig modstand.

Den tendens til "centraliseret decentralisering", der kan iagttages i reguleringen af forholdet mellem fagbevægelsen og arbejdsgiverne, har både styrket forbundenes centrale ledelse og samtidig lagt vigtige opgaver ud i fagbevægelsens yderste led til tillidsrepræsentanterne. Det har været et tydeligt mønster i de seneste års overenskomstsituationer. Gennemgående er der opnået kollektive aftaler uden konflikter. Under højkonjunkturen i begyndelsen af det nye århundrede med solide resultater på løn- og pensionsområderne, men da den finansielle krise satte ind fra 2008 og blev til en regulær økonomisk krise med høj arbejdsløshed, har det for fagbevægelsen i høj grad handlet om at undgå forringelser og om at få indført nogle tryghedsgarantier. Fremgangen på lønområdet har været særdeles beskeden.

Samtidig oplever man i hele fagbevægelsen brydninger i opfattelserne af forholdet mellem det individuelle og det kollektive. Fagbevægelsens historiske kerneværdi – solidariteten – er under pres, selv om fagbevægelsen gennem hele sin historie er blevet drevet frem af den enkle erkendelse, at individet styrkes gennem kollektivet. I dag er det langt fra alle, der deler denne opfattelse – eller handler ud fra den. Fagbevægelsens store udfordring ligger i at overbevise om solidaritetens fortsatte nødvendighed, især over for nye generationer af lønarbejdere, således at den faglige og samfundsmæssige styrke kan fastholdes.

Foto: Jacob Dall, Scanpix

LO's formand Harald Børsting i Vega, hvor Socialdemokratiet holdt valgfest efter Folketingsvalget 2011.

Anvendte forkortelser

for organisationer m.v.

AC	Akademikernes Centralorganisation
AOF	Arbejdernes Oplysningsforbund
CO-Metal	Centralorganisationen af Metalarbejdere i Danmark
DA	Dansk Arbejdsgiverforening
DAF	Dansk Arbejdsmands Forbund <i>Fra 1959 DASF</i>
DASF	Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund <i>Fra 1974 SiD, , siden 2005 3F</i>
DKA	Dansk Kommunal Arbejderforbund
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
DSMF	Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund <i>Fra 1972 Dansk Metalarbejderforbund</i>
DsF	De Samvirkende Fagforbund <i>Fra 1959 LO</i>
FOA	Forbundet af Offentligt Ansatte
FS	Fagoppositionens Sammenslutning
FTF	Funktionærernes og Tjenestemændenes Fællesråd
HK	Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark
KAD	Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark, <i>siden 2005 3F</i>
LO	Landsorganisationen i Danmark
Metal	Dansk Metalarbejderforbund
NNF	Nærings- og Nydelsesmiddelarbejderforbundet
SAP	Socialistisk Arbejderparti
SF	Socialistisk Folkeparti
SiD	Specialarbejderforbundet i Danmark
3F	Fagligt Fælles Forbund
VS	Venstresocialisterne

Litteratur

om fagbevægelsens historie

For den, der vil vide mere om fagbevægelsens historie, er Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) det vigtigste studiested. Her opbevares næsten alt arkivmateriale fra den samlede arbejderbevægelse – herunder både LO's og de enkelte forbunds arkiver. Desuden har ABA arkivmateriale fra Socialdemokratiet og alle partier og grupperinger på venstrefløjen uden for Socialdemokratiet, og også litteraturen om den danske og internationale arbejderbevægelse samt alle arbejderbevægelsens dagblade, tidsskrifter og samtlige trykte fagblade kan man finde her. Der udsendes løbende fortegnelser over nytilkomne materialer, blandt andet i ABA's årsskrift.

Arbejdermuseet er det andet centrale sted, hvis man vil forstå arbejderbevægelsens og arbejdernes historie og ikke mindst leve- og arbejdsvilkårene i gamle dage. Fra 2004 blev disse to institutioner slået sammen ledelsesmæssigt og administrativt, men er fysisk adskilte i henholdsvis arbejderbevægelsens historiske forsamlingsbygning i Rømersgade og i lokaler på Nørrebro i København.

Den mest omfattende litteratur om fagbevægelsens historie er bevægelsens egne skrifter. Både DsF/LO, forbund og enkelte fagforeninger og fællesorganisationer har i tidens løb udgivet historiebøger og jubilæumsskrifter, der rummer et væld af oplysninger. De ældre af dem er ofte skrevet af fagligt aktive, og de viderebringer et

førstehåndsbillede af bevægelsens vilkår. I de seneste årtier er faghistorikere blevet inddraget som forfattere, og historieværkerne har tilstræbt at skildre de menige medlemmers arbejdsliv og hverdag i samspil med udviklingen på arbejdsmarkedet og i organisationslivet samt den almindelige politiske historie. En række af de senere års tekster afspejler den øgede opmærksomhed på kvinde- og kønspolitiske problemstillinger. Bøger og skrifter om alle disse forhold kan lånes hos ABA.

Er man interesseret i den allernyeste udvikling og fagbevægelsens planer for fremtiden, kan man gå ind på de enkelte forbunds eller LO's hjemmeside (www.lo.dk).

En stor del af udforskningen af fagbevægelsens historie er siden 1970 foregået indenfor rammerne af Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie (SFAH), som indtil 1994 udgav Årbog for arbejderbevægelsens historie og Arbejderhistorie. De er fra 1995 slået sammen til Arbejderhistorie – Tidsskrift for historie, kultur og politik. Det udkommer med tre numre om året og indeholder større artikler, debatindlæg, anmeldelser og orientering om dansk og international forskning om arbejderbevægelsen. Tidsskrift for Arbejdsliv behandler udviklingen i arbejdets former og indhold set i samspil med organisationerne og arbejdsmarkedets funktion.

SFAH har udgivet to let tilgængelige oversigter over forskningen i arbejderbevægelsens historie, Gerd Callesen m.fl. (red.): Fremad og aldrig glemme (1981) og samme: Fremad ad nye veje (1990).

På universiteterne forskes der i arbejderbevægelsens og arbejdsmarkedets historie. De vigtigste centre herfor er Center for Arbejdsmarkedsforskning (CARMA), Aalborg Universitet og Forskningscenter for Arbejdsmarkeds- og Organisationsstudier (FAOS), Københavns Universitet

Det nyeste og største værk om LO's historie er de to bind, der blev udgivet i anledning af LO's 100 års jubilæum i 1998: Fremad og atter fremad. LO's historie

1871-1960, redigeret af Henning Tjørnehøj, samt I takt med tiden. LO's historie 1960-1997, redigeret af Henning Grelle. De er begge rigt illustreret, og andet bind behandler ud over den generelle historie en række centrale temaer i LO's virke og rummer desuden oversigter over forbund, karteller samt korte biografier over medlemmer af LO's forretningsudvalg 1975-1997.

Selv om der til stadighed kommer nye fremstillinger af fagbevægelsens og de enkelte forbunds historie, er der stadig meget godt at hente i de ældre værker som f. eks. Henry Bruun: Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil ca. 1880 (1938) og i Jens Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark i Tiden fra 1871 til 1900 (1901, genoptrykt 1981). De to forfattere var begge pionerer i opbygningen af fagbevægelsen, og de giver et grundigt indblik i vilkårene i de sidste årtier af 1800-tallet. En meget grundig og nyskabende efterfølger til disse tidlige værker finder man i Knud Knudsen: Dansk fagbevægelses historie frem til 1950 – fra arbejdets perspektiv (2011).

For den tidligste historie kan endvidere henvises til Niels Finn Christiansen: Arbejderbevægelsens forhistorie (1986). Den behandler de tidlige, førsocialistiske arbejderforeninger og den socialistiske enhedsbevægelses gennembrud i 1870'erne.

Blandt de mange jubilæumsskrifter kan nævnes Under Samvirkets Flag. De samvirkende Fagforbund 1898-1948 (1948). Den dækker både den almindelige faglige udvikling og en række specielle emner som det fagretslige system, løn, arbejdstid og arbejdsløshed. Udviklingen efter 1948 er delvis fulgt op i Ib Koch Olsen: Kampens gang (1973). De lange linjer i forholdet mellem fagbevægelsen, arbejdsgiverne og staten er diskuteret i den store oversigt af Flemming Ibsen og Henning Jørgensen: Fagbevægelse og stat, bd. 1-2 (1979), og fra det brogede årti 1970'erne kan nævnes Erik Christensen: Arbejderpartiernes faglige politik i 1970'erne (1981).

Jesper Due, Jørgen Steen Madsen og Carsten Strøby Jensen: Den danske model. En historisk sociologisk analyse af det kollektive aftalesystem (1993) rummer den

grundigste gennemgang af det danske arbejdsmarkeds særlige opbygning, historie og funktion. Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: Fra magtkamp til konsensus. Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model (2003) følger udviklingen fra fællesaftalen 1987 til i dag. Den blev fulgt op af de samme forfattere: Fra storkonflikt til barselsfond. Den danske model under afvikling eller fornyelse (2006).

Arbejdskonflikternes udvikling er behandlet i Flemming Mikkelsen: Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980 (1992) og samme forfatter har skrevet: Radikaliseringen af de offentligt ansatte i Danmark (1994). En meget indgående analyse af de store konflikter indtil 1930'erne er behandlet af Knud Knudsen: Arbejdskonflikternes historie i Danmark. Arbejdskampe og arbejderbevægelse 1870-1940 (1999).

Et af arbejderbevægelsens mest brændbare problemer, økonomisk demokrati, er behandlet i Niels Dalgaard: Ved demokratiets grænse. Demokratisering af arbejdslivet i Danmark 1919-1994 (1995).

Den samlede arbejderbevægelses historie er skildret i en lang række bøger. De nyeste er Knud Knudsen, Hanne Caspersen og Vagn Oluf Nielsen: Kampen for en bedre tilværelse. Arbejdernes historie i Danmark fra 1800-tallet til 1990 (1991), og Lars K. Christensen, Søren Kolstrup og Anette Eklund Hansen: Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000 (2007). De rummer omfattende kommenterede litteraturoversigter. De mest omfattende ældre værker er Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: En bygning vi rejser, bd. 1-3 (1954-55), der senere er fulgt op af J.O. Krag og K.B. Andersen: Kamp og fornyelse (1971) samt af Gerd Callesen, Steen Christensen og Henning Grelle (red.): Udfordring og omstilling. Bidrag til Socialdemokratiets historie 1971-1996 (1996).

I forbindelse med LO's 100 års jubilæum 1998 blev der produceret en stort anlagt fremstilling på film/video af arbejderbevægelsens historie med titlen Plads til os alle. Se yderligere på www.pladstilosalle.dk, hvor der også er henvisning til bestilling af filmen.

Fagbevægelsens historie

De fleste danskere ved godt, at fagbevægelsen og arbejderbevægelsen i det hele taget har spillet en afgørende rolle i opbygningen af det velfærdssamfund, vi kender i Danmark i dag. Men denne generelle viden bygger ikke på noget særligt udbredt kendskab til de konkrete hændelser og specifikke udviklingstræk, der har præget fagbevægelsen siden starten for mere end 130 år siden.

Med "Fagbevægelsens historie" får alle mulighed for at råde bod på dette problem. Bogen giver på trods af sit overskuelige omfang en grundig indføring i de hændelser og debatter på det faglige område, der har haft afgørende betydning også for nutidens Danmark. Samtidig præsenterer den en lang række af de personer, der har betydet mest for arbejderbevægelsen i Danmark. Og endelig kommer den rundt om de politiske initiativer og reformer, der har betydet mest for det faglige arbejde herhjemme.

Tidsmæssigt strækker bogen sig fra de allerførste forsøg på at samle de danske arbejdere i midten af 1800-talet til den allerseneste udvikling i LO og forbundene i starten af det 21. århundrede. Emnemæssigt omhandler den elementer som septemberforliget, den politiske splittelse omkring 1. verdenskrig, reformprocesserne i 1930'erne, arbejderbevægelsens rolle under besættelsen, storkonflikter i efterkrigsperioden og meget andet.

Bogen lægger vægt på både at beskrive de store resultater, som fagbevægelsen har opnået gennem sin historie, men samtidig giver den også et nuanceret billede af de store interne spændinger, der har eksisteret igennem lange perioder. Dermed bliver den også en påmindelse om, at f.eks. de aktuelle diskussioner om den organisatoriske udvikling i fagbevægelsen kun er det seneste skridt i en meget lang debat om, hvordan de bedste resultater kan opnås.

Bogen er først og fremmest skrevet som en undervisningsbog, der primært kan bruges på de interne uddannelser i fagbevægelsen. Men alle, der ønsker at få et godt indblik i de vigtigste elementer i den danske fagbevægelses historie, vil have stor glæde af den.

"Fagbevægelsens historie" er gennemillustreret med historiske fotos, plakater mv. Bogen er skrevet af Niels Finn Christiansen og tekstbearbejdet af Hans Stavnsager.